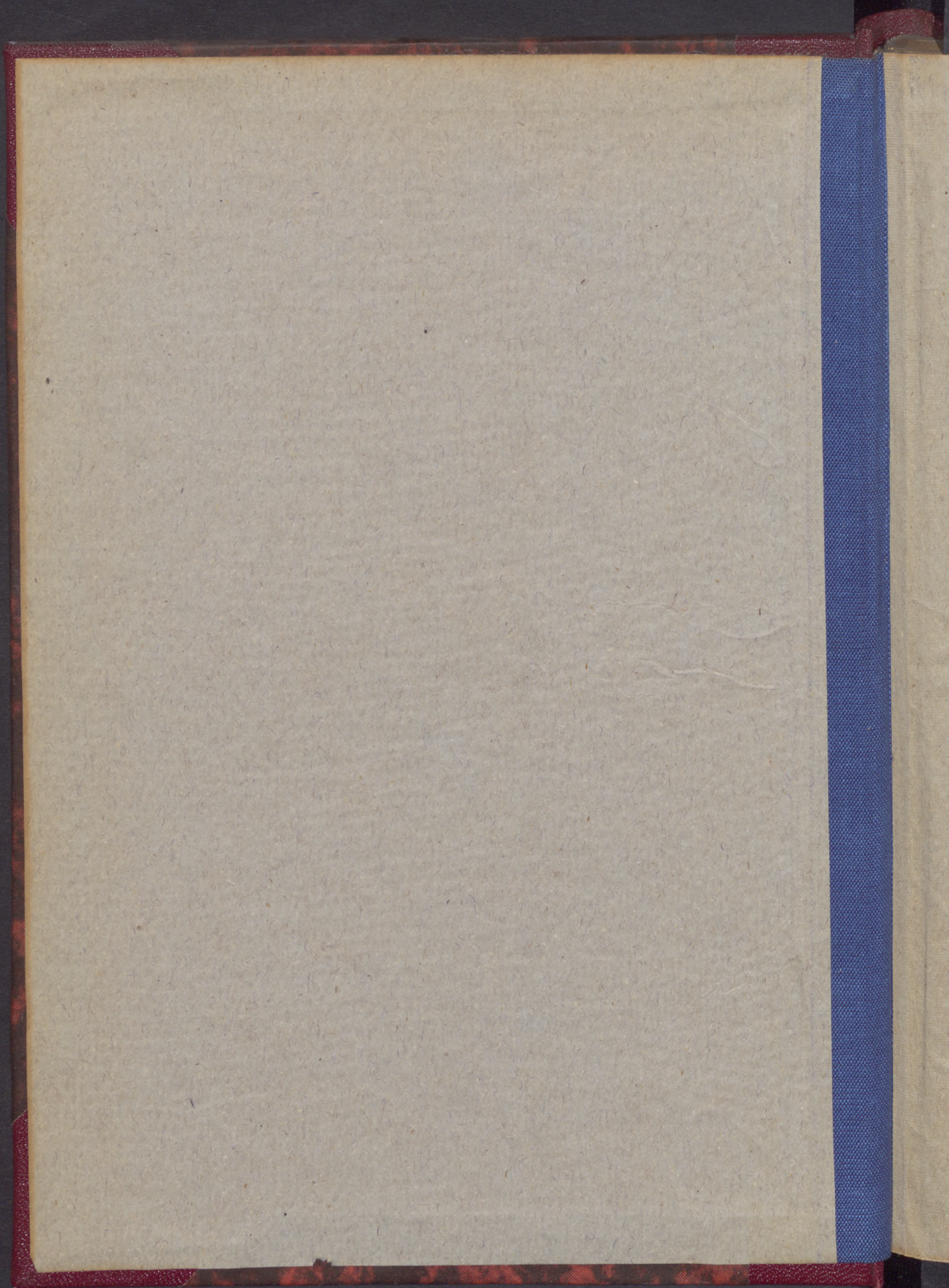
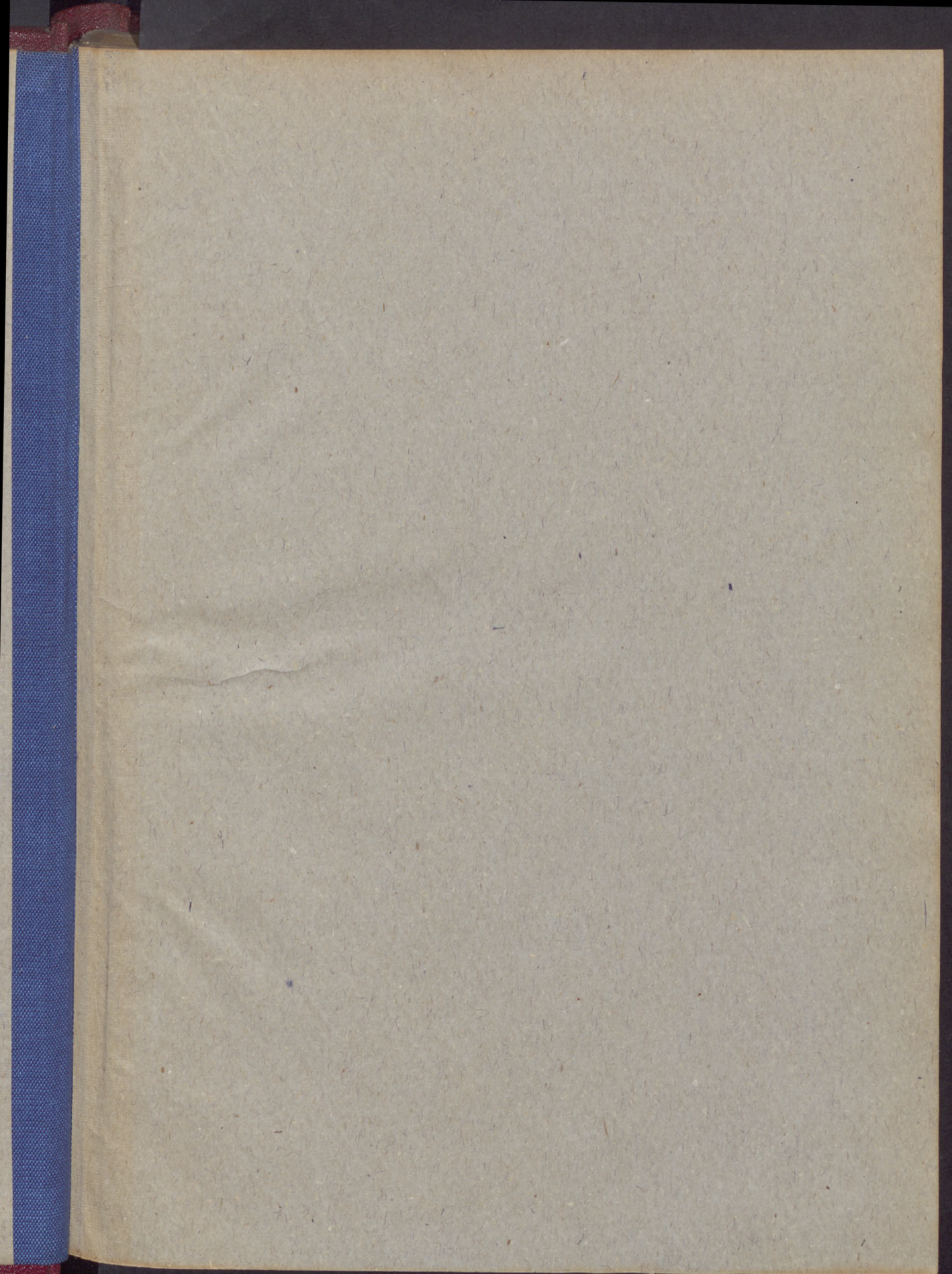

271.609

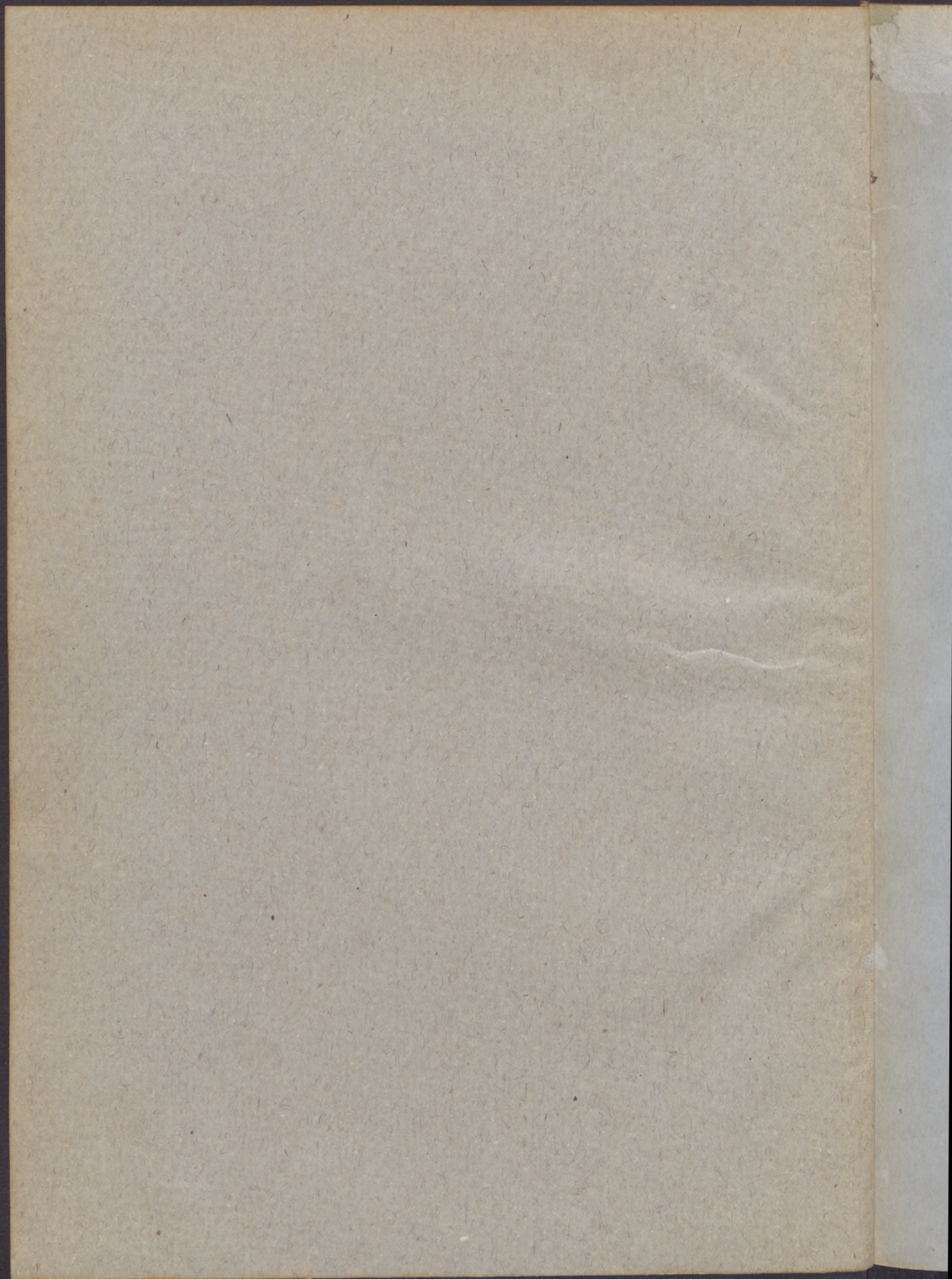

271609

ÁTMENETGAZDASÁGI M. KIR. MINISZTERIUM
ÉS ÁTMENETGAZDASÁGI TANÁCS

III.

VALUTÁNK HELYREÁLLÍTÁSA

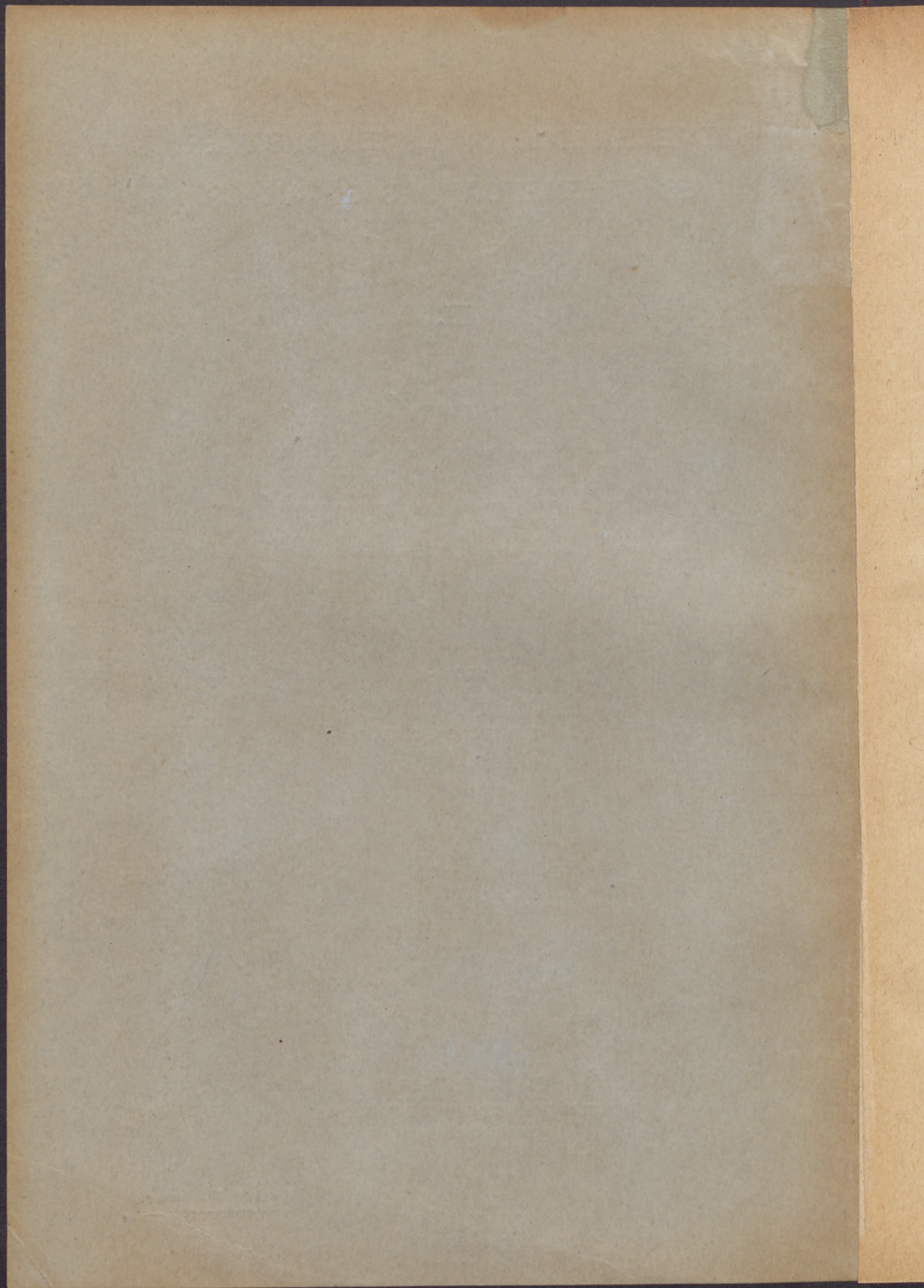
IRTA:
NAVRATIL ÁKOS
EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST, 1918
GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
IV., VERESS PÁLNÉ-UTCA 3.

Ára 5 korona.

ÁTMENETGAZDASÁGI M. KIR. MINISZTERIUM
ÉS ÁTMENETGAZDASÁGI TANÁCS

III.

VALUTÁNK HELYREÁLLÍTÁSA

IRTA:
NAVRATIL ÁKOS
EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST, 1918
GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVALLALATA
IV., VERESS PÁLNÉ-UTCA 3.

M

VALUTÁNK HELYREÁLLÍTÁSA

IRTA:
NAVRATIL ÁKOS
EGYETEMI TANÁR

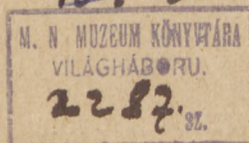
BUDAPEST, 1918
GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
IV., VERESS PÁLNÉ-UTCA 3.

271609

104.466

Wodianer F. és Fiai könyvnyomdája, Budapest.

Megromlott valutánk helyreállításának eszközeit nem egy közgazda fogja megtalálni és a valutát helyreállítani sem egy pénzügyi politikus fogja. A lassu fejlődés törvénye fog a valuta helyreállításánál is érvényesülni.

Hogy ez mennyire így van, az a következő lapokból is kitűnik. E lapok abból a felfogásból indulnak ki, hogy a valuta romlása közgazdasági életünknek olyan baja, melyen csak hosszú idők céltudatos gazdasági politikája segíthet. De nem csak ebből indulnak ki. Ide is vezetnek vissza.

Igy nem sok az, amit ez a dolgozat első pillanatra nyújtani látszik.

De a szerző mégis úgy véli, hogy fejtegetéseivel nem végzett meddő munkát.

Már ma is hallunk uton-utfélen egyes gondolatokat — javaslatoknak még alig nevezhetők — a valuta helyreállítására. Már ma, a háboru alatt is, vannak intézkedéseink, amelyek a valuta javítását célozzák. Ezeket a gondolatokat és ezeket az intézkedéseket számba venni, őket értékük szerint mérlegelni, velök mint a jövő valutapolitikájának esetleges alapköveivel foglalkozni, oly feladatnak látszik, mely első sorban áll az elé, aki már ma rendszeresen igyekszik tárgyalni a valuta helyreállításának kérdését. Ebből az áttekintésből pedig önként bontakozik ki a jövő valutapolitikájának valami határozottabb képe. A bírálatokból életképes javaslatok is állanak elő.

De ez az első lépés csak fél lépés volna, ha a vizsgálódó figyelmen kívül hagyná magának a helyzetnek a leírását. A helyreállítást célzó politikának, hogy megfelelő uton haladhasson, tisz-

tában kell lennie a létező viszonyokkal. Ezt pedig csak úgy éri el, ha a tüneteményeket jelentőségük szerint mérlegeli. Amire megint a tényeket előidéző okok vizsgálata nélkül nem képes.

Ennyi az, amit az olvasó előtt fekvő füzet nyújtani igyekszik. Ennél többre vállalkozni ma nem lehet. Ma még sem azt nem tudjuk, hogy mennyire lesz rossz a valutánk a háboru után, sem azt nem ismerjük, hogy micsoda eszközök fognak majd akkor a helyreállításra rendelkezésünkre állani.

Ha az olvasó e füzet eredményeit mégis „javaslatok“ formájában akarná látni, akkor e dolgozat függelékét lesz szives figyelmére méltatni.

A dolgozat az Átmenetgazdaságügyi m. kir. Minisztérium megbízásából mint szakvélemény készült és annak a kiadásában jelenik meg; de a szerző egyéni nézeteit tartalmazza.

Budapest, 1918 január havában.

TARTALOM

I. FEJEZET

A pénz háborus értékváltozása.

A) Külföldi valuták irányában.

	Oldal
1. §. Az osztrák-magyar korona árfolyama	1
2. §. A német valuta	5
3. §. A semleges államok valutája	6
a) Svájc	6
b) Hollandia	9
c) Svédország.. . . .	10
d) Spanyolország	11
4. §. A bolgár és a román valuta	12

B) Belföldön.

1. §. Nagykereskedelmi árak	13
a) Élelmiszerek	15
b) Anyagok	17
2. §. Kiskereskedelmi árak. Élelmiszerek.. . . .	19
3. §. Árstatisztika és pénzértékváltozás	22

II. FEJEZET

A pénz háborus értékváltozásának okai.

A) Váltóárfolyamunk romlásának okai.

1. §. A fizetési mérleg szerepe	25
2. §. Fizetési mérlegünk a háboru előtt	26
3. §. Fizetési mérlegünk a háboru alatt	29
4. §. Az akadálytalan behozatal	31
5. §. A valuta »tartása« külföldön	32
6. §. Lélektani szempontok.. . . .	33

B) A háborus drágaság okai.

1. §. A drágaság okai általában	37
2. §. A termelés csökkenése	37
a) Ipari téren.. . . .	38
b) Mezőgazdasági téren	38
c) A termelés költségei	40

3. §. A készletekkel való gazdálkodás	40
4. §. A kivitel	42
5. §. A hadsereg kereslete	43
6. §. A pénz szaporítása	44
a) A jegyforgalom	44
b) Az érckészlet	47
7. §. A megszorított pénzmennyiség hatása	52
8. §. A mennyiségi elmélet	54
9. §. A mennyiségi elmélet és a háborus drágulás	57
10. §. A háborus drágulás hatása az áralakulásra	59
11. §. Az új társadalmi osztályképződés hatása az áralakulásra	60
12. §. A pénz felhalmozása	61
13. §. A készletgyűjtés	62
14. §. A hatósági ármegállapítás	62
14. §. A háborus drágulás főokai	65

C) Pénzünk külföldi és belföldi értékváltozásának összefüggése.

1. §. A kérdés természete	69
2. §. A váltóárfolyam alakulása	70
3. §. A papírpénz belföldi és külföldi értékének összefüggése	73
4. §. A pénz belföldi és külföldi értékének egymáshoz való viszonya a háboruban	74
5. §. Az agio	78

III. FEJEZET

A valuta helyreállításának eszközei.

A) A közvetett eszközök.

1. §. A háboru hatása a gazdasági életre	81
2. §. Kiinduló pontok	84
3. §. A fogyasztás korlátozása	85
a) A fogyasztás korlátozásának határa	85
b) A fölösleges fogyasztás	87
c) A hadsereg fogyasztása és a leszerelés	88
4. §. A termelés fokozása	90
a) Ennek akadályai és eszközei	90
b) A mezőgazdasági termelés fokozása	91
c) Az ipari termelés fokozása	94
d) A nyersanyagbiztosítás	95
aa) A külföldi értékpapírok	96
bb) A közvetlen árucseré	97
cc) Az ékszerek	97
5. §. A kivitel fejlesztése	99
6. §. A behozatal korlátozása	102

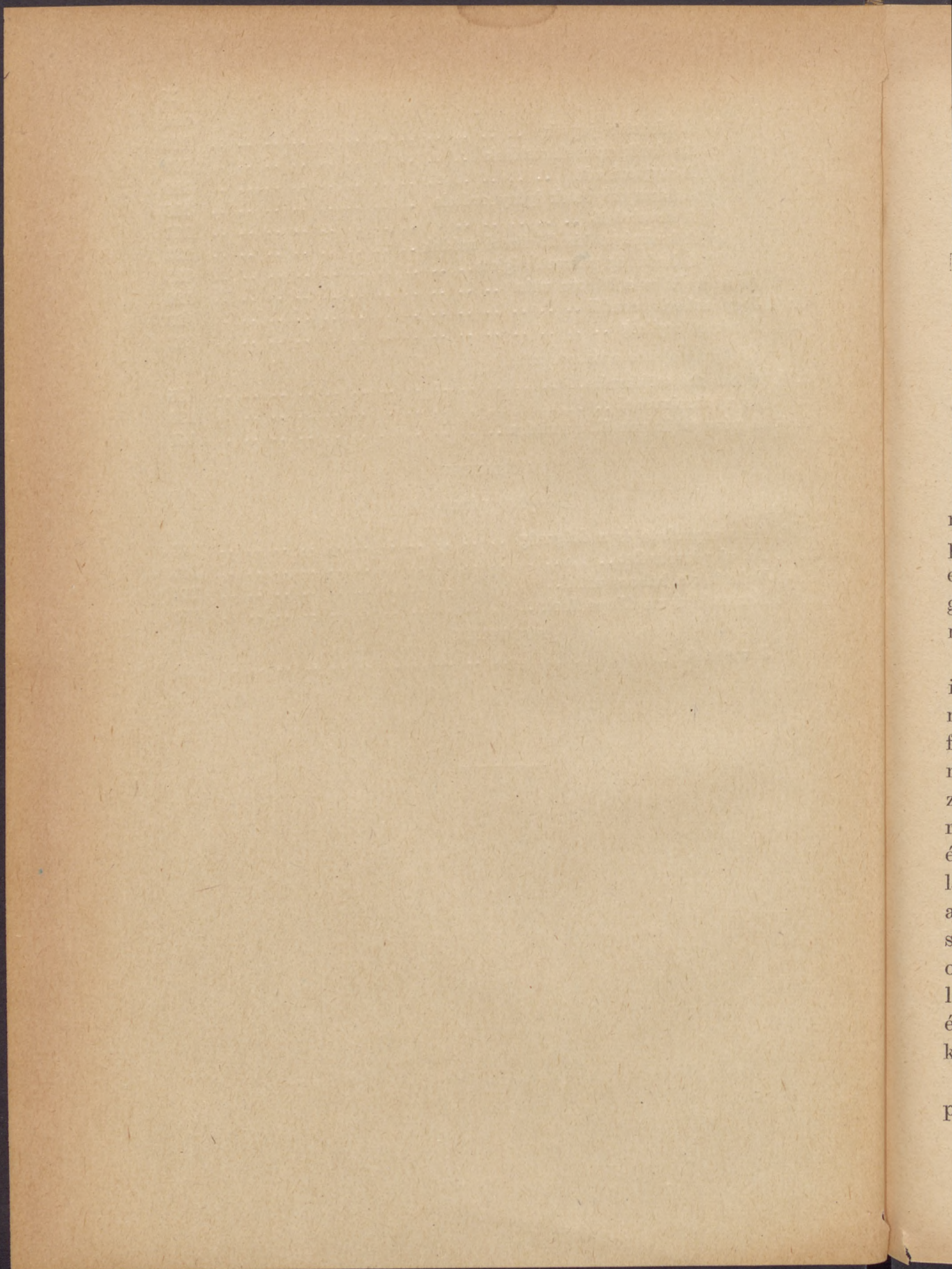
B) Közvetlen eszközök.

1. §. A pénzmennyiség apasztása	104
a) A hadikölcsönök	105

A pénz háborus értékváltozása.

4) A KÜLFÖLDI VALUTÁK IRÁNYÁBAN.

1. §. *Az osztrák-magyar korona árfolyama.*

A pénz vásárlóképességében beállott változásokat vizsgálva rendszeren kétféle tüneménnyel kerülünk szembe. Észrevehetjük a pénz vásárlóképességének esetleges csökkenését a külföld fizetőeszközeivel szemben. Aztán megfigyelhetjük a pénz vásárlóerejének gyengülését belföldön is az áruk drágulásában. Az alábbiakban mind a két tüneménnyel bőven lesz alkalmunk foglalkozni.

Pénzünk értékváltozása a háboru alatt a külföldi valuták irányában legjellemzőbben azokkal a külföldi országokkal szemben nyilvánul, amelyeknek áruszolgáltatásaira a háboru kezdetétől fogva részint a háboru miatt bizonyos irányokban megnövekedett nyersanyagszükségletünk, részint pedig egyéb külföldi piacok elzáródása következtében fokozott mértékben voltunk és vagyunk ráutalva. A monarchiának Németországgal való sűrű gazdasági érintkezése, mely a háboru alatt még szorosabb gazdasági kapcsolattá vált, igen nagy jelentőségűvé teszi azt az értékviszonylatot, amelyben a mi pénzünk a német fizetőeszközökhöz áll. A behozatal szempontjából főként számbajövő, semleges országok és Németország valutájának áralakulása a belföldi piacon érinti legközvetlenebbül a monarchia gazdasági életét. Ezeknek a valutáknak az értékváltozásában tükröződik vissza legjobban és vehető legérzékenyebben észre pénzünk értékének hanyatlása.

Ennek megállapításánál figyelmen kívül hagyhatjuk azt, hogy pénzünk értékcsökkenése a külföldi valutákkal szemben minden

esetre a háboru által mesterségesen előidézett okok következménye. Az eredmény tekintetében az teljesen közömbös, hogy mi idézte elő az értékcsökkenést. Ezért gyakorlatilag teljes joggal lehet pénzünk elértéktelenedéséről beszélni. De elméletileg is erőltetett az a feltevés, melyet különösen a németek hangoztatnak, hogy a váltóárfolyamok romlása a háboru okozta állapotok következménye lévén, nem lehet abból a pénz elértéktelenedésére következtetni.¹ A háboru szülte mesterséges okok gazdasági tényezőkként hatottak és ennek megfelelően gazdasági eredményeket hoztak létre egyes országok pénze vásárlóképességének a csökkenésében.

A behozatalunk szempontjából fontos semleges országok között a háboru egész folyamán Svájc, Hollandia és a skandináv államok tesznek számot. Ezen államok és Németország pénzének értékváltozását a budapesti piacon a következő táblázat tünteti fel.²

	100 német márka	100 hollandi forint	100 svájci frank	100 svéd korona
Paritás	117.56 K	198.38 K	95.22 K	132.— K
1910 dec.	117.62 „	199.20 „	95.06 „	
1911 dec.	117.75 „	199.70 „	95.22 „	
1912 dec.	118.12 „	200.05 „	95.42 „	

¹ A kérdésnek nagy irodalma van. Itt csak a következő munkákra utalok: Cassel *Deutschlands wirtschaftliche Widerstandskraft*, 1916. Bendixen *Das Inflationsproblem*, Stuttgart, 1917. Liefmann *Die Valutarückgänge im Weltkrieg, ihre Ursachen und die Mittel ihrer Abhilfe*. Weltw. Archiv, 1918 január 13—38. l. stb. Lásd különben a II. fejezet C) szakaszát, 69—80. l.

² A számok a valuta- és deviza-árfolyamoknak, még pedig az illető hónapban mutatkozott legalacsonyabb és legmagasabb jegyzéseknek középtételei. Az adatokat Winterstern Jenő ur, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank főtisztviselője volt szíves rendelkezésemre bocsájtani. Szíveségéért e helyütt is köszönetet mondok. A táblázat 1917 október óta az illető hónap végén mutatkozott jegyzéseket tartalmazza.

1918 január 1. óta a napilapok a deviza- és valutaárfolyamok jegyzékét a budapesti és bécsi, esetleg a berlini és zürichi piacokról is ismét közlik.

A háborus valutaváltozásokról grafikailag is ábrázolt árfolyamokat közöl Domány Gyula *A háborus valuta*. Budapest, 1917. c. könyvében. Forrásokat e munka nem említ. A könyv szövegrészeiben előforduló hibákat illetőleg lásd Schlesinger Károly bírálatát a *Közgazdasági Szemle* 1917. évfolyamának áprilisi számában 315—316. l.

	100 német márka	100 hollandi forint	100 svájci frank	100 svéd korona
Paritás	117.56 K	198.38 K	95.22 K	131.— K
1913 jan.	118.05	199.73	95.—	
febr.	118.20	199.70	95.40	
márc.	118.30	199.45	95.42	
ápr.	117.80	199.—	95.37	
máj.	117.92	198.70	95.40	
jun.	118.15	199.20	95.49	
jul.	118.15	199.82	95.67	
aug.	118.17	199.30	95.57	
szept.	118.—	199.10	95.37	
okt.	117.75	199.10	95.25	
nov.	117.67	198.87	95.20	
dec.	117.67	199.25	95.22	
1914 jan.	117.33	199.15	95.25	
febr.	117.65	199.40	95.35	
márc.	117.52	199.—	95.35	
ápr.	117.50	199.12	95.55	
máj.	117.75	199.15	95.70	
jun.	117.95	199.25	95.90	
jul.	118.22	199.75	96.32	
aug.	120.—	203.50	101.50	
szept.	124.25	205.—	103.50	
okt.	127.75	218.—	104.50	
nov.	124.—	232.50	108.—	
dec.	125.—	234.—	109.50	
1915 jan.	126.25	235.50	111.50	
febr.	129.—	244.50	114.50	
márc.	132.25	256.50	117.—	
ápr.	133.—	257.—	122.—	
május	134.25	257.50	124.—	
június	134.50	263.—	124.25	
július	134.50	266.50	123.—	
aug.	135.—	267.—	123.50	
szept.	137.50	267.50	125.—	
okt.	141.—	276.—	128.—	
nov.	140.50	289.—	131.—	
dec.	142.50	317.—	141.50	

	100 német márka	100 hollandi forint	100 svájci frank	100 svéd korona
Paritás ---	117.56 K	198.38 K	95.22 K	131.— K
1916 jan. ---	147.—	347.—	156.50	217.50
febr. ---	145.50	335.—	150.—	220.—
márc. ---	143.75	347.50	153.50	227.50
ápr. ---	144.—	335.50	153.—	230.50
máj. ---	143.50	319.—	148.50	232.—
jun. ---	143.50	316.50	148.—	229.50
jul. ---	143.50	322.—	149.—	228.—
aug. ---	143.75	324.—	150.—	229.—
szept. ---	144.50	327.—	153.50	231.—
okt. ---	144.50	329.50	155.—	232.—
nov. ---	145.—	334.—	155.50	236.—
dec. ---	151.—	355.50	169.50	254.50
1917 jan. ---	155.90	372.—	183.80	269.—
febr. ---	155.50	373.25	185.—	270.—
márc. ---	155.75	380.75	190.—	273.25
ápr. ---	155.75	400.75	196.50	278.75
máj. ---	155.75	417.50	201.50	304.50
jun. ---	155.75	425.25	205.—	310.—
jul. ---	155.75	439.—	213.25	325.37
aug. ---	155.75	456.50	232.—	355.27
szept. ---	155.75	469.—	243.—	376.—
okt. ---	155.75	476.—	240.50	361.50
nov. ---	155.75	463.50	246.50	392.50
dec. ---	155.70	369.50	191.50	281.50
1918 jan. 15. ---	150.15	325.50	169.—	249.59

Pénzünk érték hanyatlása tehát jóval nagyobb a semleges államokéval, mint Németországgal szemben. De a semleges államok pénzével szemben sem egyforma. A svájci frank eltérése a paritástól a mi pénzünkkel szemben 1917 szeptemberében 155·19 %, a hollandi forinté 136·26 %, a svéd koronáé 184·85 % volt.

Azóta pénzünk értéke a Németországgal, de a semleges külfölddel való viszonylatban is javult. 1918 január közepén a svájci frank eltérése a paritástól a mi pénzünkkel szemben már csak 77·48 %, a hollandi forinté 64·07 %, a svéd koronáé 89·01 %. A ja-

ulás legerősebb a svéd koronával szemben. Amiben a svéd valutát a mi valutánktól függetlenül hátrányosan befolyásoló körülménynek is van része.¹

1917 december 17-től 1918 január 14-éig a budapesti és bécsi piacon a stockholmi deviza 68·8, a svájci 50·93, a hollandi 41·84 és a berlini 4·77 %-kal hanyatlott. Ezen idő alatt csak a rubeljegyek árfolyama emelkedett, még pedig 7·87 %-kal. De még így is mindig 15·34 %-kal a paritás alatt állanak. Az olasz lira ugyanakkor 90 árfolyamon 5·49 %-kal áll a paritás alatt.²

2. §. A német valuta.

A német valutával szemben pénzünk értéke 1917 márciusa óta 1917 novemberéig a 155·75 koronás árfolyamon változatlan volt. Ez 32·48 %-os eltérésnek felelt meg a paritástól. Az 1918 január közepén mutatkozó reláció 27·72 %-os eltérést jelent. De a német valuta maga is erősen veszített értékében a semleges államok valutájával szemben.

A német valuta disagio-ja is sokáig nő a háboru alatt. Így pl. 1916 júniusában a márka disagio-ja Amsterdamban eléri a 25·74 százalékot, New-Yorkban a 20·82 %-ot, Zürichben a 22·05 %-ot és Stockholmban a 29·59 %-ot. De ugyanakkor ott a mi pénzünk érték hanyatlása még nagyobb. Amsterdamban 30·67 %, Zürichben 36·20 % és Stockholmban 42·24 %.³

¹ Lásd alább, 3. § c); 10. és 11-iki lapok.

² Lásd az Osztrák-Magyar Bank vezértitkárának jelentését az 1918 január 17-ikén tartott főtanácsülésén.

³ Ezeket az adatokat Buff Siegfried *Die auswärtigen Wechselkurse im Kriege* című munkájából veszem, mely az Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 43. kötetének 2. füzetében jelent meg. Az értékes dolgozat igen nagy gonddal összeállított táblázatos árfolyamkimutatásokat is közöl a) Németország, Franciaország és Anglia valutáinak alakulásáról a semleges külföldön, b) az entente államai valutájának alakulásáról Londonban, c) Olaszország, Ausztria-Magyarország és Oroszország valutáinak alakulásáról a semleges külföldön és végül d) a semleges országok valutáinak alakulásáról egymás között. Az összeállítások a háboru kitörésétől 1916 júniusáig terjednek.

Áttekinthető árfolyamösszeállításokat közöl Kahn Ernst *Unsere Valutasorgen, Ursachen, Wirkungen und Heilmittel*. Leipzig, 1917. c. munkájában is. Ezek az 1916. év végéig terjednek. Jó összeállítás ez is: Seiffert *Der Markwechselkurs 1913—1916*. Annalen des Deutschen Reichs 1916 Nr. 10—12.

Az erőteljesebb állami beavatkozás a márka árfolyamának javítása érdekében, különösen a külföldi fizetőeszközök központi kezelése is csak a német valuta még rohamosabb esését tudta a semleges külföldi piacokon megakadályozni. A márka disagio-ja 1917 augusztusban Amsterdamban 43·89 %, Zürichben 49·45 % és Stockholmban 51·34 % volt.

Ezek a viszonyszámok a következő árfolyamoknak felelnek meg: Amsterdam 33·35 (paritás 59·26), Zürich 62·40 (paritás 123·45), Stockholm 43·25 (paritás 88·88). Azóta a márka árfolyamai így alakultak:

Év	Amsterdam		Zürich		Stockholm	
	árfolyam	disagió	árfolyam	disagió	árfolyam	disagió
1917. szept. végén ---	32·90	44·48 ⁰ / ₀	64·40	47·83 ⁰ / ₀	—	—
okt. " ---	32·55	45·07	64·25	47·95	—	—
nov. " ---	36·10	39·08	65·75	46·74	41·50	53·30 ⁰ / ₀
dec. " ---	45·39	23·41	86.—	30·33	60.—	32·49
1918. jan. 15. ---	45·10	23·89	86.—	30·33	58.—	34·74

3. §. A semleges államok valutája.

Ha a semleges államok valutáját nézzük, világosan magyarázó képet kapunk a háborus pénzértékváltozásokról. Erről az oldalról tekintve a fejleményeket, bizonyos fokig érthetőnek mutatkozik a német álláspont, mely erősen kardoskodik amellett, hogy a német valutának megcsökkent vásárlóereje a semleges piacokon nem jelenti a német pénz elértéktelenedését, hanem csak sajátos külkereskedelmi alakulatok eredménye, melyek a valutától teljesen függetlenül álltak elő.

a) Sváj c. A svájci váltóárfolyam alakulásában tényleg a háboru alatt bekövetkezett jelentős kereskedelmi mérlegbeli változások tükröződnek vissza. A háboru alatt Svájce külkereskedelme a nemes ércpénz-forgalom nélkül így alakul:

Év	Behozatal	Kivitel	Különbség
1912 --- --- ---	1979·1 millió frank	1357·6 millió frank	— 621·5 millió frank
1913 --- --- ---	1919·3 " "	1376·4 " "	— 542·9 " "
1914 --- --- ---	1478·4 " "	1186·9 " "	— 291·5 " "
1915 --- --- ---	1680·0 " "	1670·0 " "	— 10 " "

A nemes ércpénzek forgalma pedig így alakult :

Év	Behozatal	Kivitel
1912 --- --- ---	60·3 millió frank	33·1 millió frank
1913 --- --- ---	58·1 " "	34·4 " "
1914 --- --- ---	32·2 " "	8·1 " "
1915 --- --- ---	43·7 " "	2·9 " "

A svájci fizetési mérlegnek a külkereskedelemből előálló passzívuma békeidőben rendszeren az idegenforgalom és a külföldön elhelyezett tőkék befolyó kamatai révén törlesztődött. Most a kereskedelmi mérleg passzív tétele szinte eltűnően a fizetési mérlegből, ez az idegenforgalom szünetelése dacára is nagy aktív egyenleggel zárul. De maga a kereskedelmi mérleg is aktívvá lesz Németországgal és Ausztria-Magyarországgal szemben. Németországgal szemben Svájc kereskedelmi mérlege 1913-ban 325 millió frankkal volt passzív, 1915-ben már 39 millió frankkal aktív. A monarchiával szemben 1913-ban 30 millió frankkal volt passzív, míg 1915-ben már 91 millió frankkal aktív.

Ilyen külkereskedelmi viszonyok hatása alatt a svájci Nemzeti Bank aranykészletét a háború alatt 180 millió frankról 1917 november 23-ig 350·6 millió frankra emelte. Ezzel szemben a jegyforgalom 268 millió frankról 599·1 millió frankra emelkedett ugyanazon idő alatt.¹

A fedezeti arány 1917 december 15-én 65·7 % a megelőző évi 80·7 %-kal szemben.²

¹ Lásd közelebbről Loew Emil *Die Wechselkurse der neutralen Länder Europas* c. cikkét is. Neue Freie Presse 1917 szept. 1. sz.

² Lásd Neue Zürcher Zeitung, 1917 dec. 24., Nr. 2420. Erstes Morgenblatt.

A svájci váltóárfolyamok, mindig a juliusi hónapok átlagát véve, következőleg alakultak a háboru óta :

Piac	1914		1915		1916		1917	
	Ár-folyam	Eltérés a paritástól % ^o -ban	Ár-folyam	Eltérés a paritástól % ^o -ban	Ár-folyam	Eltérés a paritástól % ^o -ban	Ár-folyam	Eltérés a paritástól % ^o -ban
Páris	100·05	+ 0·5	95·65	— 4·35	89·61	— 10·39	80·64	— 19·36
London	25·18	— 0·16	25·66	+ 1·74	25·21	— 0·05	22·06	— 12·51
Berlin	122·80	— 0·53	109·23	— 11·52	94·83	— 23·19	64·79	— 47·52
Olaszország	99·57	— 0·43	87·01	— 12·99	82·56	— 17·44	64·09	— 35·91
Amsterdam	207·68	— 0·31	215·64	+ 3·51	219·08	+ 5·17	190·96	— 8·33
New-York ¹	5·154	— 0·55	5·369	+ 3·62	5·287	+ 2·04	4·622	— 10·80

A váltóárfolyamokat következőleg jegyezték Zürichben :

	Paritás	Árfolyam 1917. aug. 24-én	Árfolyam 1917. szep. végén	Árfolyam 1918. jan. 15.
Páris	100—	76·75	81·10	78—
London	25·22	21·25	22·85	21·24
Berlin	123·45	62·40	64·40	86—
Olaszország	100—	59·50	61—	53—
Amsterdam	208·32	186·00	198—	194—
Pétervár	266·64	90·00	—	—
New-York	5·18	4·40	4·70	4·45
Spanyolország	100—	100·00 ²	—	—

1917 október 23-tól 1918 január 3-áig az osztrák-magyar deviza árfolyama Svájcban 39·30-ról 58·75-ra, a német devizáé 62-ről 88·75-re, az oroszé 62-ről 77-re emelkedett. Ezekkel az emelkedésekkel ellentétben ugyanezen idő alatt az angol deviza Svájcban 21·84-ről 21·15-re, a francia 79·20-ról 77·75-re, az olasz 58·30-ról 52·50-re és az Északamerikai Egyesült-Államok devizája 4·60-ról 4·44-re esett vissza. A semleges államok devizái is olcsób-

¹ A Svájci Nemzeti Bank kimutatásai.

² Neue Freie Presse 1917 szept. 1. szám, 10. oldal.

bodtak, még pedig Hollandia 199·60-ról 189·50-re és Svédország 175·50-ről 146-ra.¹

Az angol font, a francia frank, az olasz lira és az északamerikai dollár árfolyamai Svájcban 1916 júniusától 1917 szeptemberéig (havi átlagokban számítva, illetve 1917 októbertől kezdve a hónapok végén) itt következnek:

Év és hónap	Font	Frank	Lira	Dollár
1916 június ---	25·—	88·80	82·75	5·25
július ---	25·24	89·80	81·75	—
augusztus ---	25·20	89·90	82·15	—
szeptember ---	25·20	90·—	81·80	—
október ---	25·—	90·—	79·30	—
november ---	24·90	89·95	76·20	—
december ---	24·60	86·60	73·75	—
1917 január ---	24·—	86·30	73·25	—
február ---	24·10	86·50	73·—	—
március ---	23·90	85·90	66·—	—
április ---	24·—	86·50	65·10	—
május ---	24·57	90·40	73·25	5·16
június ---	24·—	88·30	71·50	5·04
július ---	23·05	84·25	67·—	4·83
augusztus ---	21·66	78·80	62·60	4·58
szeptember ---	22·47	81·50	61·—	4·72
október ---	21·60	79·20	56·50	4·54
november ---	20·50	75·25	51·—	4·31
december ---	20·85	76·75	52·75	4·38
1918 január 15. ---	21·24	78·—	53·—	4·45 ²

b) H o l l a n d i a. Hollandia kereskedelmi mérlege a háború alatt így alakult:

Év	Behozatal	Kivitel	Különbözet
1912 ---	3567·4 millió forint	3094·8 millió forint	— 472·6 millió forint
1913 ---	3917·8 " "	3082·9 " "	— 834·9 " "
1914 ---	2889·2 " "	2505·2 " "	— 384·0 " "
1915 ---	2110·8 " "	1749·2 " "	— 361·6 " "

¹ A vezértitkár jelentéséből az Osztrák-Magyar Bank főtanácsának 1918 január 17-én tartott ülésén.

² A budapesti Devizaközpont szíves közlései.

Ugyanezen idő alatt a nemesérc-forgalom pedig így alakul :

Év	Behozatal	Kivitel
1912	45 6 millió forint	18 3 millió forint
1913	16 1 „ „	18 3 „ „
1914	62 9 „ „	12 3 „ „
1915	236 9 „ „	10 9 „ „

Az 1916. évi adatok előreláthatólag még kedvezőbb alakulatu kereskedelmi mérleget fognak mutatni. Hollandia fizetési mérlegét a passzív kereskedelmi mérleg dacára a külföldről folyó kamatok és a tengeri szállítás fuvardíjai teszik különösen aktívá. A háboru alatt Hollandia gyarmati termékeit kitűnően értékesíthette és igen nagy nyereségei voltak a tengeri szállításból is. A feléje ömlő aranyözön lehetővé tette, hogy a Németalföldi Bank aranykészlete, mely 1914 július végén 170 millió hollandi forintot tett ki, 1917 november 24-ig 692 4 millióra emelkedjék. (A jegy-forgalom ezen időközben 326 millióról 852 8 millió hollandi forintra emelkedett.) A bataviai Java-Bank aranykészlete is 1917 június 30-ig 78 40 millió forintra nőtt 22 millióról a háboru alatt.¹

Az amsterdami váltóárfolyamokat így jegyezték :

	Paritás	Árfolyam 1917. aug. 27-én	Árfolyam 1918. jan. 28-án
New-York	248 75	237 50	—
Berlin	59 26	33 35	43 25
Svájc	48.—	52 80	51 15
London	12 10	11 31	10 95
Páris	48.—	41 30	40 30

c) Svédország. A skandináv államok közül Svédország huzta gazdaságilag a legnagyobb hasznot a háboruból. Békében rendesen passzív kereskedelmi mérlege a háboru alatt erősen

¹ Loew adatai *Die Wechselkurse der neutralen Länder Europas* c. cikkéből. Neue Freie Presse, 1917 szept. 11. szám.

aktivvá vált. Svédország külforgalma a legutolsó években így alakult:

Év	Behozatal	Kivitel	Különbözet
1912.....	782·9 millió	760·5 millió	— 22·4 millió
1913.....	846·5 „	817·3 „	— 29·2 „
1914.....	726·9 „	772·4 „	+ 45·4 „
1915.....	1142·5 „	1316·3 „	+ 173·8 „

svéd korona. 1916-ban valószínűleg még inkább javult a kereskedelmi mérleg, különösen az igen nagy fakivitel következtében. Időnkint jelentős átviteli kereskedelme is volt Oroszországgal. Svédország a feléje irányuló aranyözön helyett inkább árukat akart kapni Angliától. Ez volt egyik főoka annak, hogy jegybankjának aranyvásárlási kötelezettségét felfüggesztette.¹

A svéd korona vásárlóképességének változását a külföldön a háború különböző időszakaiban a következő számok mutatják:

	Paritás svéd Kr.	1915 első fele átlag	1915 másod- dik fele átlag	1916 január	1916 június	1917 aug. közepe	1917 dec. 29.	1918 január 22.
London 1 £ ... =	18·15	—	—	—	—	14·35	14·30	14·05
Berlin 100 M ... =	88·89	—	—	—	—	43·25	60·—	56·—
Páris 100 Frs ... =	72·—	—	—	—	—	51·54	52·75	52·50
Svájc 100 Frs ... =	72·—	—	—	70·43	64·95	—	—	67·—
Amsterdam 100 h. frt =	149·90	—	—	160·34	141·76	127·—	130·—	130·—
New-York 1 \$ ... =	3·73	—	—	3·64	3·42	3·04	3·05	3·—
Bécs 100 K ... =	75·61	63·80	55·37	45·92	43·67	—	37·50	35·50

d) Spanyolország. Spanyolország is azok közé az országok közé tartozik, amelyeknek semlegességük nagy anyagi előnyöket biztosított a háború alatt. Külkereskedelmi forgalmát a háború előtt és a háború óta a következő számok mutatják:

¹ Lásd bővebben L o e w már idézett érdekes cikkében. Neue Freie Presse, 1917 szept. 11. sz.

Év	Behozatal	Kivitel	Különbözet
1913 -----	1414·9 millió	1195 millió	— 219·9 millió peseta
1914 -----	1021·9 „	867·8 „	— 154·1 „ „
1915 -----	967·7 „	1242·4 „	+ 274·7 „ „
1916 -----	913·4 „	1368 „	+ 454·6 „ „

A Spanyol Bank aranykészlete 1914 júliusától 1917 november 27-ig 543 millió pesetáról 1949·4 millió pesetára növekedett. (A jegyforgalom ezen idő alatt 1919 millióról 2717·7 millió pesetára nőtt.) Spanyolország az utolsó három év alatt állítólag 1 milliárd pesetánál több külföldön elhelyezett értéket vásárolt vissza. A spanyol valuta pedig, amelynek paritása 100 frank = 500 peseta, de amely szinte állandóan jelentős disagio-t mutatott az arannyal szemben,¹ és amely 1914 júliusában Párisban 482·75-ön állott, 1916 decemberében már 607 frankra emelkedik, 1917 augusztusában pedig már 653 frankot ér. Az angol font, mely a háboru előtt 25·90 pesetát ért, 1917 augusztusában a pesetával szemben a paritás (25·22) alá süllyed, mikor 20·98-cal jegyződik. A dollár spanyol aranyparitása 5·18, de a Spanyol Bank 1917 őszén már csak 4·90 pesetával váltja be a dollárt, az angol fontot pedig, melynek paritása 25·22, 24·75 pesetával.²

4. §. A bolgár és a román valuta.

A kereskedelmi mérleg alakulásának hatása tükröződik vissza a bolgár leva következő áralakulásában is a mi piacunkon :

Paritás 100 leva = 95·20 K.

Év	Jan.	Febr.	Márc.	Ápril.	Máj.	Jun.	Jul.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1916	—	113·75	115·25	114·90	113·75	113·50	114·75	115·—	115·75	115·75	118·—	122·38
1917	125·50	126·25	127·—	126·75	126·75	127·25	127·52	127·50	127·50	128·50	128·50	128·—
1918	121·25	³ —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

¹ Hennicke *Die Entwicklung der spanischen Währung von 1868 bis 1906.* Stuttgart u. Berlin, 1907. 122. l.

² Részben szintén Loew adatai. Id. cikk.

³ A budapesti Devizaközpont adatai.

És ugyanilyen körülmények hatása alatt ért el a román leu 1916 júliusában kb. 30·52 %-os felpénzt az osztrák-magyar koronával szemben. Egyébként a leu áralakulása a budapesti piacon az utolsó években a következő volt:

Paritás : 100 lei = 95·20 K.

Hónap	1914	1915	1916	1917	1918 jan. 19.
Január vége ...	kb. 95·—	96·875	125·125	—	112·50 ¹
Február vége ...	95·—	103·50	121·50	—	—
Március vége ...	95·—	110·—	125·75	117·50	—
Április vége ...	95·—	108·75	124·50	117·50	—
Május vége ...	95·—	107·125	123·75	118·—	—
Junius vége ...	95·—	109·50	123·75	118·—	—
Július vége ...	95·—	109·625	124·25	119·—	—
Augusztus vége ...	95·—	109·625	—	121·—	—
Szeptember vége ...	95·—	112·—	—	122·—	—
Október vége ...	96·—	111·75	—	122·—	—
November vége ...	96·25	112·75	—	120·—	—
December vége ...	97·25	122·50	—	114·50	—

B) BELFÖLDÖN.

1. §. Nagykereskedelmi árak.

A pénz vásárlókéességének változását a belföldön az áruk árváltozásai mutatják.

Az a körülmény, hogy a mostani háboru gazdasági téren is folyik, az árak alakulását a háboruskodó országokban a háboru igen fontos tüneteivé teszi. A központi hatalmakat körülzáró ellenség arra törekszik, hogy ezek az országok úgy termelő nyersanyagok, mint élelmiszerek dolgában lehetőleg magukra maradjanak utalva, viszont Németország a maga tengeralattjáróival az entente-államok tengerentuli forgalmát akarja lehetetlenné tenni és különösen Angliát szeretné kiéheztetni. Az élelmiszerárak alakulása az egyes országokban éppen a mutatója annak, hogy az

¹ A budapesti Devizaközpont adatai.

ellenségeskedő hatalmaknak ebben a gazdasági háboruban mennyire sikerül célt érni. Innen a nagy figyelem, amellyel a statisztika által rendelkezésre bocsájtott módszerek segítségével a háborus áralakulásokat vizsgálják.¹ De nagy a jelentőségük ezeknek a vizsgálódásoknak társadalompolitikai szempontokból is.

A háborus árváltozások statisztikai megfigyelése természetesen azokban az országokban következett be leghamarább és történt a legtökéletesebben, amelyeknek már békeidőben is fejlett árstatisztikájuk volt. Az ellenséges országok közt ilyen különösen Anglia, a szövetséges államok közt Németország. Az előbbiben csak az angol *The Economist* c. folyóirat indexszámaira, az utóbbiban csak Calwer összeállításaira mutatok rá.²

A háborus gazdasági politika és a háborus élelmezésügyi intézkedések azonban szerfelett megnehezítették az árváltozásokat feltűntető olyan indexszámok összeállítását, amelyek a pénz vásárlókéességének alakulását hüen tükröznék vissza. Nem szükséges itt azokra a jól ismert hiányokra kiterjeszkednem, amelyek a pénz vásárlóerejének változásait magyarázni akaró minden jelző számsorozatra egyformán jellemzők. Csak arra akarom a figyelmet felhívni, hogy a háborus indexszámösszeállításoknak még ezeken kívül különösen két oknál fogva kell kifogás alá esniök, még akkor is, ha egyébként a legnagyobb gonddal vannak összeállítva. A háborus intézkedések az áruk jó részének árát hatóságilag állapítják meg, azonkívül szabályozzák az egyének fogyasztását mennyiségileg is. Ez a két irányu, de egy célt szolgáló intézkedés megakadályozza a természetes áralakulást, amivel a pénz

¹ Itt most csak a következő tanulmányokra utalok: Eulenburg, *Die Bewegung der Warenpreise während des Krieges*. Weltw. Archiv, B1. VI, Heft 1. Mannstaedt, *Preisbildung und Preispolitik im Frieden und im Kriege*. Jena, 1916. Pribram, *Zur Entwicklung der Lebensmittelpreise in der Kriegszeit*. Archiv f. Sozialw. u. Sozialpol. 43. Band, 3. Heft. Horlacher, *Kriegswirtschaft und Lebensmittelerhöhung im In- und Ausland*. Finanz- und Volkswirtschaftliche Zeitfragen, 33. Heft. Stuttgart, 1917. Loew, *Die Warenpreise im Kriege*. Neue Freie Presse, 19. Juni 1917. Nr. 18974. *Die Preisbewegung von Nahrungs- und Futtermitteln und die Versorgung der Westmächte seit Kriegsbeginn, I. England*. Kriegswirtschaftliche Berichte aus dem Seminar für Nationalökonomie und Kolonialpolitik, Hamburg. Erste Folge, 3. Teil. Hamburg, 1917.

² *Das Wirtschaftsleben im Krieg*. Monatsberichte des wirtschaftsstatistischen Bureaus von Richard Calwer. 1914 október óta.

vásárló erejét mutató jelző számok kiszámítását is lehetetlenné teszi. Az olyan indexszámokban, amelyekben hatósági ármegállapítások eredményei és hatósági fogyasztáskorlátozások hatásai tükröződnek vissza, nincs sok köszönet. Azon 45 áru közül, amelyeknek árai alapján *Sauerbeck* indexszámai számíthatók, nálunk 32 árunak az ára van kormányhatóságilag megállapítva, 2-nek az ára helyhatóságilag szabályozódik, 7 pedig tengerentuli behozatali cikk lévén, nincs forgalomban. Ilyen körülmények közt indexszám-táblázatok összeállítása legalább a pénz vásárlóerejének pontos ismertetése szempontjából céltalannak látszik.

Nincs azonban cél nélkül a háborus áradatoknak lehetőleg tág körre kiterjedő, pontos összegyűjtése. Ezek a feljegyzések többféle célnak szolgálhatnak, és pedig annál jobban szolgálnak, minél pontosabbak a megfigyelések. A célok különösen kereskedelempolitikaiak és társadalompolitikaiak lehetnek. Valutapolitikaiak, mint láttuk, már kevésbbé. Az egységes alapu áralakulás hiánya nagyon megnehezíti az áradatok felhasználását olyan célokra, melyek a pénz vásárlóképességének mérésével függnek össze.

Az alábbi áradatok csak éppen kiragadott, szórványos példák-kal akarnak rámutatni arra, hogy milyen mértékben csökkent a pénz vásárlóképessége egyes árukkal szemben nálunk a háboru alatt.

a) Élelmiszerek.

Gabonaneműek:

Év	Buza	Rozs	Zab	Tengeri
	100 k g. - k é n t k o r o n a			
1912 átlag	22.90	20.—	21.26	18.84
1914 dec.	42.80	33.—	25.—	21.— ¹
1917 aug.	49—50	47—48	44.—	43.50—46.50 ²

¹ A budapesti áru- és értéktőzsde jegyzései. *Magyar Statisztikai Évkönyv*, 1914. Budapest, 1916. 87. l.

² A Haditermény rt. beváltási árai.

Hus:

Év	I. min. magyar hizott ökör Budapesten 100 kg. élősúly	I. min. sertés Bécsben 100 kg. élősúly
1912	96·47 korona	135·36 korona
1914 január	98·— „	—
1914 június	82·69 „	122·32 „
1916 június	535·80 „	695·37 „ ¹
1918 január	700·— „ ³	920·— „ ²

Gyarmatárak:

Év	Cukor finomított, ab Budapest, alapár	Rizs jobb minőség, ab Budapest	Kávé Santos, ab Triest, vám nélkül	Kávé finomabb, ab Triest, vám nélkül
	100 kilogrammonként koronákban			
1909	78·—	31·50	104·—	184·—
1910	82·25	31·50	103·—	170·—
1911	78·50	38·50	140·—	170·—
1912	98·—	40·50	173·—	190·—
1913	81·—	38·50	160·—	210·—
1914	81·—	36·—	140·—	210·—
1915	87·—	—	260·—	270·—
1916	97·—	—	253·—	355·—
1917	111·—	—	818·—	945·—
1918	218·50	—	—	—

Budapesti nagykereskedelmi árak minden év december havában számítva. Az 1918. évi adat január hónapra vonatkozik.

¹ *Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs*, 1916. Drittes Heft. Berlin, 1916. 47. l.

² Budapesti hatósági ár 1918 január 16-tól kezdve.

³ *Fővárosi Közlöny*. Budapest székesfőváros hivatalos lapja.

b) Anyagok.

Fémek:

Év	Nyersvas, öntődei	Öntöttvas, kereskedelmi öntvény	Réz, nyers vörös	Ón	Ólom
	100 kilogrammonként koronákban				
1909	8·50	20·50	145·—	313·—	38·10
1910	8·—	18·50	142·50	356·75	38·76
1911	8·20	19·—	130·50	425·—	38·85
1912	8·40	17·50	146·—	473·—	46·50
1913	9·80	19·—	167·—	553·75	52·25
1914	9·40	18·50	153·—	410·—	61·—
1915	11·—	18·50	300·—	840·—	106·—
1916	14·50	28·50	520·—	1400·—	115·—
1917	25·—	45·—	800·—	2150·—	125·—
1918	39·50	66·—	800·—	2800·—	150·—

Nagybani beszerzési árak a termelőnél.

Vasárak:

Év	Rúdvas	Fimom lemez	Horganyo- zott lemez	Horgany- lemez	Sodrony- szeg
	100 kilogrammonként koronákban				
1909	18·60—19·90	26·75—27·75	40·41	72—73	28·50
1910	17·60—19	28·25	41·50—44·75	69·30—78	28·50
1911	18·60—19	28·25	44·75	72·50—82·75	28·50
1912	18·60—21·10	28·25—30·25	44·75	—	28·50
1913	18·15—21·10	25·75—30·25	39·25—44·75	69·40—82·75	28·50
1914	18·15	25·75—26·75	39·25—41·25	69·75—72·50	28·50
1915	19·40—24·15	29·75—34·25	45·25—53·25	—	30·50—34·50
1916	25·65—34·50	35·75—50·25	55·75—80·50	—	37—48·98
1917	36·50—52·50	50·25—73·50	91·50—119·50	—	50·98—72·98
1918	62·50	83·50	116·50	—	90·98

Nagykereskedői beszerzési árak helyt Budapest pályaudvar.

Szén:

Év	Porosz szén l. min. dbos	Salgótarjáni aknaszén	Petrozsényi aknaszén	Tatai aknaszén	Budapesti gázgyári koks
	nagybani eladási ár ab bányá, illetve ab gázgyár				
	100 kilogrammonként				
	pf.	fillér			
1909	126—131	90·66	107	100—120	364—440
1910	125—130	90·66	107	100—120	390—406
1911	125—130	90·66	107	100—120	280—344
1912	130—135	90·66—108	108—125	100—120	315—355
1913	135—140	90·66—102	105—125	110—130	330—420
1914	135—140	100—105	122	110—130	310—440
1915	156—161	100—130	122—135	135	380—440
1916	161—186	100—146	122—170	135—160	390—470
1917	186—270	143—232	300—350	150—200	590—860

Budapesti nagykereskedelmi adatok.

Fa:

Év	Keményfa (magyar tölgyfa) Budapesten m ³	Puhafa (erdélyi fenyődeszka)		Tüzifa Budapesten 10000 kg.
		Budapesten m ³	Kolozsvárt m ³	
1909	115—120 K	57 K	50 K	190 K
1910	115—130	60	50—60	190
1911	120—135	66	50—60	200
1912	130—140	68	50—60	205
1913	130—140	68	50—60	220
1914	—	72	60—70	220
1915	160	76	70—80	330
1916	350	142	120—140	380
1917	450	210	200—220	500
1917	500	230	—	900

Budapesti és kolozsvári nagykereskedelmi adatok.

Bőrök:

Év	Nedves marhabőr	Száraz marhabőr
	50 kilogrammonként koronákban	
1909... - - - - -	52·08 K	146·— K
1910... - - - - -	60·—	150·—
1911... - - - - -	60·—	150·—
1912... - - - - -	65·—	162·50
1913... - - - - -	67·—	167·50
1914 június - - - - -	75·—	187·50
1915 december - - - - -	olcsóbb	olcsóbb
1915 június - - - - -	130·— (hatósági ár)	325·— (hatósági ár)
1917 október - - - - -	—	—

Az 1909. évi adatok a Warenpreisberichte der Wiener Börsekammer alapján.¹ A többi adat kolozsvári börgyári adat.

Papir:

Év és hónap	Rendes fogalmi ab gyár kg.	Superior csomagoló ab gyár kg.	Göngyölő papir 1 bál, 5000 ív	Anthracen-tinta 1 liter
1914 jun. - - -	0.36 K	0.43 K	36·— K	0.90 K
1917 okt. - - -	2.50	3.00	120·—	4.20

Kolozsvári kereskedelmi adatok.

2. §. Kiskereskedelmi árak.

Élelmiszerek. Közvetlenül a fogyasztónak eladó kereskedelemben a drágulás, a pénz vásárlóképességének csökkenése legérezhetőbben az élelmiszerek árának változásában jelentkezik. A fontosabb élelmiszerek árát a háboru előtt két évvel, a háboru kitörésekor, 1917 őszén és 1918 januárjában Budapesten és Kolozsvárt a következő adatok mutatják fillérekben a fogyasztási adó beszámításával.

¹ Jankovich *Osztrák és magyar index-számok 1867—1909.* Közgazdasági Szemle, 1911. évf. 46. kötet 764. l.

Élelmiszer	Budapest				Kolozsvárt			
	1912	1914	1917 okt.	1918 jan.	1912	1914	1917 okt.	1918 jan.
Bab kg.	52 - 41	58—41	—	94—88†	40—43	45—46	240	—
Borsó „	39	58	—	146†	60	72	—	—
Finom liszt „	34	48	150	150*	36	51	148	148*
Főző „	32	46	74	74*	35	48	72	72*
Kenyér „	31	44	52	52*	35	47	54	54*
Káposzta „	33	25	60	60* (250)	35	24	90	60†
Burgonya „	12	11	42	42*	14	14	40 (100)	—
Paradicsom „	41	65	—	64†	41	29	130	—
Fokhagyma „	38	94	260	400* (8—1000)	60	103	400	400*
Vöröshagyma „	20	34	134	134* (220)	31	24	125	126*
Paraj „	—	—	300	120* (800)	120	160	120 (500)	120†
Lóhus, leveshus és pecsenyehus kg.	—	64—80	—	400	—	—	—	360—400
Marhahus eleje „	223	201	1400	1280—1500	162	137	740	820 **
„ hátulja „	335	266	1600	1600—1800	189	175	860	920** (1200)
Borjehus eleje „	216	209	1400	1500—1600	154	151	780	720 **
„ hátulja „	283	277	1800	2000	210	191	860	920** (1400)
Juhhus „	142	125	1200	1200—1400	100	109	680	680 **
Sertéshus „	213	200	920	850* (1100)	182	195	860	920* (1400)
Szalonna „	186	169	940	1240*	184	195	1220	1320* (2200)
Tej literje ---	27	28	102—112 (140)	102—112* (140)	29	26	62	84—120* (200)
Vaj I. min. kg.	401	371	—	1140* (3200)	437	422	1140	—
Vaj II. min. „	303	302	—	750	372	355	—	—
Vaj, Dán „	—	—	1570	2020	—	—	—	—
Tojás darab ---	7·58	8·50	50	52* (80—90)	6·95	7·77	44	—
Csirke „ ---	179	179	13—1500	1000—1400	116	132	7-800	—

Az árak fillérekben értendők.

Az 1912. és 1914. évi adatok a Magyar Statisztikai Évkönyvből valók. Az 1917. évre vonatkozó budapesti adatok abból a közleményből vétettek, amelyet a budapesti és bécsi élelmiszerárak összehasonlítása céljából a m. kir. miniszterelnökség tett a sajtó útján közzé. Ezek az 1917 október 7—13-ig terjedő időre vonatkoznak.¹ Az 1917. évi kolozsvári adatok ottani piaci megfigyelések eredményei ugyanarra az időközre vonatkozólag. Az 1918. évi januári adatok Budapestre nézve a *Székesfővárosi Közöny*-ből, Kolozsvárra vonatkozólag pedig a hatósági árszabályozó hirdetményből vétettek. Az 1917. és 1918. évi árak jórésze hatóságilag megállapított maximális ár. A zárójelben lévő árak azokat az árakat jelzik, amelyeken a hatósági árak figyelembevétele nélkül rendes forgalom megállapítható volt.

A *-gal jelölt árak hatóságilag megállapított *maximális árak*, a ** -gal jelöltek hatóságilag közzétett *tájékoztató árak*. A † azt jelenti, hogy az illető cikk a hatósági ár mellett alig vagy egyáltalán nincs forgalomban.

A háboru kitörése után nyomban megindult belföldön is az árak emelkedése. A kiskereskedelem árainak növekedése legjobban mindjárt az élelmiszereknél volt észrevehető. A budapesti kereskedelmi és iparkamara a budapesti vásárcsarnok hivatalos árjegyzései alapján már 1915 novemberében kimutatást készít, mely szerint a fontosabb élelmiszerek ára 1914 június 30-tól 1915 november 15-ig százalékokban következőleg emelkedett:

II. marhahus	231 %	Burgonya, rózsa	36 %
II. disznóhus	186 %	Sav. káposzta	76 %
Kolbász, füstölt	173 %	Bab, fehér apró	28 %
Szalonna, füstölt	326 %	Cukor	30 %
Disznózsir	419 %	Tojás	159 %
Barna kenyér	35 %	Tej	47 % ²

Ezek a számok azt mutatják, hogy a budapesti munkás élelmezése a háboru alatt már 1915 novemberében átlag körülbelül

¹ Pester Lloyd, 1917 okt. 25. szám.

² A budapesti kereskedelmi és iparkamarának és vele sok ipari és kereskedelmi érdekképviselőnek 1915 nov. 28-án a kormányhoz intézett felterjesztése a háborus drágaság ügyében. V á g ó J ó z s e f kamarai titkár ur szíves közlése.

130 %-kal megdrágult. Ugyanennyire csökkent tehát már akkor a pénz vásárlóképesége is.

Az árak a háboru alatt mindenütt nőttek, de nem mindenütt olyan arányban, mint nálunk. A budapesti kereskedelmi és iparkamara összeállításai szerint Berlinben 1915 november 15-én a marhahus 90 %-kal, a sertéshus 73 %-kal, a füstölt szalonna 60 %-kal, a zsir 66 %-kal volt olcsóbb, mint Budapesten.¹ Ezek az adatok valószínűleg helyesek, mert még pl. az 1916 júliusra vonatkozó hivatalos német élelmiszerárstatisztika is a burgonya kilóját csak 14 pf-gel, a zsir kilóját 620 pf-gel, a vaj kilóját közepesen 500 pf-gel jelzi Berlinre nézve.² Ezek mind Németországban termelt áruk árai. A mi hivatalos és tényleges áraink akkor már egyaránt jóval magasabbak voltak.

Az angolországi index-számok is mutatják a háborus drágulást. Az 1901—5. évek átlagát alapul véve 1914 január 1-én az általános mutató-szám 119·2, 1915 január végén 136·5, 1916 január végén már 225·1, 1916 július végén pedig 253·6.³ Angliában az élelmiszerek átlagos drágulása 1914 júliusától 1917 június 30-ig az 50.000-nél több lakossal bíró városokban 109 %-ot, a vidéken 100 %-ot, az egész országban átlag 104 %-ot tett ki. Legnagyobb az áremelkedés a tömegélelmiszereknél. A fagyasztott marhahus olcsóbb része 169, a fagyasztott ürühs olcsóbb fajtája 199, a hal 147, a liszt 105, a kenyér 105, a cukor 192, a sajt 104, a tojás 101, a burgonya 163 %-os áremelkedést mutat a nagy városokban.⁴

[3. §. Árstatisztika és pénzértékváltozás.

Az itt közölt néhány adat, mely csak a háborus drágulás egyes eseteit mutatja példaként be, távolról sem

¹ Lásd a budapesti kereskedelmi és iparkamara már id. emlékiratát. 3. l.

² *Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs*, 1916. Drittes Heft. Berlin, 1916. 31. l.

³ Lásd a *The Economist* 1917 aug. 4-iki számát. 158. l.

⁴ A *Board of Trade Labour Gazette* közlései szerint a *The Economist* 1917 jul. 21-iki számából. 82. l. Valamivel régebbi időre vonatkoznak, de nagyon érdekes képet nyújtanak az élelmiszerek és főbb nyersanyagok árának alakulására a háboru alatt Angliában és az északamerikai Egyesült-Államokban L o e w összeállításai *Die Warenpreise im Kriege* c. cikkében, melyet a *Neue Freie Presse* 1917 június 19. száma közöl.

akar kimerítő és pontos árstatisztika lenni. De célunk szempontjából ilyenre nincs is szükségünk. Valutánk, illetve pénzünk értékcsökkenésével foglalkozva és ennek orvosszereit kutatva meglehetősen közömbös az értékcsökkenés fokának, így tehát a drágulás mértékének általános és pontos megállapítása, ami mindenesetre csak igen megbízható jelzőszám-számitás alapján történhetnék. Nem is állunk a jelen esetben olyan drágulási folyamattal szemben, amelynek okai teljesen homályban volnának előttünk, úgy hogy ezeknek az okoknak a felderítésére volna szükségünk abból a célból, hogy a pénz értékcsökkenését megmérhessük. A drágulási folyamat részleges nyilvánulásainak ismeretére sincsen szükségünk, hogy ezekből következtethessünk eladdig teljesen ismeretlen okokra.

Tudjuk, hogy a drágulás oka okvetlenül a háboruban, illetve ezzel összefüggő bizonyos körülményekben rejlik. Tehát csak annyiban van árstatisztikai vizsgálatokra szükségünk, hogy e különböző, már ismert ható okok hatásfokait eredményeiken összemérve, e különleges okok viszonylagos erejét megállapíthassuk, hogy majd ekként a felismert okozati kapcsolatot a valuta helyreállítására irányuló igyekezetünkben célunknak megfelelően értékesíthessük. Ilyen tájékoztatót pedig adnak a fenti számok is, amelyek látszólagos rendszertelenségük dacára sincsenek minden tervszerűség nélkül összeállítva.¹ A következők mindenesetre kiolvashatók belőlük:

A háborus drágulás nem minden országban egyforma. Angliában, de valószínűleg Németországban is kisebb, mint minálunk. Ezeknek az országoknak a pénze külföldön is kevésbé vesztette el vásárlóképeségét, mint a mienk. Arra, hogy a váltóárfolyam romlása és a belső drágulás között szorosabb összefüggés van-e, az adatok felvilágosítást nem adhatnak.

Az élelmiszerek általában erősebben drágulnak, mint az

¹ Az adatok arra a *Sauerbeck*-féle indexszámsorozatra támaszkodnak, amelyet 1909-ig *Jankovich Béla* közölt a *Közgazdasági Szemlében* (id. cikk.) Fentebb a szövegben megemlítettem, hogy mért nem közlök index-számokat. De az adatok jórésze igen sok utánjárással szerzett pontos adat, mely később — ha a háborus árstatisztika sokkal nagyobb mértékben fog rendelkezésünkre állani, mint ma — alapjául szolgálhat egy indexszámitásnak.

anyagok. A fentebbi adatok szerint a tej nálunk 640·74 %, a tojás 1087·34 %, a burgonya 733·33 %, a hizott vágómarha 747·45 %, a marhahús 437·31 % áremelkedést is mutat a háboru alatt.¹

Az anyagok közt legerősebb a drágulás az ónnál (794·57 %), a réznél (451·65 %), a vasnál (360·70 %), a tűzifánál (373·68 %) és a puhafánál (303·50 %).

Pénzünk értécsökkenése tehát kétféle formában jelentkezik. Valutánk értéke romlott a külföldi viszonylatokban és pénzünk vásárlókéessége a belföldön is csökkent. Eddigi vizsgálódásaink megállapították, hogy pénzünk értékromlása — ami különben közismert tény — nem egyforma kifelé és befelé és hogy a belső értécsökkenés is különböző a különböző árukkal szemben. Valószínű ennél fogva, hogy itt különböző, vagy legalább is különböző mértékig ható okok hatásaival kell számolnunk. Ezért külön vizsgálom azokat az okokat, amelyek a pénz külföldi értékének megromlására és belföldi vásárlókéességének csökkenésére vezetnek.

Csak miután ezeket az okokat megállapítottuk, fogom a kétféle okcsoport között netán fennálló összefüggést kutatni. Ez a vizsgálat lesz hivatva fényt deríteni a kétféle tünetény összefüggésére is. Képünk, amelyet pénzünk értécsökkenésének természetéről és okairól szeretnék nyújtani, csak akkor lesz teljes és tiszta, ha ezt az összefüggést is közelebbről elemeztük.

¹ Ha azonban ezeket az áremelkedéseket össze akarjuk hasonlítani a külföldi, pl. angliai áremelkedésekkel, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a mi %-aink bizonyos, tényleges áradatokra, az angolországiak pedig minden valószínűség szerint a hivatalosan jegyzetekre vonatkoznak.

II. FEJEZET.

A pénz háborus értékváltozásának okai.

A) VÁLTÓÁRFOLYAMUNK ROMLÁSÁNAK OKAI.

1. §. A fizetési mérleg szerepe.

A pénz kifelé való vásárlókéességének legközvetlenebb támasztékát az ország külföldi gazdasági erőviszonylatai adják. Normális gazdasági és különösen forgalmi viszonyok mellett ezeknek az erőviszonylatoknak leghűbb tükre az ország fizetési mérlege. Kedvező gazdasági erőviszonylatok, a kölcsönös követelési és tartozási állapotok kedvező alakulata, tehát kedvező fizetési, illetve követelési és tartozási mérleg együtt járnak a valuta javulásával és megfordítva. Kedvező mérlegalakulat ismert okoknál fogva előnyösen hat a váltóárfolyam alakulására. Kedvező váltóárfolyam pedig más szóval kifelé a pénz vásárlókéességének emelkedését jelenti. »A fizetési mérlegnek közvetlen hatása van a külföldi váltóárfolyam alakulására.«¹

Két dolgot azonban itt közbevetőleg mindenesetre meg kell jegyeznem.

Először is azt, hogy a nemzetközi fizetési mérlegnek nem összes tételei hatnak a váltóárfolyam alakulására, hanem csak az esedékesek.² Ezért szokás, különösen amióta erre Sartorius von Waltershausen figyelmeztetett, fizetési mérleg mellett követelési és tartozási mérlegről is beszélni.³ Ebben az értelemben

¹ Sartorius Freiherr von Waltershausen: *Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande*. Berlin, 1907. 76. l.

² Fellner Frigyes: *A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon*. Budapest, 1908. 36. l.

³ Id. m. 70. és köv. l.

mondta Sartorius von Waltershausen, hogy »a fizetési mérleg két ország esedékes, pénzben fizetendő, kölcsönös követeléseinek szembeállítása«.¹

Másodszor rá kell mutatnom arra, hogy egy országgal szemben fennálló váltóárfolyamunkból még nem lehet következtetést vonni valutánk állapotára, hanem, hogy valutánk értékét csak a velünk követelési és tartozási viszonyban lévő összes országok váltóárfolyamainak átlaga jelezheti. »Fontosabb valamely közgazdaságra nézve egész fizetési mérlege az összes népekkel szemben.«²

2. §. Fizetési mérlegünk a háboru előtt.

A monarchia fizetési mérlegének alakulásáról közvetlenül a háborút megelőző időben értékes adatok állanak rendelkezésünkre Dr. Bartsch Ferenc-nek »Statistische Daten über die Zahlungsbilanz Österreich-Ungarns vor Ausbruch des Krieges« c. tanulmányában.³ Az adatgyűjtés 1913-ban történt. Az adatok az 1912. év végére vonatkoznak.

A dolgozat a fizetési mérleg következő alkatelemeit veszi számításba:

1. A külföld birtokában lévő belföldi értékpapírok. És pedig volt:

osztrák értékpapír	.. .. .	5.876,078.000 K
magyar értékpapír	.. .. .	3.784,262.000 «
bosnyák értékpapír	.. .. .	100,568.000 «
összesen	..	9.760,908.000 K ⁴

2. A belföld birtokában levő külföldi értékpapírok az illető papirokat őrző bankok jelentései alapján

Ausztriában	.. .. .	868,000.000 K
Magyarországon	.. .. .	72,000.000 «
összesen	..	940,000.000 K

¹ Id. m. 75. l.

² Id. m. 76. l.

³ *Mitteilungen des k. k. Finanzministeriums. XXII. Jahrgang. Mai 1917.* Wien, 1917.

⁴ Id. m. 18–21. l.

Az Ausztriában elhelyezett külföldi értékpapírok legnagyobb része német és amerikai, a nálunk levőké német. A fenti szám azonban érthető okoknál fogva nem tünteti fel az egész állományt. Bartsch a belföld birtokában levő külföldi értékpapírok értékét kb. 900—1000 millió koronára betsüli évi 36—40 millió korona szelvény- és törlesztési teherrel.¹ Körülbelül ezt az összeget állapítja meg már Fellner Frigyes is.²

3. Egyéb külföldi tőkeelhelyezések belföldön és más belföldiek külföldön is tesznek számot a monarchiának a külfölddel szemben fennálló követelési és tartozási állapotában. Ide tartoznak az üzleti vállalatokba, földbe, épületekbe, jelzálogokba, napi pénzekbe fektetett tőkék. Ezeknek nagyságát megállapítani, mint ez már Fellner-nek idevonatkozó és nemcsak módszertani szempontból uttörő számításaiából is kitűnik, fölöttebb bajos.³ De a fizetési mérleg szempontjából különösen fontos, hogy e befektetések kamatai az illető országokból ugysem folynak mind és mindig külföldre.

4. A monarchia fizetési mérlegének egyik legjelentősebb alkotóelemét a külkereskedelmi forgalomból előálló követelések és tartozások teszik. 1913-ban volt a monarchia

behozatala	3.544,319.000 K
kivitele	3.094,812.000 «

A nemes fémek és érmék forgalma nélkül volt a

behozatal	3.508,700.000 K
kivitel	2.987,534.000 «

5. A szállítási üzlet Bartsch megállapításai szerint 70,600.000 K aktiv tételt jelent a monarchia fizetési mérlegében.⁴

6. A vándormozgalomból az említett dolgozat 443,000.000 K bevételt számít.⁵

7. Az idegenek utazását csak Ausztriában veszi számba. Ebből a tételből 89,097.510 K bevételt számít.

¹ Id. m. 33. l.

² Fellner Frigyes: *Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme*. Akadémiai székfoglaló. Budapest, 1916. 129—130. l.

³ Ugyanott különösen 114—133. l.

⁴ Id. m. 65. l.

⁵ Id. m. 75. l.

E számítások alapul vételével tehát a monarchia fizetési mérlege az 1913-ik évre nézve így alakulna :

	mill. K
a) Külföldön elhelyezett belföldi értékpapírok után fizetendő kamatok, osztalékok és törleszt. részletek fejében	— 350
b) Belföldön elhelyezett külföldi értékek után járó kamatok, osztalékok és törlesztési részletek	+ 40
c) A kereskedelmi mérleg egyenlege (tulajdonképeni kereskedelem (Spezialhandel) és kikészítő eljárás a nemes fémek és érmék forgalmának kizárásával)	— 521
d) A szállítási forgalomból folyó nemzetközi fizetések egyenlege	+ 70
e) A vándormozgalommal összefüggő nemzetközi fizetések egyenlege	+ 443
f) Az idegenforgalom hozadéka	+ 89
g) A nemesérforgalom egyenlege ¹	— 4
h) A nemzetközi tőkeozgalmak egyenlege 1912-ben	+ 290 ²
A külföldnek fizetendő évi kamatteher pedig szintén millió koronákban :	

1910	1911	1912
390.206	377.606	382.674

Levonva ebből viszont a monarchia javára teljesítendő fizetéseket, marad a külföld irányában fennálló eladósodottság eredményeként évi tiszta teher millió koronákban :

1910	1911	1912
358.551	345.951	351.019 ³

Erősen passzív fizetési mérlegünket a monarchia értékpapírok külföldi elhelyezésével igyekezett kiegyenlíteni. 1911-ben 370, 1912-ben 290 millió korona értékű értékpapírt helyeztünk el külföldön. 1913-ban pedig ennél az utóbbi számnál valószínűleg jelentősen többet. Bartsch számításai szerint körülbelül 500 millió korona értékűt.⁴

¹ Azt nem tudni, hogy ipari földolgozásra szánt áru, vagy fizető-eszköz gyanánt ment-e ki a nemes fém. Lásd Bartsch id. m. 90. l.

² Bartsch id. m. 93—94. l.

³ Bartsch id. m. 27. l.

⁴ Id. m. 83—86. l.

3. §. Fizetési mérlegünk a háboru alatt.

A háboru kitörése után a fizetési mérlegnek ez a javító eszköze, t. i. az értékpapir-kivitel, már nem volt alkalmazható. A külfölddel szemben fennálló tartozási viszonyunk meglehetősen kiélesedett. Kereskedelmi mérlegünk igen erősen megromlott. Külkereskedelmi forgalmunkat már az 1903. évtől a háboruig terjedő idő alatt erősen jellemzi a fokozódó nyersanyagbehozatal, ami mellett azonban késztermékbehozatalunk is növekszik. A nyersanyagkivitel viszont csökken és nem nő ezen idő alatt kielégítő mértékben a késztermékek kivitele sem.¹ Ez a kedvezőtlen kereskedelmi mérleg, mely már a háboru előtt is passzív volt, a háboruval beköszöntött nagymérvű kiviteli korlátozások következtében, de meg annak folytán is, hogy a kivitelre egyébként rendelkezésre álló többleteink igen erősen megfogytak, még szenvedőbbé vált.

Hogy mily mértékben, arra számszerű adatok, sajnos, nem állanak rendelkezésünkre. A monarchia külkereskedelmi statisztikáját az 1914. év után terjedő időre még nem tették közzé. De az 1914. év adatai is jellemzőek. Igaz, hogy ez évben a behozatal értéke is kevesebb már, mint 1913-ban, csak 2981 millió K az előző évi 3508 millió K-val szemben, de még erősebb a csökkenés a kivitel értékénél. Ez 1913-ban 2987 millió K volt, 1914-ben azonban már csak 2245 millió K. A kereskedelmi mérleg passzivitása tehát az 1913. év 521 millió K-ról 736 millió K-ra romlik. Mindezekben a számokban a kikészítő eljárás forgalma (Veredlungsverkehr) is bentfoglaltatik. De ennek a külön számai is jellemzők a monarchia első háborus évének gazdálkodására. A kikészítő eljárás céljaira behozott áruk értéke, mely 1912-ben már 100 millió K fölé emelkedik, 1914-ben megint csak 78 millió K. A kivitel pedig az 1913. év 217 millió K-jával szemben 1914-ben 150 millióra csökkent.² De az 1914. évi nemesérforgalom adatai is érdeemesek a megfigyelésre. Az arany, az ezüst és az e két fémből

¹ V. ö.: Bartsch id. m. 54—55. l.

² Statistik des auswärtigen Handels des Vertragszollgebietes der beiden Staaten der österr.-ungar. Monarchie im Jahre 1914. Band. III. Hauptergebnisse. Wien, 1916: 3. l.

készült érmék forgalma 1914-ben körülbelül 33 millió K behozattal tüntet fel az 1913. év 36 millió K-val szemben. Viszont a kivitel 260 millió K-val oly magasra emelkedik, minő 1875 óta sohasem volt. A kiviteli tételek nagymérvű növekedése különösen az aranyércnél és az aranyérméknél mutatkozik.¹

A háboru alatt a szövetséges és a semleges külföldről igen jelentős behozatalra is szorultunk, mely az emelkedett árak következtében erősen megterhelte fizetési mérlegünket. A monarchiában lévő külföldi követeléseket részben felmondták és visszavonták. Mi pedig nem tudtunk külföldön jelentős új követeléseket szerezni. Hajófuvardíjakból eredő bevételeink elmaradtak. (Az elmaradt idegenforgalmat valószínűleg fölösen pótolja a szövetségesek katonai idegenforgalma.) És elmaradt a monarchia fizetési mérlegének egyik igen jelentős aktív tétele, a kivándorlók által hazaküldött pénzek is.²

Viszont a háboru alatt fizetési mérlegünknek javára szolgál, de tartozási mérlegünk számláján teheroldalunkon rajtamarad azoknak a kamatoknak és járadékoknak az összege, amelyeket a külföldön elhelyezett kötelezvényeink után kellene a háboru alatt az ellenséges külföldnek fizetni. Ezt az összeget Bartsch a háboru első három évében együtt 480 millió K-ra becsüli. De itt megint figyelembe kell venni, hogy kamat- és járadéktartozásaink jó része a szövetséges és semleges külfölddel szemben áll fenn. Ezek az összegek tehát a háboru alatt is esedékesek, és így a fizetési mérleget kárunkra a háboru alatt is befolyásolják.

Fizetési mérlegünk állapotát átmenetileg a háboru alatt is javunkra befolyásolták a német részvét hadikölcsöneinkben, valamint az egyéb különböző formákban a külföldtől, különösen Németországtól szerzett hitelek. De ezek a kölcsönök mihelyt megkaptuk őket, azonnal tartozásainkká váltak, amelyek évenként súlyos kamatteherrel terhelnek meg minket. Mérleg- és különösen valutajavító hatásukat ezért átmenetileg is alig éreztetik. A monarchia tartozása Németországgal szemben a háboru előtt 6·5 mil-

¹ Ugyanott 33. l.

² Lásd a következő cikket is: *Die Zahlungsbilanz der Monarchie vor Kriegs- ausbruch*. Pester Lloyd, 1917. július 11. szám.

liárd K volt. A háboru alatt ehhez eddig Németország irányában vállalt körülbelül 4·5 milliárd K uj teher járult.^{1 2}

4. §. Az akadálytalan behozatal.

Monarchiánk olyan teher gyanánt érzi fizetési mérlegének nagymérvű háborus rosszabbodását, amelyet nem állott módjában nem vállalni. Azt hiszem, a tehernek csak kis részétől szabadulhatott volna, ha egy és más dologban másként jár el. De ettől feltétlenül.

Mi különösen a háboru kezdetén nem számítottunk annak hosszú tartamára. Sok félszeg eljárásunknak ebben a körülményben rejlik az egyik főoka. Így annak is, amit külkereskedelmi forgalmunk szabályozása körül tettünk, illetve inkább nem tettünk.

Tény, hogy a monarchia a háboru elején hosszú időn keresztül igen lanyhán kezelte a külkereskedelem kérdését. Katonai szempontból feltétlenül korlátozta a kivitelt, de arra nem gondolt

¹ Ez Soma'y becslése. (Lásd *Währungs-Probleme Österreich-Ungarns*. Jahrbuch 1917 der Gesellschaft Österreichischer Volkswirte. Separatabdruck. Wien u. Leipzig, 1917. 11. 1.) Németország havonként 100 millió márka kölcsönt nyújtott a monarchiának, amely összegekből 63·6 % Ausztriát, 36·4% Magyarországot illette meg. P l e n e r jelentése szerint, melyet az osztrák urakházának költségvetési bizottsága elé terjesztett, 1917. december havában az Ausztriának nyújtott előlegek összege 2792·14 millió K volt. Magyarországnak eszerint 1600 millió K-át kellett igénybe vennie. A monarchia által Németországban fölvett márka kölcsönök tehát az 1917. év végével kereken 4500 millió K-ra rugtak. Lásd *Die wirtschaftlichen Konferenzen mit der deutschen Regierung*. Neue Freie Presse, 1918 január 10. Nr. 19176. (E cikk a monarchia német kölcsöneinek további rendezése céljából folytatott berlini tárgyalás alkalmából íródott.) M a k a i adata, aki 1·6 milliárd koronát említ, csak Magyarországra vonatkozik. (Lásd *Valutapolitika*. Budapest, 1917. 304. 1.)

² A kivitelt erős megcsökkenése, a behozatal igen nagy mérvű emelkedése jellemzi általában a háborus országok gazdálkodását. Gyenge vigasz, hogy nemcsak mi állunk így, hanem hogy ellenségeink is társaink e bajban. Georges Prade a »Le Journal«-ban érdekes számokat közöl a vámügyi kimutatások alapján Franciaország külkereskedelméről az 1916-ik évben. Nem lesz érdektelen adatainak egyikét-másikát ideírni.

Franciaország	1913-ban	1916-ban
kivitele	6.880.217.000 fr.	15.159.412.000 fr.
behozatala	8.421.322.000 »	5.115.690.000 »

Az élelmiszerbehozatal ez utóbbi évben Amerikából 4.076.052.000 frankot tett. Szükséges nyersanyagok 6.452.000.000 frankkal szerepelnek a statisztikában. Csak egy téren van csökkenés a behozatal számaiban. Műtrágya 1913-ban 3.250.000 tonna jött be Franciaországba, 1915-ben 278, 1916-ban 29.960 tonna. (Zürichi jelentés Lásd Pester Lloyd, 1917. május 4. szám.)

mindjárt, hogy a fölösleges dolgok behozatalát megakadályozza. Mi spanyol narancsokat ettünk még nem sokkal azelőtt, hogy az élelmiszerek bősége dolgában nálunk semmiesetre sem jobban álló Németország a saját spárgatermésének jó részét az éhes németek elől elvonva a skandináv államokba szállította¹.

Nagyon valószínűnek látszik, hogy hozzánk még igen sokáig a háború alatt is hoztak be nagy értékeket képviselő ékszerárukat külföldről. És mindenesetre vittek ki tőlünk ennek ellenében jelentős mennyiségű fizetőeszközt külföldre. A külföldi fizetőeszközök kezelésében is csak lassan követtük Németországot. Holott azok az okok, amelyek erre az eljárásra Németországot kényszerítették, nálunk már jóval előbb és jóval nagyobb mértékben fennállottak, mint ott.

A szabad behozatal nagyon veszedelmes ellensége a háborús ország valutájának. K a h n német hazafias lendülettel, de nem egészen helytelenül mondja: »Ha Anglia megengedte volna a korlátlan behozatalt Németországba, úgy ma már pénzügyileg tönkrementünk volna.«² Ugyanez a gondolat az alapja annak az ismert mondásnak, hogy az angol valutát a német tengeralattjárók őrzik.

5. §. A valuta »tartása« külföldön.

Kevésbé szilárd valutával bíró országok szoktak ügyelni arra, hogy különösen azokon a külföldi piacokon, amelyek pénzüik nemzetközi értékének alakulása szempontjából jelentősebbek, legyen olyan valaki kéznél, aki az illető piacon a valuta tartását célzó pénzügyi műveleteket végezzen. Oroszország tartott fenn tudvalevőleg ilyen ügynökséget Berlinben papirvalutája idején.³

Monarchiánkat sokkal váratlanabbul és pénzügyileg mindenesetre sokkal készületlenebbül érte a világháború kitörése, semhogy jóeleve gondoskodhattunk volna ilyen külföldi támaszpontokról. Háboruban, bármennyire soká tartson is ez, különben is jóval

¹ S o m a r y id. füzet 15. 1.

² K a h n: *Unsere Valutasorgen, Ursachen, Wirkungen und Heilmittel*. Leipzig, 1917. 30. 1.

³ Mendelssohn et Co. (Fischel) berlini bankár-cég utján.

nehezebb kérdés ilyeneknek a létesítése, mint békében. De kevés is a jelentősége ennek mindaddig, míg a valuta értéke a külföldi piacokon határozottan és gyorsan lefelé haladó. Az ilyen ártendencia ellen nem igen véd a tőzsdei támogatás. Ha a valuta csak árhullámzásokat mutat, már inkább helyén való az ilyen védekezés. Ezek ellen sikerrel alkalmazható.

A németek is szeretnek arra hivatkozni, hogy valutájuk romlását pl. a newyorki piacon meg lehetett volna ilyen tőzsdei támogatással gátolni, vagy legalább is csökkenteni. K a h n bizonyságul a Financial Chronicle-t említi, mely 1916 november 11-iki számában így ír: A márka megint gyengült, főleg a támogatás állandó hiánya miatt.¹

Nálunk is szóba hozták a mi valutánk ilyen támogatásának célravezető voltát, különösen a zürichi piacon.²

Bár valutánk nagymérvű értécsökkenése szempontjából a külföldi tőzsdei támogatás hiányának, a semleges piacokon való szervezatlenségünknek, különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatunk, valutánkkal a külföldi fontosabb, semleges piacokon való üzérkedés megakadályozása céljából nagyon helyesen mégis tétettek megfelelő intézkedések.³

6. §. Lélektani szempontok.

A német birodalmi kormány a háboru folyamán tett intézkedéseiről kiadott emlékiratában hangsúlyozza, hogy a márkaváltó alacsonyabb értékelése nem jelenti a német valuta elérték-

¹ K a h n id. füzet 38. l.

² Dr. Melchior Pályi: *Unsere Valuta und die neutralen Märkte*. Pester Lloyd, 1917 július 26. sz.

³ Lásd Wekerle Sándor miniszterelnök válaszát Sándor Pál képviselő beszédére a képviselőház 1917. évi december hó 12-én tartott ülésén: »... Megnyugvással mondhatom, hogy egyes külföldi üzérkedések megakadályozására — mert nagyban előfordultak azok, nem is annyira Svájcban, mint inkább Hollandiában — megtétettek a szükséges intézkedések... Legyen meggyőződve a t. képviselő ur, hogy megtörténtek és hogy a céget ki nem függesztjük, amely az üzérkedéseket megakadályozta, azt talán természetesnek fogja a t. képviselő ur találni, mert üzérkedéseket megakadályozni úgy, hogy a céget kifüggesztjük, nem lehet; amint azt bankszerűleg és okszerűleg keresztül lehet vinni, e tekintetben megtétettek az intézkedések. »Országgyűlési Értesítő«, a »Budapesti Közlöny« 1917. évi december 14-iki 288. számának melléklete, 15. lap.

telenedését. Az utóbbiról szerinte nem lehet szó, mert a kedvezőtlen váltóárfolyam oka csakis a megzavart nemzetközi fizetési forgalomban rejlik.¹ A budapesti kereskedelmi és iparkamara is azt mondja kiviteliünk háboru utáni megszervezéséről szóló emlékiratának előadói tervezetében, hogy »a devizaárfolyamoknak — a fizetési mérlegek ez érzékeny barometereinek — hihetetlen színvonalra a nemzetközi fizetési mérlegek szerkezetében beállott forradalomszerű változásoknak következménye.«² Bartsch már említett dolgozatában, melyben a monarchia fizetési mérlegének statisztikáját nyújtja, szintén így nyilatkozik, amikor bizakodásának ad kifejezést, hogy valutánk háborus értécsökkenése nem bizalmi kérdés, hanem pusztán mérleg-probléma, mely a kereslet és kínálat gazdasági törvényei szerint következetesen vonja maga után a belföldi és külföldi fizetőeszközök értéktolódását.³

Nevezzük a háborus valuták többé-kevésbé nagymérvű értécsökkenését akár értékbeli eltolódásnak, mely a piaci viszonyok alakulásának természetes következménye, akár a pénz elérték-telenedésének, ez a dolog érdemére nézve meglehetősen mindegy. Tény, hogy attól a pillanattól fogva, mikor a monarchia felmentette jegybankunkat kimutatásainak közzétételétől, a mi valutánk elvált az aranyalaptól és tiszta papirvalutává lett, amelynek értékére az ugynevezett bizalmi tényezőnek tudvalevőleg szokott hatása lenni.

Gazdasági dolgokban mindig a számok beszélnek és döntenek. Fokozottabb mértékben áll ez a külkereskedelmi jelenségekről, ahol anyagi értékek állanak mindig anyagi értékekkel szemben. Azért fejtegetéseimnek ezen a pontján sem szeretnék a szám-szerűleg is bizonyítható okoskodás mezejéről az érzelmi mozzanatok tulságosan figyelembe vevő következtetések ingoványosabb talajára eltévedni. De a háboru a külforgalmi viszonyoknak ezt a szigoruan kereskedelmi természetét is megbolygatta. Lehetetlen a háborus váltóárfolyamok alakulásában itt-ott mást nem látni,

¹ Lásd bővebben Makai: *Valutapolitika*. Budapest, 1917. 243—244. l.

² *Emlékirat kiviteliünk háboru utáni megszervezéséről*. Előadói tervezet első szövege. Előadók: Vágó József és Gyömrei Sándor. Budapest, 1917. 4. l.

³ Bartsch id. m. 95. l.

mint tisztán csak a gazdasági tényezők hatását. K a h n említi, hogy a Németországban elrendelt zsidószámlálás a márka árfolyamára Hollandiában kimutathatólag rossz hatással volt, amennyiben ennek a hatása alatt ottani bankárok régi hiteleket Németországban felmondtak és ujakat megtagadtak.¹ M a k a i az orosz váltóárfolyam alakulására mutat rá annak bizonyosságául, hogy lélektani tényezőknek, különösen háboruban, milyen nagy befolyása lehet a valuta értékére. A rubel paritása 266·67 frank 100 rubelenként. Gorlice után a rubel párisi árfolyama gyorsan hanyatlott és 174-ig süllyedt. A román hadüzenet hatása alatt viszont 207·50-re emelkedett. Tutrakán és Csernavoda eleste után pedig ismét 181·50-re esett.² Az oroszok 1917 évi keletgalíciai veresége után ismét látható volt a rubel árcsökkenése. A rubel londoni paritása 94·58 = 10 font. 1917 július végén 224 rubelt kellett Londonban 10 fontért fizetni, ami 135 %-os disagio-nak felel meg.³

Az olasz valuta, mely különben is már meglehetősen romlott, az 1917. évi októberi hadiesemények hatását nagyon megérezte.⁴ Viszont a központi hatalmak győzelmes előnyomulásával kapcsolatban a holland devizapiacon 30·40 forintról 32·45 forintra javult a német márka,⁵ és az osztrák-magyar korona is emelkedett néhány nap alatt 19·40-ről 20·80-ra.⁶

Mindezt csak azért említem, hogy talán a mi váltóárfolyamainknak mindjárt a háboru elején bekövetkezett erősen romló tendenciája is összefüggésbe hozható a háborus, a politikai eseményekkel és az ezekből fakadó bizalmatlansággal a külföldön monarchiánk ereje iránt. Tényleg a monarchia hadi helyzete 1915

¹ K a h n id. füzet 38. l. Lásd e statisztikai fölvétel közelebbi ismertetését és bővebb méltatását M a y R. E.: *Konfessionelle Militärstatistik*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Ergänzungsheft XIII. Tübingen, 1917.

² M a k a i id. m. 259. l.

³ A Neue Freie Presse, amely erről *Ein neuer schwerer Kursfall des Rubels* címmel bővebben megemlékezik, azt mondja, hogy az orosz valuta újabb esése az orosz viszonyok alakulása iránti igen nagy bizalmatlanságnak a kifejezője, amelyek nap-nap után mutatják a teljes zűllés jellemzőit. 1917. július 28. szám.

⁴ *Die finanzielle Krise Italiens*. Neue Freie Presse, 1917. október 30. szám.

⁵ Lásd Pester Lloyd, 1917. október 31. szám.

⁶ Lásd Pester Lloyd, 1917. november 1. szám. Azóta úgy a márka, mint a korona a semleges piacokon még erősebben javult

tavaszáig nem volt valami fényes. Ugyanakkor jegybankunk is teljesen elzárkózott a nyilvánosság elől. Ausztriában azonkívül mindjárt a háboru első napjaiban olyan politikai mozgalmak mutatkoztak, amelyek főleg az ellenséges külföld nagyító szemüvegén keresztül nézve a dolgokat, a monarchia politikai ereje iránt is alaposan megrendíthették a bizalmat. Tény azonban, hogy mindezeknek a lélektani mozzanatoknak, amelyek — ismétlem — hathattak a váltóárfolyam rohamos rosszabbodására, a hatása mégis csak nagyon közvetett lehetett. Az a görbe ugyanis, amely a korona külföldi árfolyamát mutatja a háboru alatt, nevezetesebb kiszögeléseiben nem igen esik össze a monarchia háborus történetében jelentősebb politikai és katonai eseményekkel. Hacsak az újabb időben nem kerül már ki legalább is annyira a kedvezőtlen külkereskedelmi viszonyok valutarontó hatása alól, hogy az említett lélektani tényezők hatását, különösen javító irányban, már szabadabban megérezhesse. Ami — mint láttuk — az olaszországi események hatása alatt mutatkozott is.

Lélektani hatások eredménye mutatkozik azokban a külföldi váltóárfolyamváltozásokban, amelyek az Oroszországgal megindított fegyverszüneti és béketárgyalásokkal egyidejűleg jelentkeznek. A békülő országok valutája javul, az északi országoké, amelyek immár a központi hatalmak és Oroszország közti közvetítő szerepüket veszítik, hanyatlik. A genfi tőzsde így jegyezte a váltóárfolyamokat:

	1917. november 15.	1917. november 30.	1917. december 15.
Berlin	62.45—64.45	64.35—66.35	74.65—76.65
Bécs	38.30—40.30	39.35—41.35	41.60—46.60
Szentpétervár	64—68	55.50—59.50	64.75—68.75
Krisztiánia	150—152	143—145	141—143
Kopenhága	149—151	141—143	138—140
Stockholm	179—181	164.50—166.50	152—154 ¹

¹ *Neue Züricher Zeitung*, No. 2424, 1917. XII. 25. Erstes Blatt.

B) A HÁBORUS DRÁGASÁG OKAI.

1. §. *A drágaság okai általában.*

Áttérek azoknak az okoknak a vizsgálatára, amelyek pénzünk értékcsökkenését, vásárlóképességének bent az országban mutató megfogyatkozását idézhették elő. Itt a magas árak, a drágaság kérdésével fogunk foglalkozni.

Nem új kérdése ez a gazdasági életnek. A drágaság B o d i n u s-tól kezdve egészen a legujabb időkig koronként mindig a gazdasági vizsgálódások homlokterébe került. A háboru kitörését éppen megelőző években is a »drágaság« volt a közgazdasági élet legaktuálisabb problémája. A háboru ma persze egészen más méretű drágaság elé állított minket. A nagymérvű áremelkedés természete is más ma, mint volt akkor. De azért drágaság ez is, az is. Ma sem kereshetjük a drágaság okait más módszerrel, mint a békeidőben.¹

Tudjuk, hogy a drágaság egyfelől az áruk magas, illetve emelkedő árát, másfelől ugyanakkor a pénz csekély, illetve csökkenő vásárlóképességét jelenti. Ennek csak ebből a kétféle irányból eredő okai lehetnek. Az okok vagy az áruk vagy a pénz, illetve a pénz által képviselt vásárlók oldaláról hatnak.

Nézzük először azokat az okokat, amelyek az áruk oldaláról léphetnek fel ható tényezők gyanánt.

2. §. *A termelés csökkenése.*

A háboruban is érvényesül a kereslet és kínálat egyszerű árszabályozó törvénye, mely szerint ha a kereslet változatlan marad, a kínálat csökkenése az árak emelkedését idézi elő, míg annak növekedése az árak csökkenésére hat ki.

A háboru a háborus drágulást előidéző okok egyik legjelentősebbike gyanánt, mely fellépésének időrendjét tekintve vetekszik az elsőségért a keresletnek később tárgyalandó háborus megnövekedésével, azonnal a kínálat jelentős megcsökkenését hozta létre.

¹ Lásd Szerző: *A drágaság okairól*. Pénzügyi Szemle, 1912. márciusi szám.

a) I p a r i t é r e n. A fogyasztási cikkek jó része nálunk is külföldi áru. Ezeknek behozatalát a háboru, mely azonnal sok olyan országgal létesített ellenséges viszonyt, honnan egyébként jelentős importunk volt, azonnal megakasztotta. Fokozottabb mértékben mutatkozott ez külföldről jövő nyersanyagszükségletünknel is. A szövetséges Németország, a monarchia fő ipari nyersanyagszállítója, a háboru kitörése után érthető okokból, azonnal kevesebb nyersanyagot bocsájthatott rendelkezésünkre.

De belföldi ipari termelésünk nemcsak a nyersanyag kevesbedése miatt csökkent. A háboru millió munkáskezet vont el azonnal a termeléstől. Ezt az ipari termelés csökkenésében azonnal nagyon megéreztettük. Ipar és kereskedelem azonban nemcsak a mindjobban növekvő anyag- és munkáshiánnyal küzdöttek, hanem a szállítás megnehezédését is nagyon érezték. A rendes forgalmi eszközök azonnal elvonattak a rendes gazdasági élet szolgálatából. Ezzel a rendes szállítás lehetetlenné vált, ami megint azonnal lehetetlenné tette a piacok rendes ellátását.

b) M e z ő g a z d a s á g i t é r e n. Ugyanezek a körülmények mutatkoztak tüstént a mezőgazdasági termelésnél is. Csak-hogy annál fogva, hogy a mezőgazdasági termékek általánosabb és elsőbrendű jelentőségük a fogyasztás szempontjából, még fokozottabb mértékben. A monarchia hadserege a katonát nemcsak a munkapadtól, hanem elsősorban az ekétől hívta el. A munkaerő hiányának hatása alatt azonnal nagy csökkenésnek nézett eléje a monarchia mezőgazdasági termésmennyisége.

A monarchia fő gabonaellátója Magyarország. Itt pedig a termés a háboru első éveiben igen rossz volt. Az 1914. évi termés gyenge. Ebben az évben a buza és rozs-termés együtt 43·7 millió métermázsa. Az árpatermés 14·7 millió mm. A zabtermés 13·4 millió mm. A tengeritermés 50·3 millió mm.¹ Az 1915. évi termés mögötte marad az 1914. évinek. Az 1916. évi pedig oly rossz, hogy olyanra még nem volt eset, mióta a terméseredményekről statisztikánk van.² A következő táblázat ezt jól mutatja:

¹ *Magyar Statisztikai Évkönyv, 1914.* Budapest, 1916. 87. l.

² Az 1915. és 1916. évekre vonatkozó adatokat Gróf Tisza³ István közli: *Die Nahrungsfrage im Verhältnisse zwischen Österreich und Ungarn* című dolgozatában. Neue Freie Presse, 1917. október 28. szám.

A termény neve	Terméseredmény métermázsokban	
	az 1911/1913. évek évi átlagában	1916-ban
Buza, kétszeres és rozs ..	63,000.000	35,000.000
Árpa	16,700.000	8,000.000
Zab	12,300.000	9,000.000
Tengeri	49,000.000	19,000.000

Ausztriában sem voltak kedvezőbbek a mezőgazdasági termelési viszonyok a háboru alatt. Ujabban az osztrák földmívelésügyi miniszterium adott ki a terméseredményekről kimutatást. A főbb adatok álljanak itt:

Tartomány	Tíz éves átlagtermés	Az 1915 év termése	Az 1916 év termése
	1000	1000	1000 métermázsában
<i>Buza :</i>			
Alsó-Ausztria	1200	819	542
Csehország	4250	3250	2622
Morvaország	1670	1290	1130
<i>Rozs :</i>			
Alsó-Ausztria	3088	2160	1125
Csehország	8880	5500	4650
Morvaország	3160	2220	1940
<i>Burgonya :</i>			
Alsó-Ausztria	6509	6450	3510
Csehország	31000	26600	13655
Morvaország	16840	14980	11190 ¹

Azonkívül a monarchiának egyes, mezőgazdasági termelés szempontjából nagyjelentőségű részei mindjárt a háboru elején az ellenség uralma alá kerültek (Galicia, Bukovina), hosszabb ideig ott is maradtak. Később más részeinek mezőgazdasága is ki volt téve az ellenség pusztításának. A felszabadított Galicia, amelyen annyi hadsereg vonult végig, csak igen lassan helyezhető vissza megint a normális mezőgazdasági termelőképeség állapotába. A rendes kereslet ellátására szükséges kínálati mennyiség e nagymérvű mecsökkenését a mezőgazdasági termékek terén csak igen kis

¹ Lásd közelebbről: *Die Getreideversorgung und die Ernten*. Neue Freie Presse, 17. Januar 1918. Nr. 19183. 10—11. l.

mértékben ellensúlyozhatta az, hogy a monarchia viszont az általa megszállott, de szintén sok háboruskodás sújtotta területek (Lengyelország, Szerbia) mezőgazdasági termelését egy bizonyos fokig a maga szolgálatába is állithatta.

c) A termelés költségei. Háboru alatt azonban nemcsak csökkenik az eddig említett okoknál fogva a piacon a kínált áruk mennyisége, hanem a termelt áruk előállításának költsége is roppantul nő. Hiszen ez a két jelenség: áru csökkenés és termelő-költségnövekedés tulajdonképpen mindig karöltve járnak. Kölcsönösen feltételezik egymást.

Az élelmiszerek drágulnak. Ezért nő a munkabér. De nő a munkásokban mutatkozó nagy hiány miatt is. A munkásokat a hadsereg foglalja le katonáknak. A munkaadók csak nagy bérfizetés mellett jutnak az alkalmatlanok közül munkásokhoz. Majd maguk a munkaadó mesterek is behivatnak katonáknak. Sőt minthogy a hadsereg közvetlenül rá van utalva sok fontos iparág termékeire, különösen keresi a maga számára a tanult, jó munkást és a használható művezetőt. A polgári fogyasztás céljaira maradó csekély számú munkás minden esetre a gyengébbek közül való. Munkájukban sokszor nincs köszönet.

De az anyagok is drágulnak. Hiszen behozataluk nehéz. És ennek jó részét is a hadsereg foglalja le. A rendszeres fogyasztásnak, mely pedig igényeit a lehetőségig lefokozza, alig marad valami. Ami jut, esetleg kerülő utakon, de minden esetre igen drága áron.

Az adóteher is növekszik a háboru súlya alatt. A megnövekedett állami kiadások egy részét a monarchia mindkét állama, miként más országok is, már a háboru alatt is adóemelésekkel fedezi. Ez a megnövekedett adóteher is drágítja a termelést. A termelő, a vállalkozó a maga megnövekedett adóját át igyekszik hárítani a fogyasztóra. Ez az igyekezete sikerül is. Hiszen termékei, áruai iránt igen nagy és folytonosan növekvő a kereslet.

3. §. A készletekkel való gazdálkodás.

A háboru kezdetétől fogva mezőgazdaság és ipar egyaránt csak lényegesen megcsökkent áru kínálattal jelenhettek meg a

piacon. Az áruhiány, vagy ha ez csak előre veti is az árnyékát, mindjárt emeli az árakat. Különösen hatásosan akkor, ha a mutatózó hiányok pótlására egyhamar nincs vagy egyáltalán nincs kilátás. Ez pedig nálunk bekövetkezett. A háboru további folyamán mindjobban elzáródtunk a külföldtől, amely pedig egyes, szükséges vagy legalább is nagyon megszokott fogyasztási cikkeink egyedüli szállítója volt. Itt különösen a gyarmatárakra gondolok. Ezekben eleinte a közvetítő behozatali utak nehéz és költséges volta tette nehezzé a helyzetet. Később, tudjuk, a behozatal lehetősége teljesen megszűnt. E cikkeknel meglévő készleteinkből kellett gazdálkodnunk. A cikkek ára aztán úgy nőtt, amint a készlet, a kínálat fogyott. Hogy a készletkimerülés veszélyétől fenyegetett árucikkeket a kereskedői számítás visszatartja és csak fokozatosan bocsájtja a forgalomba, könnyen érthető. Ez a tény minden esetre gyorsabban növeli az árt, de tovább tartja fenn a készletet. Persze nem mindenki, hanem csak a későbbi magasabb árak mellett is fizetőképes kereslet számára.¹

Háboru idején, amikor az állampénzügyi viszonyokban is a jövő számlájára való élés elvét vagyunk kénytelenek alkalmazni, a fogyasztás a behozatal és a termelés csökkenése folytán előálló kínálatbeli hiányt legalább átmenetileg a felhalmozott készletekből igyekszik pótolni. A tartalékokat lassankint felhasználják. Igaz, hogy ezáltal nem csökkenik a piacokon oly rohamosan a kínálat, mint ahogy az enélkül történnék. De az árak emelkedését ez csak nagyon kevésbé akasztja meg. Az a tudat, hogy a tartalékok végesek, különösen hosszabb háboru esetén, éreztetheti az áralakulásnál lélektani hatását. Utat nyithat az áremelkedésnek.

Az ipari tartalékokra nézve ez minden esetre áll. De nincs másként a mezőgazdaság terén sem. A már rendelkezésre álló és áruba bocsájtott gabonakészlet ármérséklő hatása kétségtelen. De már a mezőgazdaság nagy állatkészletei akként kerülnek ki a háboru alatt is a mezőgazdasági üzemek köréből és úgy lesznek ugyanakkor a fogyasztás tárgyaivá, amint az eladó gazdára elő-

¹ Ezt az utóbbi körülményt Schlesinger különben igen értékes tanulmányában: *A pénz háborus értékváltozása* (Közgazdasági Szemle, 1916. 168–184. l.) nem említi. 171. l.

nyös áralakulás és később az esetleges takarmányhiány erre a gazdát ösztönzi. Különösen a takarmányhiány miatt bekövetkezett tömeges állatteladások nyomják az árakat. De ez az ármérséklés csak ideig-óráig tart, mert rablógazdálkodás árán van megvásárolva.

4. §. *A kivitel.*

A háboru előtti normális kínálat csökkenését csak részben ellensúlyozza belföldön a háboru alatt a kiviteli lehetőségek csökkenése. Ennek ármérséklőleg kellene hatnia. De ezt a hatását nagyon kevésbé éreztetheti. A megszokott külföldi piacok helyett egyszerre másutt, a gazdasági viszonyaiban megzavart belföldön keresni és találni kárpótlást, a belföldi termelőnek még akkor sem lett volna könnyű, ha a nagyfoku háborus forgalmi nehézségek és a hirtelen megcsappant munkáslétszám üzemének ilyen átalakítását lehetővé tette volna. Így azonban a háborus viszonyok között, különösen a mi kiviteli kereskedelmünk mellett, a kivitel csökkenését bátran kikapcsolhatjuk a belföldi áralakulásra jelentősebben, főleg előnyösen kiható tényezők közül.

Mikor fentebb külföldi váltóárfolyamunk háborus változásának okait vizsgáltam, a váltóárfolyam romlásának főokát abban találtuk, hogy a monarchia kivitele a háboru alatt jelentősen megapadt, behozatala pedig ezzel szemben számottevően növekedett. A belső árszinvonal háborus változásáról szólva pedig most azt látjuk, hogy a behozatal csökkenése hátrányosan befolyásolta a belföldi termelést és áralakulást, amennyiben apasztotta a kínálatot, míg ezzel szemben a kivitel csökkenésének a belsőárszinvonal változásában jelentős szerep nem jutott osztályrészül.

E látszólagos ellentmondás magyarázata nagyon egyszerű. Behozatalunk a háboru alatt általában csökkent. De még ennél a csökkenésnél is sokkal erősebb a csökkenés a kivitel értékénél. Az 1914. évre vonatkozó fentebb közölt számadatok ezt jól mutatják. Minden valószínűség szerint így van ez a következő években is, amelyekre nézve a számszerű adatok még nem állanak rendelkezésünkre.

De még egy más körülmény is derít világosságot a tényekre. A monarchia belföldi keresletében a háboru kitörésével egyidejűleg egy új tényező lépett fel, mely a maga részére mindjobban fokozódó mértékben foglalta le a monarchia behozatalát. Ez a hadsereg. Ennek az igényei mellett a monarchia egyéb belső fogyasztásának ellátására kisebb rész jutott osztályul abból a behozatalból, mely a háboru alatt nagyobb arányt mutat a csökkent kivitellel szemben.

5. §. A hadsereg kereslete.

Mikor erről akarunk szólni, a belföldi áremelkedést előidéző tényezők második csoportjához, azokhoz az okokhoz fordulunk, amelyek nem a kínálat, nem az áruk, hanem a másik oldalról, a kereslet, a pénz, oldaláról hathatnak közre.

Mindjárt a háboru kitörése után a hadsereg óriási kereslettel lépett fel a legfontosabb fogyasztási cikkek terén. Egy háboruszkodó modern hadseregnek a hadfelszerelési tárgyak előállítására és intézmények létesítésére használható anyagokban igen nagy szükséglete van. Élelmiszerekben és egyéb fogyasztási cikkekben is jóval nagyobb a szükséglete, mint amennyi ugyanazoknak az embereknek a szükséglete volt békében, akikből a néphadsereg egyszerre megalakul. Sok közemberünk a polgári életben egy héten nem evett annyi húst, mint amennyit a hadseregnél egy nap azonnal kapott. Sok katona, akinek most bakancs kell, cipőt a polgári életben egyáltalán nem viselt.

De a tartósabb használatot engedő fogyasztási cikkek elhasználódása is sokkal nagyobb a háboruszkodó hadseregnél, mint békében a polgári életben. A talp, melyet a polgárember félévig is elhord, a menetelő katonánál egy hónapig sem tart. Ugyanigy van ez a ruházattal is. A felszerelési cikkek szállításánál elmaradhatatlan visszaéléseket, amelyek csak siettetik az elhasználódást, nem is veszem számításba. Az élelmiszerekkel sem lehet a háboruszkodó hadseregnél mindig nagyon gazdaságosan bánni. A gyors hadi mozdulatok ezt sokszor lehetetlenné teszik. Visszavonulásoknál sokszor igen nagy élelmiszer- és anyagkészletek pusztulnak el, amelyeket azonnal pótolni kell.

A háboruskodó hadsereg felszerelésének folytonos karbantartása és ruházattal, élelemmel való állandó ellátása roppant nagy munka. Ezt egy igen nagy szervezet végzi, melynek mindjárt a háboru elején nem lehetett meg az iskolázottsága, tapasztalata, gyakorlata arra, hogy mindenben a leggazdaságosabban járjon el. A mozgósításkor mindenki láthatta, hogy pl. a lovak, kocsik, szekerek, autók kicserélésénél a katonai átvevő hatóságok tájékozatlanságból, vagy a kellő utasítások híján sokszor milyen nagy mértékben túlfizették a kissé ügyesebb eladónak az átvett állatokat és közlekedő eszközöket.

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy jegybankunk nem készülvén a világháborúra, nem tartott készen nagyobb mennyiségű bankjegyet. A katonai rekviráló bizottságok tehát kénytelenek voltak utalványokkal fizetni, amelyeket az állam csak jóval későbbben váltott be bankjegyekre. Ezek az utalványok sem járultak hozzá ahhoz, hogy a hadsereg olcsón vásároljon.

Mindezzel csak rá akarok mutatni arra, hogy micsoda nagy, új kereslet lépett fel egyszerre a monarchia piacain a háboru kitörésekor. És ez a kereslet állandó és a legnagyobb mértékben fizetőképessé volt. Gondoskodnunk kellett róla, hogy az legyen. És hogy erről miként gondoskodtunk, az minket tárgyunk szempontjából éppen igen közlekedő eszközöket.

6. §. A pénz szaporítása.

a) A jegyforgalom. Miként a legtöbb háboruskodó állam, úgy mi is a jegybank segítségét vettük abból a célból igénybe, hogy az állam fokozott fizetőképességét a háboruban biztosítsuk. Még pedig mi igen gyökeresen vettük igénybe.

A monarchia két állama a háboru kitörésekor megváltoztatta

¹ Az összes hadi költségek a hadviselő államokban 1917. végén így alakultak :

Ausztria-Magyarország	70	milliárd	korona
Németország	124	»	»
Anglia	156	»	»
Franciaország	96	»	»
Oroszország	83	»	»
Olaszország	37	»	»
Északamerikai Egyesült-Államok	20	»	»

az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának azokat a pontjait, amelyek az államoknak nyújtandó kölcsönök tilalmára, a jegyek két-ötödös ércfedezetére, stb. vonatkoztak. Felfüggesztette a bank köteleességét, hogy kimutatásait hetenkint közzé tegye, valamint megváltoztatta a bankjegyadóra vonatkozó rendelkezéseket is. Minderről, valamint a két állam kormányának a háboru alkalmából a jegybankkal kötött egyéb megállapodásairól az osztrák államadósságot ellenőrző bizottság jelentéséből szereztünk először közelebbről tudomást.¹

Az Osztrák-Magyar Bank 1914 július 23-án adott ki utoljára kimutatást. A jegyforgalom ekkor 2129 millió K volt. Az ércfedezet pedig 1589 millió K-t tett ki. Ebből 1237·6 millió K arany, 60 millió K aranyváltó és 291 millió K ezüst volt. Ezenkívül a jegybanknak akkor kb. 100 millió K értékű külföldi követelése volt.²

Ezzel szemben 1917 december 7-én a kibocsájtott jegyek mennyisége 17.700 millió K.³ 1917 június közepén a jegymennyiség még csak 12.000 millió K volt. 1917 dec. 31-én pedig 18.439 millió K-ra, tehát a háboru előtti állapotnak 8.66-szorosára emelkedett.⁴

¹ »Alleruntertänigster Vortrag der Staatsschulden-Kontrollkommission des Reichsrates über die von der Finanzverwaltung durchgeführten finanziellen Massnahmen zur Beschaffung der zu den Krieg erforderlichen Geldmittel seit Kriegsausbruch.« A jelentés 1915. február 18-án kelt. Lásd *Die Vereinbarungen der Regierung mit der Notenbank über die Kriegsschulden*. Neue Frei Presse, 1917. október 3.

² Lásd a *Budapesti Közlöny* 1914. július 28. számának 5. oldalát, hol a bank állapota következőleg van feltüntetve az itt minket érdeklő tételek tekintetében:

Aranyérmek és rudak	K 1.237.878.750.23
Aranyváltók és külföldi jegyek	K 60.000.000.—
Ezüst érték- és váltópénz	K 291.368.322.39
Összesen	K 1.589.247.072.62
Jegyforgalom	K 2.129.759.250.—

³ Lásd az Osztrák-Magyar Bank 1917. dec. 7-iki kimutatását. Ez a háboru óta megjelent első kimutatás, mely az 1917. december 19-én tartott közgyűlés elé terjesztetett. Neue Freie Presse, 1917. december 19. Abendblatt, 3 oldal.

⁴ Az utóbbi időben a bank kimutatásainak elmaradása dacára már meglehetősen tájékozva voltunk a forgalomba bocsájtott jegyek mennyiségéről. Az osztrák államadósságot ellenőrző bizottság jelentése szerint a bank által az osztrák kormánynak nyújtott előleg összege 1916. végén 8195 millió koronát tett. A Magyarországnak nyújtott előleg ennek megfelelően a 36·4 %-os kulcs alapján 4700 millió koronára kellett, hogy rugjon. Ha e két számot összeadtuk, 12.895 millió koronát kaptunk. Ennél az összegnél tehát az 1916. végén az Osztrák-Magyar Bank által kibocsájtott bankjegyek mennyisége több semmi esetre sem lehetett.

A jegyforgalom a háboruskodó országok jegybankjainál mind nagyon megnőtt a háboru alatt. A Német Birodalmi Bank kimutatásai szerint a jegyforgalom, mely a háboru előtt 1·89 milliárd márka volt, 1917 november 30-án 10·6 milliárd márkát ért el. Ehhez azonban hozzá kell még adni a forgalomban lévő kölcsönpénztárjegyeket (Darlehenskassenscheine), amelyeknek összege szintén 1917 november végén 5980·8 millió márkát tett ki. (A mondott időpontig 7024·6 millió márka kölcsönpénztárjegyet bocsátottak ki, amelyekből azonban 1043·8 millió márka volt a jegybank tartalékában.) A forgalomban lévő birodalmi pénztári jegyek (Reichskassenscheine) 240 millió márkányi állagának szaporítása lényegesen nem növelte a pénzforgalmi eszközöket. Mindezzel Németországban, az u. n. magánbankok jegyeit figyelmen kívül hagyva, a háboru alatt a papírpénzforgalom 16·6 milliárd márkára, tehát a háboru előtti forgalomnak majdnem kilencszeresére emelkedett. Emellett azonban figyelembe kell venni, hogy Németországban a háboru előtt volt arany a forgalomban. 1·5—2·5 milliárd márkára teszik azt a fizetőeszközmennyiséget, amely az aranynak bevonása következtében a háboru alatt elvonatott a forgalomtól. Franciaországban ugyancsak 1917 novemberében 22·69 milliárd frankra szaporodott a jegyforgalom. Ezzel Franciaországban a forgalomba bocsájtott jegyek mennyisége, pedig ott már békében is rendkívül magas volt a jegyforgalom, 1914 július

tett. Fellner is ezt az összeget közli a háboru alatt kibocsájtott jegyek valószínű mennyisége gyanánt. (*Stenographischer Bericht über die Verhandlungen des Ungarisch-Deutschen Wirtschaftsverbandes, u. s. w. am 23. und 24. Juni 1917 in Budapest, betr. das gemeinsame Vorgehen in den Fragen der Übergangswirtschaft.* Budapest, 1917. 82. l.) Lásd különben még *Kriegskosten und Kriegsschulden der Monarchie.* Neue Freie Presse, 1917. június 9. szám. Ugyancsak a Neue Freie Presse 1917. július 19-iki számában *Ein Antrag auf Wiederveröffentlichung der Bankausweise* című cikkében ezt az összeget 9286 plus 5400, összesen 14.686 millió koronára számítja. Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter a képviselőház pénzügyi bizottságában tett nyilatkozatában, melyet a Neue Freie Presse 1917. október 20. számában közölt, akkor 15.600 millió K jegyforgalmat említett. A jegyforgalomnak az utolsó hónapokban bekövetkezett erős növekedése nálunk is, Ausztriában is mindenkit meglepett.

Az Osztrák-Magyar Bank mostani jelentésében egyebek közt történeti áttekintést is nyújt a bankjegyforgalom fejlődéséről. Eszerint a jegyforgalom a háboru első hetében, 1914. július végén a 3 milliárd K-t már valamivel meghaladta. 1914. végén a bankjegyforgalom 5·1, 1915. végén a bankjegyforgalom 7·1, 1916. végén a bankjegyforgalom 10·8 milliárd K volt. 1917. december 7-én a jegyforgalom elérte a 17·7, december végén a 18·4 milliárd K-t.

23-án 5911·9 millió frankot tett ki, majdnem megnégyszereződött. Angliában a jegyforgalom a háboru előtt 29·3 millió font volt. 1917 november 28-án 43·1 millió font. Igaz, hogy ez aránylag nem nagy emelkedés. De csak annak tudható be, hogy az angol kormány államjegyeket is bocsájt ki »currency-notes« névvel. Ezeknek az összege 1917. évi szeptember hó 19-én már elérte kereken a 177 millió fontot. Tényleg tehát a papírgyegyek forgalma Angliában a háboru alatt 30 millió fontról 220 millió fontra, tehát több mint hétszeresre emelkedett. Az Orosz Állami Bank jegyforgalma a háboru előtt, 1917 július 16/29-én, 1633·3 millió rubelre rugott. 1917 június 8/21-én a londoni Economist-ban közölt kimutatások szerint a jegyforgalom 12·403 millió rubelre emelkedett.¹ Az olasz jegybank (Banca d'Italia) 1914 június 30-án 1683 millió lira forgalomban lévő bankjegyet mutatott ki. 1917 október 10-én a forgalomban lévő jegyek összege 5144·2 millió lira.

De megnőtt a háboru alatt a semleges államok jegybankjainak jegyforgalma is. Némelyiké igen jelentősen. A fejlődést a következő számok mutatják:

Spanyol Bank	1914. július 24. 543·5 millió	1917. október 27. 2717·7 millió peseta
Németalföldi Bank	1914. július 25. 310·4 millió	1917. november 21. 852·8 millió forint
Svájci Nemzeti Bank	1914. július 31. 409·3 millió	1917. november 23. 599·1 millió frank
Svéd Birodalmi Bank	1914. július 31. 228·4 millió	1917. november 30. 535 millió korona
Norvég Bank	1914. július 22. 120·8 millió	1917. november 30. 309·3 millió korona
Dán Nemzeti Bank	1914. július 31. 156·5 millió	1917. november 30. 325·8 millió korona ²

b) A z é r c k é s z l e t. A jegybankok a háboru előtti években mindenütt erősen igyekeztek aranyat magukhoz vonni. Látszik

¹ Az egyes jegybankok jegyforgalmáról érdekes adatokat közölt a következő cikk is: *Ein Antrag auf Wiederveröffentlichung der Bankausweise*. Neue Freie Presse, 1917 július 19.

² A számadatokat Lansburgh Alfréd *Die Bank* című folyóiratának 1914. évi 8. és 1917. évi 12. füzetek alapján közlöm.

ez a törekvés már az 1908 évi német bankankét tárgyalásain is. E tekintetben csak az ankét II. és IV. kérdőpontjai fölött elhangzott nyilatkozatokra utalok.¹ Tényleg a Német Birodalmi Bank aranykészletét, mely 1908-ban évi átlagban 785·2 millió márkát tett ki, 1913-ig szintén évi átlagban 1067 millió márkára szaporította. A háboru alatt pedig jórészt a belső forgalomból annyi aranyat vont magához, hogy aranykészlete 1916-ban évi átlagban 2474 millió márkára, 1916 december 31-én pedig 2536 millió márkára emelkedett.

Mutatkozik ez a törekvés a Francia Banknál is a háboru előtti években. A Francia Bank aranykészlete 1913 december 26-án 3517 millió frank volt. A háboru kitörésekor, 1914 június 25-én az aranykészlet 3976 millió frank. Az 1915 december 30-iki kimutatás 5015 millió frank aranyat tüntet fel. Az 1916 december 28-iki 5076 millió frank aranyról számol be, de ebből az összegből 1693 millió mint külföldön lévő mutattatik ki. 1917 november 29-én pedig az aranykészlet 5330 millió frank, amely összegből 2037 millió frank van külföldön.

Az Orosz Állami Bank 1913 december 16/29-én 1516 millió rubel aranykészletet mutat ki, ami az akkor forgalomban lévő 1669 millió bankjeggyel szemben rendkívül erős fedezet. A kimutatott aranykészlet összege aztán így változik:

1914 végén 1554 millió rubel,

1915 « 1612 « «

1916 « 1471 « «

1917 június 8/21-én 1479 millió rubel. Ugyanekkor a külföldön lévőnek kimutatott aranykészlet:

1913 végén 169 millió rubel,

1914 « 214 « «

1915 « 270 « «

1916 « 2149 « «

1917 június 8/21-én 2118 millió rubel.²

¹ *Bankenquete 1908*. Stenographische Berichte. Die Verhandlungen der Gesamtkommission zu den Punkten I—V. des Fragebogens. Berlin, 1909. Különösen 168. és köv. l.

² A francia és az orosz adatok a *L'Économiste Français* kimutatásai szerint.

Az Osztrák-Magyar Bank a háboru előtti aranygyűjtés terén nem mutathat fel számottevő eredményt. Sőt ellenkezőleg. Aranykészlete 1907-től 1910-ig emelkedett. Akkor érte el a legmagasabb pontot, évi átlagban 1336·8 millió koronát. Sőt 1909-ig az aranykészlet növekedése nagyobb arányu mint a jegyforgalomé, ami az aranyfedezeti arány javulását is jelenti. A fedezet ekkor az összes érckészletet (aranyat, ezüstöt és az aranyváltókat együtt) tekintve 85·2 %, az aranyhoz és ezüsthöz viszonyítva 82·2 %, pusztán az aranyhoz viszonyítva pedig 66·8 % volt. 1911-től kezdve nem ugyan jelentékenyen, de csökkenik az aranykészlet. 1913-ban az aranykészlet évi átlagban 1216 millió K, a fedezeti arány pedig az aranyhoz és ezüsthöz viszonyítva 62·6 %. S o m a r y is megemlíti, hogy míg a Német Birodalmi Bank jegyfedezeti aránya 1907-től 1913-ig kerekén 20 %-kal nőtt, addig az Osztrák-Magyar Banké ugyanezen idő alatt körülbelül ugyanannyi százalékkal csökkent.¹

Az Osztrák-Magyar Bank aranykészlete, mint a lentiekből látszik, a háboru alatt igen jelentékenyen megfogyatkozott. Aranykészletének jelentős részét külföldi beszerzések fizetésére kellett fordítania. A kiadott arany a bank könyveiben a paritás alapján volt elkönyvelve; az elidegenítés a háboru alatt jóval magasabb árfolyamon történt, amiből nem csekély nyereség állt elő. Ezt a nyereséget azonban annak az aranynak a beszerzési költsége csökkentette, amelyet viszont a banknak kellett, még pedig magasabb áron, vásárolnia. Ezekből a tranzakciókból 1917 szeptember 30-án 255 millió K könyvelési nyereség mutatkozott. Ezt a nyereséget a bank külön számlán könyveli és a valuta helyreállításának költségeire fogja a két állam kormányának felügyelete alatt fordítani.²

A következő táblázatok az Osztrák-Magyar Bank, a Német Birodalmi Bank, a Francia Bank, az Orosz Állami Bank és az Angol Bank érckészletét, jegyforgalmát és fedezeti arányát tüntetik fel az utolsó években:

¹ S o m a r y id. előadás 5. l.

² *Kriegssteuer und Währungsreserve der Notenbank*. A Neue Freie Presse 1917 november 22-iki számában, No 19129, mely a vonatkozó törvényjavaslatok szövege is közli.

Osztrák-Magyar Bank.

Évi átlagban és millió koronákban.¹

Év	É r c k é s z l e t				Jegy-forgalom	Fedezet %	
	arany	ezüst	váltó	összesen		egészben	ércben
1907	1906·3	291·9	60	1448·0	1839·8	78·7	75·5
1908	1136·4	309·0	60	1505·4	1864·3	80·7	77·5
1909	1319·8	301·6	60	1681·4	1972·5	85·2	82·2
1910	1336·8	308·0	60	1704·8	2081·4	81·9	79·0
1911	1323·1	297·9	60	1681·0	2230·6	75·4	72·7
1912	1254·6	285·8	60	1600·4	2298·6	69·6	67·0
1913	1216·0	253·0	60	1529·0	2350·0	65·1	62·6
1914 jul. 23	1237·6	291·0	60	1589·0	2129·0	74·6	71·7
1914 vége	1055·0	126·0	14	1195·0	5137·0	23·3	22·9
1915 vége	685·0	66·0	60	811·0	7162·0	11·3	10·5
1916 vége	290·0	58·0	6	354·0	10889·0	3·3	3·2
1917 dec. 7	264·2 ²	?	60	?	17700·0	?	?
1917 dec. 31	265·1	56·5	60	381·6	18439·0	2·06	1·7

Német Birodalmi Bank.

Évi átlagban és millió koronákban.³

Év	É r c k é s z l e t			Jegyforgalom	Ércfedezet %
	arany	ezüst	összes		
1907	—	—	843·3	1478·8	57·0
1908	785·2	233·9	1019·1	1524·1	66·9
1909	795·2	251·1	1046·3	1576·5	66·4
1910	777·0	278·0	1055·8	1605·9	65·7
1911	827·6	301·6	1129·2	1663·6	67·9
1912	880·1	323·5	1203·6	1782·0	67·5
1913	1067·0	283·0	1350·0	1958·0	69·0
1914	1512·0	205·0	1717·9	2918·0	58·8
1915	2361·0	44·0	2405·0	5409·0	44·5
1916	2474·0	34·0	2508·5	7165·2	35·0
1917 dec. vége	2406·6	181·3	2587·9	11467·7	22·5
1918 jan. 15	2406·9	112·9	2519·8	11043·9	22·8

¹ A táblázat a *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik Volkswirtschaftliche Chronik* c. mellékletének kimutatásai és a bank 1917 december 7-ről szóló jelentése alapján készült.

² Ezenkívül 78·2 millió kor. követelés tényleges arany visszaszolgáltatására.

³ A táblázat a *Conrad-féle Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik Volkswirtschaftliche Chronik* c. mellékletének kimutatásai alapján készült. Az utolsó két adat a bank jelentése. *Neue Freie Presse*, 1918 jan. 6. szám és *Pester Lloyd*, 1918 jan. 21. szám.

Francia Bank.

Évi átlagban és millió frankokban.¹

Év	É r c f e d e z e t			Jegyforgalom	Ércfedezet %
	arany	ezüst	összes		
1907	2702.2	968.9	3671.1	4811.6	76.3
1908	3071.3	903.8	3975.1	4855.3	81.9
1909	3629.4	893.1	4522.5	5082.9	88.9
1910	3395.9	860.3	4256.2	5197.0	81.9
1911	3203.9	830.1	4034.4	5238.6	77.0
1912	3238.7	787.6	4026.3	5328.2	75.6
1913	3344.0	628.0	3972.0	5667.0	70.1
1914	3717.0	636.0	4353.0	5941.0	73.3
1915	4347.0	369.0	4716.0	12462.0	37.8
1916	4535.5	338.7	4874.2	15267.2	31.8
1917 nov. 29.	3293.3	246.9	3540.2	22690.9	15.6
1918 jan. 17.	3322.0	245.9	3567.9	23062.5	15.4

Orosz Állami Bank.

Évenként december 16/29-én és millió rubeleken.²

Év	É r c k é s z l e t			Kincstári jegyek	Bankjegyek		Ércfedezet % ³
	arany a banknál	arany külföldön	ezüst és réz váltópénz		forga- lomban	a bank- nál	
1907	948.2	—	55.9	—	1166.7	—	86.0
1908	1078.9	—	70.2	—	1101.8	—	104.2
1909	1178.0	—	73.6	—	1187.7	—	105.3
1910	1232.0	—	64.5	—	1247.7	—	103.9
1911	1256.9	169.0	64.1	—	1338.5	111.5	98.6
1912	1327.4	225.6	66.9	—	1499.0	101.0	92.9
1913	1516.3	169.1	61.9	—	1668.5	106.5	88.5
1914	1553.6	214.5	47.9	496.5	2863.8	61.2	55.9
1915	1611.7	270.0	36.8	3244.6	5304.6	70.3	31.0
1916 XII.8/21	1471.5	2149.7	112.5	6568.4	8462.2	117.7	18.7
1917 VI. 8/21	1478.9	2119.0	128.0	9915.3	12403.7	155.3	12.9

¹ A táblázat a Conrad-féle *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*. Volkswirtschaftliche Chronik c. mellékletének kimutatásai és a *L'Économiste Français* adatai alapján készült. Az aranyrovatban a külföldön lévő arany gyanánt kimutatott összegek nem szerepelnek. Ez az összeg 1916 jun 22-én 170 millió fr.

1916 december 28-án 1693 millió frank

1917 március 29-én 1948 » »

1917 június 28-án 2034 » »

1917 november 29-én 2037.1 » »

1918 január 17-én 2037.1 » »

² A *L'Économiste Français* közlései alapján.

³ Csak az Érckészlet-rovat első és harmadik oszlopának összegéhez és a forgalomban lévő bankjegyek mennyiségéhez viszonyítva.

Angol Bank.

Évenként december végén és millió £-okban.¹

Év	Jegybocsájto osztály		Bankosztály			Forgalomban lévő jegyek	Érc-készlet	Érc-fedezet %
	kibocs. jegyek	aranyér-mék és r.	Állami kötvény.	Bank-jegyek	Arany- és ezüstérm.			
1907	48·2	29·8	14·3	18·7	1·0	29·5	30·8	104·3
1908	47·9	29·5	14·7	17·9	1·5	30·0	31·0	103·3
1909	51·8	33·4	14·4	23·5	1·2	28·5	34·6	125·7
1910	50·3	31·8	15·9	21·6	1·0	28·7	32·8	114·3
1911	50·2	31·7	15·3	21·0	0·7	29·2	32·4	110·9
1912	47·7	29·2	13·0	18·5	1·0	29·2	30·2	103·4
1913	52·3	33·9	13·2	22·7	1·1	29·6	35·0	118·3
1914	87·5	69·0	14·8	51·3	0·5	36·2	69·5	191·9
1915	69·8	51·3	32·8	34·5	0·1	35·3	51·4	145·6
1916	71·9	53·5	62·2	32·0	1·4	39·9	54·9	135·1
1917	74·5	56·0	65·9	30·7	1·5	43·8	57·5	131·2
XII. 5.	—	—	—	—	—	—	—	—
1918 jan. 17	—	—	56·8	30·8	—	45·3	58·8	129·7

Teljesebb képet kapunk Angliában a fizető-eszközök háborus szaporodásáról és a papír-fizetőjegyeknek az ércfedezethez való arányáról, ha a »currency-notes« forgalmát is figyelembe vesszük. A hivatalos kimutatás szerint 1917 szeptember 19-én 176·7 millió £ értékű ilyen jegy volt forgalomban, míg ugyanakkor 28·5 millió £ értékű érc — érme és rud — állt e jegyek fedezetéül rendelkezésre, ami 16·1 %-os fedezeti aránynak felel meg.² 1914 augusztus 26-án még csak 21·5 millió £ értékű currency-notes volt forgalomban. Mennyiségük 1917 november végén 194·1 millió £ sterlingre emelkedett.

7. §. A megsaporodott pénzmennyiség hatása.

Tárgyunk szempontjából teljesen figyelmen kívül marad, hogy az egyes államok minő alapon és minő formában bocsájtottak ki ennyire megsaporodott mennyiségben papírfizetőeszközöket. A bank viszonya az államhoz, az államnak nyújtott kölcsön köze-

¹ A *The Economist* közlései alapján.² A *The Economist*-ban közölt hivatalos kimutatás adatai.

lebbi módozata itt figyelembe nem jön. Arra sem kell most gondolnunk, hogy a megszorodott jegymennyiség minő arányban áll a jóval kisebb arányban szaporodott (Német Birodalmi Bank, Francia Bank), vagy esetleg megcsökkent (Osztrák-Magyar Bank, Orosz Állami Bank), fedezetül szolgáló aranymennyiséggel és egyéb ércmennyiséggel.

Minket csak az érdekel most, hogy a forgalomban lévő és papírból való fizetőeszközök mennyisége a háboru alatt rendkívüli módon megszorodott, mert ez érdekli első sorban a gazdasági életet is, melynek mi a forgalmi, áralakulási tünetényeit akarjuk közelebbről vizsgálni.

Tényleg a háboruskodó országok mindegyike kénytelen volt azonnal és nagy mennyiségben folyósítandó hadi költségeinek fedezéséhez a papírpénzsajtot igénybevenni. Szaporodott számu bankjegyek, treasury-note-ok képében — mindegy akárhogy nevezzük — annyi új fizetőeszköz került a forgalom csatornáiba, amennyire az államoknak hadseregeik céljaira és a háboruval összefüggő egyéb nagymérvű kiadásaira, legalább addig, míg ezeket más forrásokból nem fedezhették, éppen szükségük volt.

Szóval a roppant mérvű és sürgős háborus szükségletek révén igen nagy mértékben megnövekedett a fizetőeszközök mennyisége. Az állam a maga keresletét a fizetőeszközök révén mindig hatályossá, vásárlóképesse tudta tenni.

Ezzel az óriás mértékben megnövekedett kereslettel nem állt szemben megfelelő arányban megnövekedett kínálat. Sőt mint fentebb rámutattam, ez a kereslet a belföldi termelésből eredőleg minden esetre csökkenő kínálattal találkozott. De a kívülről jött, kínálat sem növekedett olyan arányban, amely ennek a kereslet-szaporodásnak megfelelt volna.

A fizetőképes keresletnek (the money demand) váratlan, előkészületnélküli, ugrásszerű, nagymérvű emelkedése, mely a hadsereg és általában az állam háborus szükségleteit igyekszik kielégíteni, a kereslet oldaláról nagyon kézzelfoghatóan magyarázza az áruk emelkedését a kereslet és kínálat kölcsönhatásának egyszerű ártörvényénél fogva.

A kereslet megnövekedésének ez az áremelő hatása először

közvetlenül azoknál az áruknál mutatkozik, amelyekre a háborúnak, tehát a háboruskodó államnak, illetve hadseregének, szüksége van. De ennek nagyon sokra és sokfélére van szüksége. Elsősorban élelmiszerekre, ruházati cikkekre és a közvetlen fogyasztás egyéb tárgyaira. Nemkülönben anyagokra, termelő javakra is. Mindezeket a hadsereg nagyban és állandóan vásárolja. Az első rekvirálásokkal, amelyekről már szoltam, indul meg az a folyamat, hogy szokatlanul sok pénz jut az emberek közé. Annak a parasztnak, akinek lovát, szekerét jó áron megveszi a hadsereg, fizetőképessége közvetlenül is növekszik. A hadseregnek szállítók vásárlásai révén pedig közvetve oszlik meg a megszorodott pénz a termelők különböző rétegei között. Katonák fizetése, hadiségélyek mind oly fizetőképességet teremtenek, mely addig nem létezett, de amely most már a piacon mint áremelő kereslet tesz számot.

8. §. A mennyiségi elmélet.

Ha a megszorodott fizetőeszközök mennyisége fizetőképes kereslet formájában tényleg a piacra lép, a kínálat pedig nem növekszik, ennek az arányában az árak emelkedni fognak. Különösen akkor következik be ez a jelenség, ha a forgalmi életnek nem volt szüksége a fizetőeszközöknek erre a mennyiségzsaporodására. Ez, nézetem szerint, a helyes magja az ugynevezett mennyiségi pénzelméletnek.

A pénz értékének, vásárlóerejének problémája régi, sokat vitatott és ma sem eldöntött kérdése a tudománynak. Már mindjárt a legelső magyarázatok, amelyek a pénz értékében bekövetkezett változás okait akarták megvilágítani, magyarázatul a pénz mennyiségének változásához nyultak. B o d i n u s teszi az első lépést e téren.¹ »L'abondance d'or et d'argent a faict encherir toutes choses dix fois plus, qu'elles n'estoyent il y a cent ans.«² J o h n H a l e s-től kezdve, aki (W. S. betűk alatt) 1581-ben szemlato-

¹ *Réponse aux paradoxes de N. de Malestroit touchant l'encherissement de toutes les choses et des monnoyes.* Paris, 1568.

² *Les six livres de la République.* Paris, 1577. Az 1580-iki kiadásból idézve, 882. l.

mást az ő hatása alatt ir, egészen Irving Fisher-ig (1911) hosszú sora a gondolkozóknak szegődött a mennyiségi elmélet hívei közé. Hoffmann¹ Hume után (1764) a currency-elmélet körüli harcok idejéből (1800—1840), aztán az ausztráliai és kaliforniai aranytermelés megindulásának korából (1848—1870), majd a kettős valuta körüli utolsó küzdelmek idejéből (1870—1882), de az újabb időkből (1890—1905) is bőven sorolhat fel írókat, akik nyersebb, naivabb vagy finomabb formában vallják azt a nézetet, hogy a pénz értékére elsősorban vagy kizárólag a pénz mennyiségének van hatása. Laughlin is egész sorát bírálja jól ismert, jelentős munkájában² a mennyiségi elméletet valló íróknak. Makai műve³ ezt a névsort helyesen még két becsült magyar névvel egészíti ki, a Hertzka Tivadar és a Pólya Jakab neveivel.^{4 5}

Nagyon messze vezetne tárgyunktól, ha bővebben foglalkoznám itt azzal a kérdéssel, hogy vajjon a mennyiségi elmélet és annak különböző árnyalatai helyesen oldják-e meg a pénz vásárlóerejének változásában rejlő problémát. Az elmélet helyes magjára már fentebb rámutattam. E szerint a mennyiségi elmélet alapelve különösen azokat a pénz- és árjelenségeket magyarázza helyesen és könnyen, amelyek akkor mutatkoznak, mikor jelentős változások állanak be úgy a forgalmi eszközök mennyiségében, mint az áruk árában. Tényleg az első és az utolsó munka is, mely a pénz vásárló erejét annak mennyiségével hozza összefüggésbe, a Bodinus-é és a Fisher-é, mind a kettő olyan időben íródott, mikor a körülmények ilyenek voltak. Bodinus gondolataiban az Amerikából Európa felé megindult nemesfém-özön és

¹ Dr. Friedrich Hoffmann: *Kritische Dogmengeschichte der Geldwerththeorien*. Leipzig, 1907.

² J. Laurence Laughlin: *The Principles of Money*. London, 1903.

³ Dr. Makai Ernő: *Valutapolitika*. Budapest, 1917.

⁴ Dr. Hertzka Tivadar: *A valutakérdés magyar szempontból*. Budapest, 1889. (Lásd különösen a 7. oldal jegyzetét.)

Ugyanaz: *Das internationale Währungsproblem und dessen Lösung*. Leipzig, 1892.

Pólya Jakab: *A gazdasági válság*. Budapest, 1890. Különösen 186. l.

⁵ A pénz vásárlóerejének kérdésével foglalkozik utabban Balás Károly is: *A pénz csereértéke*. Budapest, 1917. című művében. E munka a mennyiségi elmélet bírálatával is foglalkozik és egyebek közt Irving Fisher könyvének kritikáját is tartalmazza.

az ennek nyomán fellépett drágaság hatása tükröződik vissza. És Fisher is olyan körülmények között nyult a problémához, amikor a pénz vásárlóerejének hanyatlása világszerte aktuális kérdés volt és amikor mindenütt ankéteztek a drágaságról. Ezekben a drágaságról szóló vitákban sokan keresték a drágaság okát az aranyfém mennyiségének szaporodásában.

Csakugyan nehezen lehetne tetszetősebb és átérthetőbb magyarázatot találni, különösen az általános drágulási folyamatokkal kapcsolatos árjelenségek indító okainak megvilágítására, mint a mennyiségi pénzelmélet okfejtését. De azért azt hiszem, velem együtt sokan lesznek, akik Fisher újabb, szellemes okoskodásai és komoly, matematikai levezetései dacára is,¹ vonakodni fognak a mennyiségi elméletnek még ebben a javított kiadásában is kielégítő, teljes árelméletet, a nagyon sok különféle szálból összeshövődő árjelenség teljes magyarázatára kielégítő megoldást találni. Viszont készséggel elismerem, hogy az a körülmény, hogy a mennyiségi elmélet, mely a XVI. században keletkezett és amelyre később Ricardo a maga bank- és pénzelméletét alapította, azóta is mindig újra meg újra életre kel, amellet bizonyít, hogy ez az elmélet nagyon életképes csirát rejt magában. Hiszen az a tény, hogy a bécsi határhaszon-iskola elveit követő Mises is olyan pénzértékelméletet tanít, mely bár szubjektív jellegű, de mégis a mennyiségi felfogás alapján áll,² a mennyiségi pénzelmélettel szemben a hitetlent már magában is gondolkozásra készítheti. És bár Mises azt mondja a mennyiségi elmületről, hogy »magában véve még nem adja a pénzérték magyarázatát, inkább egy általános értékelmélet alapján kell felépülnie és a kereslet-kinálati, majd a termelőlköltség-elmélet, majd a szubjektív értékelmélet volt kénytelen egymásután a mennyiségi elmélet számára az alapokat megadni«,³ mégis nem volna érdektelen közelebbről megvizsgálni, hogy vajjon ez az állítás, legalább egy bizonyos fokig, fordítva is nem volna-e bizonyítható.

Mindenesetre tény, hogy a pénz mennyiségét nem kell feltét-

¹ *The Purchasing Power of Money*, 1911. Németül: *Die Kaufkraft des Geldes. Ihre Bestimmung und ihre Beziehung zu Kredit, Zins und Krisen*. Berlin, 1916.

² *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*. München u. Leipzig, 1912.

³ Id. m. 140. l.

lenül és minden körülmények között kirekeszteni azon tényezők sorából, amelyek az áralakulásra közvetlenül vagy közvetve befolyással lehetnek. Az a felfogás, mely ezt teszi, mintegy természetes ellenhatásként keletkezett az orthodox angol iskola tanaival szemben, mely mint ismeretes, mindenféle pénz szaporodásának áremelő hatást tulajdonított. Ma e kérdésben hajlandók vagyunk inkább a banking principle felfogását osztani. De lehetnek igenis körülmények, amikor a pénz mennyiségének határozott, közvetlen befolyása van az árak alakulására. Ez az eset mindenestre előáll akkor, amikor a forgalomból elvonulni nem tudó, a forgalom csatornáiban megtorlódó pénzzel állunk szemben. Ilyen a papírpénz.

9. §. *A mennyiségi elmélet és a háborus drágulás.*

A most háboruskodó államok tulzott jegykibocsajtása, illetve határozott papírpénzgazdálkodása, újabb bizonyítéka annak, amit a történelem különben már többször, legjobban a mostanában sűrűn emlegetett francia assignátákkal bizonyított be, hogy t. i. a tulzott papírpénzkibocsajtásnak minő áremelő hatása van. A régi Ausztria pénzügyi története is szolgáltat erre példát. (1811 és 1816.)

A háboruskodó országokban mindenütt tapasztalható nagymérvű drágulás egyik főoka, hogy az államok háborus szükségleteiket kielégítendő, új fizetési eszközöket, különösen papírpénzt, a forgalom igényeit messze túlhaladó mennyiségben voltak kénytelenek beleszorítani a forgalomba.

Hogy ezek a jegyek miként kerülnek bele a forgalomba, már láttuk. Hogy miként éreztetik áremelő hatásaikat, könnyen érthető. Helyezkedjünk a tiszta mennyiségi elmélet álláspontjára. A háboru kitörésekor egy bizonyos mennyiségű pénz által képviselt kereslet áll szemben a piacon egy bizonyos mennyiségű áruval. Pénz és áruk egy bizonyos arányban — ez az ár — kicserélődtek. Nem sokkal a háboru kitörése után, mikor a hadsereg számára már történnek vásárlások, mikor a háboruval összefüggő állami kiadások (hadisegélyek, stb.) már folynak, új fizetőképes kereslet jelenik meg a piacon, miközben a kínálat — miként

fentebb (37. és köv. lapok) már láttuk — nem emelkedik. Az a pénzmennyiség, amellyel ez az új kereslet fizet, igen nagy részben nem a közgazdasági életben már forgalomban volt pénzből ered, nem annak rendes körforgásából való, hanem olyan pénz, mely most lát először napvilágot. Az egészen mindegy, hogy közvetlenül az állam, vagy közvetve a jegybank, vagy a kettőnek valami meg-egyeződése útján. A megnövekedett kereslet azonnal növeli az árakat: és ezen áremelő keresletet az újonnan forgalomba hozott pénzmennyiség teszi hatályos, fizetőképes keresletté. De ez az új pénz nemcsak az árakat emeli mindjárt első megjelenésekor, hanem azoknak a jövedelmét is növeli, akiktől a hadsereg, az állam vásárol, szóval akikhez áruik ellenében a pénz cserébe kerül. Ezeknek a fizetőképességét is öregbiti. Sok embernek nő meg ezen az úton a vásárlóképessége, akik már most az egyszer forgott új pénzre támaszkodva, a maguk részéről is mint fizetőképességükben megerősödött kereslet fognak a piacon megjelenni és az árak emelkedésére közrehatni. A tartalékosokra, a népfölkelőkre támaszkodó néphadsereg sok olyan embernek juttat bár szerény, de állandó jövedelmet, mellyel az illető azelőtt nem birt. A hivatásos tisztek fizetése is növekszik a háboruban, miközben a javadalmazottak természetbeni ellátást kapnak. A háboru elejétől fogva lehetett a megtakarított tiszti fizetéseken nyugvó új vásárlóképesség megnyilvánulásait látni. A hadisegélyesek, amennyiben ez a jövedelmük sokszor lényegesen felülmúlja előbbeni bevételeiket, minden esetre azonban mivel a hadisegélyben olyan azonnal realizálható bevételhez jutnak, amilyenhez azelőtt nem voltak szokva, szintén azonnal belépnek már mindjárt az új pénz első forgalmi szereplése alkalmával a vásárlók és ezzel az árfelhajtók táborába.¹

Lassan kullog mindezen eleven, tehát áremelkedést előidéző kereslet után a fix-fizetésű alkalmazottaknak nagy drágulások idején mindig szomorú tömege, amely később drágasági pótléka

¹ Ezt a folyamatot írja le hosszabban, de lényegileg ugyanígy, nézetem szerint főleges sematikus »egyszerűsítéssel« Schlesinger Károly: *A pénzérték háborús változása* c. értekezésében. Közgazdasági Szemle 1916. 168—184. l. Találkozunk ezzel a gondolatmenettel ugyanezen szerzőnek *Methodologische Vorbemerkungen zu einer Geschichte der zentraleuropäischen Kriegswirtschaft* c. dolgozatában is, Weltwirtschaftliches Archiv 1915. júliusi füzet 1—20. l.

birtokában, ha ennek nagysága az emelkedett árszinvonálnak megfelel, a maga fizetőképességével, mely csak lassan idomul a megváltozott viszonyokhoz, és erre támaszkodó keresletével mintegy szankcionálja az új árakat.

10. §. Az új társadalmi osztályképződés hatása az áralakulásra.

Az emelkedő áralakulásnak, de különösen annak, hogy ezen áralakulás hatásaként azoknak a jövedelme, kiktől az új kereslet vásárol, jelentősen megnövekszik, igen messzemenő következményei vannak társadalmi téren. Minél nagyobb mérvűek a rendkívüli viszonyok és minél tovább tartanak ezek, annál több kézben és annál nagyobb mértékben agglomerálódik rendkívüli háborus jövedelem. A »hadserگزállítók« száma és gazdasági erejük annál nagyobbá lesz. Nagymérvű társadalmi osztályeltolódás áll be.

Minket tárgyunk szempontjából ebből az átalakulásból különösen az érdekel, hogy az az osztály, mely a háboru révén váratlanul anyagi erőhöz jutott, azonnal mint igen számottevő kereslet jelenik meg a piacon. Az »új emberek« természetesen életük standard-ját lehetőleg azonnal fel iparkodnak emelni arra a színvonalra, melyre anyagi erejük képesíti őket. Életmódjukat mindjárt megváltoztatják. A társadalmi emelkedni akarás a javak használatának képében mutatkozik legláthatóbban, minthogy a társadalmi osztályok ma nem annyira a foglalkozások (a termelés), hanem inkább az életmód minősége szerint tagozódnak.¹ A háboru során szerzett jövedelem, különösen ha akkora, hogy társadalmi osztálybeli emelkedésre képesít, látszani akar. Ezért ez a jövedelem mint erős vásárló jelenik meg a piacon. Zongoragyárosok mondják, hogy addig soha annyi zongorát nem adtak el, mint a háboru második évében.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a könnyen

¹ Szerző: A társadalmi gazdaságtan és a közháztartástan vázlata. Budapest, 1908. 22. l.

A társadalmi osztályok tagosulásáról különben legszebben és nagyon jól Concha ír társadalomtanában. *Politika*. II. kiadás. Budapest, 1907. 168 és köv. lapok. Az általa mutatott nyomon jutunk a szövegben kifejtett gondolathoz.

szerzett pénz rendesen könnyebben költődik is el. Ez is egyik oka annak, hogy a háborus nyereségből előálló, tehát a pénzszaporításból előállott pénz nem tud kikerülni a forgalom csatornáiból.

11. §. A pénz felhalmozása.

De más oka is van annak, hogy a háborus jövedelem azonnal mint vásárló lép a piacra. Ez a jövedelem papírpénzből áll, mely thesaurálásra, felhalmozásra kevésbé alkalmas. Azt a vagyont, amely az ilyen »rossz« pénzben gyűlt össze, különösen az intelligensebb osztály lehetőleg realizálni igyekszik, befektetni marandó, vagy még inkább növekvő becsü dolgokba. A gyöngy, a gyémánt is jobb e felfogás szerint, mint a pénz, mert bár jövedelmet nem hajt, de értékében gyarapodhatik. Azonkívül a nagy adók elől is eltitkolható. De legjobb az ingatlan, a föld vagy a ház, mely feltétlen tárgya ugyan a várható nagy adóknak, de igen magas jövedelmet hajthat és jövedelmezőségében, tehát vagyont értékében is még folyton növekedhetik. A hadikölcsönök csak egy részét szivják fel annak a pénznek, amely tartós és biztos befektetést keres. Föld, ház, sőt az üzérkedés tárgyát tehető értékpapírok is versenytársaik maradnak. De ezek mind nem oda vezetnek a megszorodott pénzt, ahonnan kiindult és ahová minél előbb visszatérve az új pénzszaporításnak elejét venné, t. i. az államhoz.

A nagy kereslet föld és ház után, mihelyt ez a kereslet különösen a tőkebefektetés céljait tartja szem előtt, megint felhajtólag hat mindennek az árára, ami a földdel vagy házzal mint termék vagy hozadék összefüggésben áll. Magától értetődik, hogy a föld termékei, a lakások stb. mint a legfontosabb közvetlen fogyasztási cikkek, a készlet-, a kínálatcsökkenéssel párhuzamosan már a közvetlenül rájuk irányuló keresletben is elegendő okát találják áremelkedésüknek.

De azért téves volna azt hinni, hogy a papírpénz nem halmozódhatik fel. Franciaországban tudvalevőleg igen nagy mértékben thesaurálják a háborus papírpénzt. Nálunk az alsóbb osztályok, különösen a parasztság körében ölt valószínűleg a pénz felhalmozódása nagyobb mérveket. Bár ez itt nem annyira thesaurálási

szándék következménye, mint inkább csak annak a folyománya, hogy ez az osztály termékeiért oly magas árakat kap, hogy az ebből előálló jövedelmét nem tudja hova fordítani. Állítólag milliárdokra menne az az összeg, amely nálunk ekként egyesek kezén visszatartatik.¹ A háborus áralakulás szempontjából mindenestre jó, hogy az ekként felhalmozódott készletek nem jelennek meg kereslet gyanánt a piacon. De annál nehezebb kérdés az, hogy miként vezettessenek el majd ezek az összegek végképen a forgalomból fokozódó, inflációs bajok nélkül.

12. §. A készletgyűjtés.

A kereslet oldalán érvényesülő azon okok közül, amelyek az árak emelkedésére hatnak, nem lehet figyelmen kívül hagyni a lélektani természetűeket sem. Ilyenféle áremelő tényezőről már akkor is szóltam, amikor a valuta kifelé való fizetőerejének romlásáról emlékeztem meg. A pénz belső, az országban bent érvényesülő vásárló ereje is alá van vetve ilyen hatásoknak.

Mihelyt a fokozott kereslet és a csökkenő kínálat következtében a vásárolni óhajtó azt látja, hogy szükségleteinek kielégíthetése nincs minden pillanatban feltétlenül biztosítva, előrelátólag igyekszik cselekedni és nem romlandó vagy legalább is konzerválható árukat vásárol akkor is, amikor azokra éppen feltétlenül szüksége nincs, de mikor a vásárlásra alkalom kínálkozik. Az ilyen készletgyűjtés, mivel a keresletet a rendes mértéken jelentősen felülemeli, egyfelől az árakat növeli, másfelől a későbbi kínálat lehetőségét is csökkenti. Ezért ez a körülmény is áremelőleg hat. Mikor az árak már jelentősebben kezdenek emelkedni, a további drágulástól való félelem még erősebben fog készletgyűj-

¹ *Die Zukunft der Valuta in der Monarchie.* Vom Geheimen Rat Dr. Alexander Wekerle. Neue Freie Presse, 1917. május 27. szám. Ugyanez magyarul *Pénzünk értékének helyreállítása* címmel a Pénzügyi Szemle 1917. évi augusztusi számában. 3. 1. »A korábbi állapotokhoz viszonyítva nagyobb pénzkészletek vannak egyeseknek és pedig különösen a kevésbé vagyoni néposztályok kezén. A nehézkes piaci viszonyok a szükségletek kielégítésének rovására is egyesek kezén marasztják a pénzkészleteket. Az élelmi és egyéb szükségleti cikkeket előállító köznép, a fokozott keresletét fel nem élő munkás kedvezőbb alkalmakra vár, bizonytalanság és kételkedés uralják meg nem szokott fölöslegének elhelyezésében.«

tésre ösztönözni, mert most már az okos előrelátás gazdasági haszna a jóeleve való vásárlás révén előálló költségmegtakarításban még kézzelfoghatóbbá lesz. Az így rendellenesen megnövekvő kereslet árfelhajtó hatása nyilvánvaló.

Az üzérkedés is számol azzal a körülménnyel, hogy a folytonos kereslet tárgyát tevő áruk árai előreláthatólag emelkedni fognak. Ezért lehetőleg nagy készleteket igyekszik összevásárolni, hogy azokat most visszatartsa és csak később az akkori áremelkedésből előálló jelentős haszonnal bocsássa lassankint áruba. Az ilyen készletfelhalmozásnak áremelő hatása természetesen még sokszorta nagyobb, mint azé, mely csak a házi szükséglet kielégítéséről igyekszik gondoskodni. Hiszen ennek, mihamarabb egyszer a készletfelhalmozás megtörtént, érdeke is az árak felszökötése. Ez a fajta készletgyűjtésnek különösen az, melyet a háború alatt az államok büntető rendelkezésekkel sujtanak és amelynek megakadályozását célozzák a hatósági ármegállapítások is.

13. §. A hatósági ármegállapítás.

Tökéletlen volna ez az áttekintés, ha a háborús áralakulásról szóló vizsgálódásunk körébe a hatósági ármegállapításokat nem vonnám be.

A háború óta minden államban, mely háboruszkodik, így nálunk is, az áralakulás két rendes tényezőjéhez, a kereslethez és a kínálathoz, igen sok esetben még egy harmadik mozzanat is járul. Ez a hatósági ármegállapítás. Helyesebben a fogyasztás egyes tárgyaira nézve a kereslet és a kínálat szabad versenye sokszor nem érvényesülhet, mert ezekre nézve a hatósági ármegállapítások rendszere lépett életbe.

E hatósági ármegállapításoknak, amelyek ármaximálások formájában jelentkeznek, alapjában véve mindig áremelő hatásuk van. Először is a maximális árak rögtön mint minimális árak lépnek hatályba. Másodszor hatásuk alatt a kínálat jó része azonnal elmarad a piacról. Ezzel az árak emelkedni fognak.

A hatósági ármegállapítás akkor éri el legbiztosabban ezt az áremelő hatását, ha csak egyszerü árszabás marad minden tovább-

menő, a piacot szervező, a fogyasztást korlátozó, kényszerjellegű hatósági intézkedés nélkül. Ebben az esetben az árak túlnyomó része elkerüli az ellenőrizhető piacot és az eladások legnagyobb része a megállapítottnál magasabb áron titokban történik. Ez a magasabb ár pedig annál, mely a piacon, ha az egészen szabad marad, kialakult volna, még az új, körülményesebb adásvétel költségeivel is magasabb. Magától értetődik, hogy ilyen áron még inkább csak a nagyobb fizetőképességű vevő fog vásárolni tudni. A kisebb fizetőképességű még kevésbé jut áruhoz, mint előbb. Ilyen hibás intézkedések voltak a régi hatósági árszabások és ilyenek voltak azok az intézkedések is, amelyekkel nálunk igyekeztek a drágulás első idejében különösen az élelmiszerek árának drágulását megakadályozni. Ezeknek hatása nálunk is áremelő volt.¹

Egy lépéssel tovább megy a hatóság a helyes uton, amikor az ármegállapításon kívül a kínálatot igyekszik rákényszeríteni arra, hogy a megrendszabályozott piacot tényleg keresse fel. De még ez az intézkedés sem biztosítja feltétlenül az óhajtott cél elérését. Sőt ellenkezőleg. Hatása alatt a termelés egy része, mely nem tudja termelő költségeit a megállapított árakhoz szabni, megszűnik. Más része a piacon kívül keres mégis találkozást a kereslettel és csak egy nagyon megcsökkent része a kínálatnak fogja a megállapított árak mellett felkeresni a piacot. A termelés nagymértékű csökkenése, mely ennek a hatósági intézkedésnek feltétlenül következménye lesz, nagyon fel fogja hajtani az árakat. A hatósági ármegállapítást már most mihamar egy újabb, magasabb ármegállapításnak kell követnie. Ilyen intézkedésekre még ma is látunk nálunk, különösen az élelmiszerek árának megállapítása körül példákat.

A hatósági ármegállapításnak, ha eredményes akar lenni és nem akar éppen az ellenkező, tehát áremelő irányban hatni, nem szabad megállani ezen a fél uton, ott t. i., hogy csak kényszerítse a kínálatot a piacon való megjelenésre, ami egészen soha sem sikerülhet. Hanem az egész piacot, a fogyasztást szerveznie kell.

¹ Az ilyen intézkedések célra nem vezető voltáról már 1915. március 6-án tartott »háborus előadásomban« is szóltam. *Háborus előadások a kolozsvári m. kir. Ferencz József-tudományegyetemen.* Kolozsvár, 1915. *Mi lesz a nagy háboru vége?* 164 és köv. lapok.

A hatóságnak a meglévő készleteket számba kell vennie. Ezeket felosztás céljából le kell foglalnia. A kínálat folytonos fenntartásáról pedig a termelés folytatásának biztosításával kell gondoskodnia, ami megint csak hatósági termeléssel, vagy olyan hatósági beszerzéssel történhetik, mely a megfelelő áron vásárol. Az ekkép rendelkezésre álló kínálatot pedig aránylagosan kell a szintén hatóságilag számbavett és fejenként a rendelkezésre álló kínálat mennyiségéhez képest lefokozott fogyasztás között elosztania. Az egész folyamatot pedig természetesen állandóan szigorúan ellenőrizni kell.

Ez a rendszer feltétlenül csak teljes kommunizmus mellett válhatnék be. Mai társadalomgazdasági viszonyaink mellett, amikor a hatósági rendelkezés nem teszi lehetetlenné a hatósági piacon kívüli forgalmat, ebben az utóbbiban nagyon emelkednek ilyen berendezkedés mellett is az árak, aminek végeredményben megint csak az általános áremelkedés, tehát a hatósági árak kényszerű felemelése is lesz a következménye. Ha a hatósági ármegszabás ezt az áremelkedést nem ismeri el, eléri azt, hogy az árak alacsonyak maradnak, de azt is, hogy nem lesz ezen árak mellett forgalom. Ez az eljárás, mely a mai hatósági »jegyrendszer«-ben mutatkozik, mai, nem kommunisztikus viszonyaink mellett is fő feladatát abban láthatja, hogy különösen bizonyos nagyobb fogyasztógócok fogyasztását biztosítsa olyan helyekről nagyban való előnyösebb beszerzések útján, hol a termelés feltételei előnyösebbek, a termelő költségek alacsonyabbak és így az árak természetesen is kisebbek lehetnek.

De ilyenkor sem lehet ezzel az intézkedéssel többet elérni, mint csak annyit, hogy egy bizonyos mennyiséget egy bizonyos áron lehetőleg minden fogyasztó kapjon. Az intézkedés tehát inkább közvetlenül társadalompolitikai jellegű és nem az előnyös áralakítás folytán közvetve ilyen, amilyennek pedig első pillanatra látszhatik. Inkább azt lehetne mondani, hogy általános áremelő hatása dacára, mely bizonyos irányban kétségtelenül érvényesül és amelyet főleg a nagyobb fizetőképességű kereslet érez meg, mert ez még ilyenkor is igyekezni fog szabadon vásárolni, — nem engedi meg, hogy egyes fogyasztógócokban ez a magasabb árszínvonal szabadon érvényesüljön, amikor a nagyobb fizető-

kép
heztás
a ra
lete
Ez
esetmeg
csal
min
rak
csal
Rak
meg
a h
terr
kula

jele

kép
hat
lat,
csor
szitAz
Szer
K a
cím
43.
lapo

képességgel bírók áremelő keresletének érvényesülését megnehezíti.

De van egy jelentős hatásuk a háborus hatósági ármegállapításoknak, mely az összes fogyasztók érdekeit védi. Ez különösen a raktározható áruknál érvényesül. Megakadályozza, hogy a készleteket felhalmozzák. Mert ezt a készletgyűjtést célnélkülivé teszi. Ez az ármegállapítások legjelentősebb feladata a háborus drágulás esetén.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a háborus hatósági ármegállapításoknak árcsökkentő hatásuk soha sincsen. Inkább csak a további árnövekedés ellen hathatnak. De ez a hatásuk is, mint láttuk, sok esetben kérdéses és mindig korlátolt. Nem raktározható áruknál, különösen élelmiszereknél, mindenesetre csak a fogyasztók egy bizonyos körére marad korlátozva. Raktározható áruknál, különösen anyagoknál, a készletgyűjtés megakadályozására, vagy legalább is korlátozására hatnak. De az a hatásuk, hogy az áruk mind e két kategóriájánál csökkentik a termelés iránti kedvet, erősen rontja célzott hatásukat az áralakulásra.

Mindenesetre a háborus áralakulásnak csak nagyon alárendelt jelentőségű tényezői.¹

14. §. A háborus drágulás főokai.

Áttekintvén azokat az okokat, amelyek pénzünk vásárlóképességének csökkenését előidézhették, különösen két irányból ható okokkal találkoztunk. Az egyik csoportja az okoknak a kínálat, a másik a kereslet oldaláról hat közre áremelőleg. Mind e két csoportban egy-egy főokot láttunk, mely köré sereglik, azt kiegészítve a többi.

A kínálat, tehát az áruk oldaláról hatva, a munkáshiány, az

¹ Lásd az ármaximálásokról Dékány István egy-két megjegyzését is *Az érték- és árjelenségek törvényeinek vizsgálata* c. dolgozatában. Közgazdasági Szemle, 1917. februári szám 105. 1. — Röviden, de igen jól ír erről a kérdéstről Karl Pribram is: *Zur Entwicklung der Lebensmittelpreise in der Kriegszeit* című, már említett dolgozatában. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 43. Band, 3. Heft. (Krieg und Wirtschaft. Heft 6.) Tübingen, 1917. 773 és köv. lapok.

anyaghiány, a szállítás megnehezülése, a termelés nehezebb és költségesebb volta az áralakulást főként befolyásoló tényemények gyanánt a termelés és így a kínálat megcsökkenésében csucsosodnak ki. Ez a jelenség külföldi vonatkozásban a kivitel kevesbedésében (és e miatt a fizetési mérleg rosszabbodásában) válik nyilvánvalóvá. Mig ellenkezőleg a kereslet, tehát a vásárlók oldaláról a pénzmennyiség háborus megszorodására, amelyet a háborus fizetőeszközökkel együtt járó lélektani tényemények mellékes jelenségekként kísérnek, mutathattam rá, mint az áremelkedést előidéző okra.

Nem feltétlenül bizonyos, hogy e két irányból ható ok, illetve okcsoport egyforma erővel érvényesül az árak emelésénél. Pedig, ha az áremelkedést előidéző okokat azért vizsgáljuk, hogy a pénz beteges vásárlóképeségcsökkenésének orvosszereire rámutathassunk, akkor az előidéző okok hatóerejének terjedelmével lehetőleg pontosan tisztában kell lennünk.

Kérdés tehát, milyen viszonylagos erővel hat ki a pénz értékcsökkenésére ez a két főok, illetve okcsoport?

Ha valamely piacon jelentős árváltozás áll be, ez a változás azonban csak az áruk egyikénél vagy másikánál mutatkozik, vagy különösen éppen csak egy árunál jelentkezik, akkor valószínű, hogy itt az árváltozást előidéző okok az illető árunemek, illetve áru oldaláról léptek hatásba. Valószínű, hogy az illető árunemek termelési és kínálati viszonyai változtak meg egyszerre lényegesen, vagy hogy a reájuk irányuló kereslet szenvedett hirtelen erősebb változást. Mig ellenkezőleg, ha az árváltozás a piacon szereplő összes áruknál mutatkozik, még pedig többé-kevésbé egyenlő arányban, akkor több-kevesebb joggal arra következtethetünk, hogy a pénz vásárló erejének változásában, ebben az általánosan, a piacon megjelenő minden áruval szemben egyformán érvényesülő, új alakulásban rejlik az árszínvonal megváltozásának az oka. Ha pedig azt tapasztaljuk, hogy az árváltozás kiterjed a piacon szereplő összes árunemekre, de az árváltozás foka nem egyforma az egyes árufajoknál, akkor az éppen most mondottakból arra kell következtetnünk, hogy az árváltozásnak valószínűleg vannak az áruk, de a pénz oldalán ható okai is.

ne
viz

kit
tu
dr
ho
kö
e c
ka

am
me
leh
jok
mé
nő
elő
cik
tes
tün

nő
am
ho
Mi
mi
vis
na
a
me
egy

596

Menger mutat rá igen szépen arra, hogy e következtetésnek helyessége valószínű.¹

A háborus árváltozást is e tételek szempontjából kell most vizsgálni.

Pontos, a monarchia minden piacán, minden jellemző jószágra kiterjedő árstatisztika hiányában is megállapíthatjuk azt a köz-tudomásu tényt, hogy a háboru alatt általában véve minden megdrágult, mindennek az ára emelkedett. De egészen bizonyos az is, hogy ez az áremelkedés nem egyenlő minden jószágnál. Ennek közelebbi bizonyosságául azokra a tényekre hivatkozom, amelyeket e dolgozat első fejezetében közlök. De különben közismert dolgokkal állunk itt is szemben.

Legnagyobb mértékben azon élelmiszerek ára növekedett, amelyekre mindenkinek folyton szüksége van, vagy amelyeknek megszerzése — minthogy ezek külföldről hozandók be — szinte lehetetlenné vált. Az anyagok közül is azok drágultak meg legjobban, amelyek korlátolt mértékben vannak és amelyeket nagy mértékben használ a hadsereg. Az ingatlanokkal szemben is erősen nőtt a kereslet a háboru alatt, de nem nőtt oly mohón, mint az előbb említett cikkekkel szemben. Magasabb rendű szükségleti cikkekkel szemben pedig, amennyiben ez utóbbiak azért még nem teszik a fényűző kereslet vetélkedésének tárgyát, a kereslet még türelmesebb. Ezért ezeknek az ára is kisebb arányokban emelkedik.

Egyáltalán azt lehet mondani, hogy szinte minden cikk ára nőtt a háboru alatt, de nagyobb arányban nőtt azoké a cikkeké, amelyekben a keresleti és kínálati viszonyok annyira eltolódtak, hogy a helyzet a piacon lényegesen megromlott a kereslet kárára. Minél nagyobb ez a romlás, annál nagyobb az áremelkedés. Viszont minél kevésbé változott meg a háboru alatt a kereslet és kínálat viszonya, az áremelkedés annál kisebb. A használati jó ára igen nagy mértékben nőtt a háboru alatt. Ebben igen nagy fogyasztó a hadsereg. A versenyló ára, ez az aránylag csekély forgalom mellett is megállapítható, sokkal kevésbé emelkedett. De hogy egyáltalán meg ne változott legyen valamely békeidőbeli ár, arra

¹ Geld. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 3-ik kiadás, IV. kötet 596. l.

alig van eset. Hiszen a kínálat oldalán a megnövekedett háborus termelő költségek hatnak áremelőleg, a kereslet pedig az az ajtó, amelyen keresztül az új fizetőképesség, az új pénzmennyiség lép be szintén áremelőleg a piacra.

Ha tehát a háborus áremelkedést a fenti tételek megvilágításában vizsgáljuk, akkor általános, de egyenlőtlen áremelkedést fogunk tapasztalni. Amiből megint arra következtethetünk, hogy pénzünk háborus értékcsökkenésének okát nemcsak egyoldalulag a pénzmennyiség szaporításában és viszont nemcsak egyoldalulag a termelés csökkenésében, hanem mind a kettőben kell keresnünk.

Ez a megállapítás sarkalatos jelentőségű a valuta helyreállítására irányuló törekvés szempontjából.

Valljuk akár az orthodox, mechanikus felfogásu mennyiségi elmélet nézetét, mely szerint egy bizonyos idő múlva a megszáporodott pénzmennyiség egyenletesen oszolván el a társadalomban, egyenletesen fogja emelni az összes árakat, — a fenti tétel, még Menger óvatos formulázásában is ehhez a nézethez áll közel — vagy osszuk akár a Mises határhaszonelmélettel kevert mennyiségi elméletét,¹ mely szerint az árak arányos, teljes kiegyenlítő-dése később a magasabb árszinvonalon nem következik be, mivel a kereslet sem nő minden áru után egyenlő mértékben², a kiinduló pontok e különbözősége tárgyunk szempontjából most teljesen közömbös. A háborus keresleti és termelő viszonyok, mint láttuk, olyan állapotot teremtenek, egészen határozottan olyan egyenlő hatóerejű ártényezőket állítanak a megszáporodott pénzmennyiség mellé, amely már nem engedi meg, hogy az emelkedő árak egyenlően emelkedjenek.

¹ Id. m. 152—154. lapok.

² Mises itt Conant-ot követi *What determines the value of money?* The Quarterly Journal of Economics. Vol. XVIII. 1904. 559. és köv. lapok.

C) PÉNZÜNK KÜLFÖLDI ÉS BELFÖLDI ÉRTÉKVÁLTOZÁSÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSE.

1. §. A kérdés természete.

Az áralakulás vizsgálata a közgazdaságtan legszebb, de nem egyszerü kérdései közé tartozik. Érdekességében, de szövevényességében is növekszik a kérdés, ha a feladat éppen azoknak az áralakulást befolyásoló értékváltozásoknak a vizsgálata, amelyek a pénznél, annál a jószágnál mutatkoznak, mely éppen az árak kifejezője szokott lenni. De még bonyolultabbá válik a probléma, ha a pénz értékére vonatkozó, említett kérdések a külkereskedelmi forgalom szempontjából vizsgálándók. Az áralakulás az országok határát tullépő kereskedelmi forgalomban, a külkereskedelmi forgalom lebonyolítására szolgáló fizetőeszközök értékingadozása, ennek összefüggése az országok egyéb fizetőeszközeiben mutatkozó vásárlóképességnek változásával, nemkülönben a belföldi és esetleg a külföldi áruk árainak változásaival, tényleg nehezebb kérdések.

Ezt a tárgyat kell érintenem, ha arra a kérdésre akarunk feletet kapni, hogy azok a nagymérvű eltolódások, amelyek egyfelől pénzünk belföldön érvényesülő vásárlóképességében, másfelől kifelé, idegen valuták irányában mutatkozó vásárlóerejében következtek be, összefüggenek-e, és ha igen, minő hatással vannak egymásra. Pénzünk vásárlóképességbeli csökkenésének természetére és okaira vonatkozó vizsgálódásunk csak ezeknek az összefüggéseknek felderítésével lesz teljessé.

Tulajdonképpen a váltóárfolyamok alakulásának kérdése papirvaluta esetén fog minket itt foglalkoztatni. Az agio és a papirvaluta kérdését kell itt vizsgálni és azt kutatni, hogy minő összefüggésben van az agio a belföldi áralakulással. Azok az eredmények, amelyekhez itt eljuthatunk, a valuta helyreállítására irányuló törekvések szempontjából nem kisebb jelentőségűek, mint azok a megállapítások, melyeket fentebb láttunk, mikor azokat az okokat külön-külön igyekeztem feltárni, amelyek pénzünk vásárlóképességének csökkenését kifelé és befelé előidézhették.

2. §. A váltóárfolyam alakulása.

Külkereskedelmi kérdésekkel, érthető okoknál fogva, legelőször és máig is legbehatóbban az angol közgazdaságtan foglalkozott. A külkereskedelem körülményeinek *Ricardo* nevéhez fűződő jól ismert magyarázata¹ és az áralakulás magyarázata a külkereskedelemben, amelyet *Mill*-nek köszönünk,² logikusan összefüggő egész, melyet teljessé tesz *Goschen* klasszikus és tárgyunk szempontjából különösen jelentős munkája a külföldi váltók elméletéről.³

A teljesség természetesen csak viszonylagosan értelmezendő, az akkori, különösen angol viszonyok és a tudomány akkori fejlettsége szerint.

Ricardo magyarázata a külkereskedelem törvényéről, mely a fizetési mérlegről szóló tannak lesz az alapjává, tulajdonképpen azon a feltevésen épül fel, hogy a termelő tényezők átvitele egyik országból a másikba szinte ki van zárva. Ezt, a mai viszonyok mellett már tarthatatlan feltevést, amelyet már *Cairnes* sem fogad el igaznak,⁴ helyesbíti az újabb kontinentális, különösen német irodalom, mikor a nemzetközi tőkeátruházásoknak a fizetési mérleg szempontjából való nagy fontosságára hívja fel a figyelmet.⁵ *Mill* tévedéseit, különösen a termelő költség mikénti magyarázata tekintetében még *Cairnes* javítja ki.⁶ Az ő javításait

¹ *Principles of Political Economy and Taxation*. Third Edition. London, 1821. VII. fejezet. Bár az elsőség e téren talán másé, *Torrens*-é, amint erre nagyon szépen rámutat *Földes*: A nemzetközi kereskedelem elméletéhez. Budapest, 1915. 20–21. lapok.

² *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*, Book III. Chapter XVIII. Of international value.

³ *The Theory of the Foreign Exchanges*. 9-th edition. London, 1876.

⁴ *Some Leading Principles of Political Economy newly expounded*. London, 1874. »For it is by no means necessary to the truth of the doctrine, as it has been laid down, for example, by Ricardo and Mill, that there should be an absolute impossibility of moving capital and labour from country to country.« 363. l.

⁵ *Sartorius Freiherr von Waltershausen* id. m., továbbá különösen *Zollinger*: *Die Bilanz der internationalen Wertübertragungen*. Jena, 1914.

⁶ Id. m. 47. és köv., 368. és köv. és különösen 411. és köv. lapok.

Földes pótolja, illetve egészíti ki.¹ Goschen tételeinek is akadnak továbbfejlesztői, így különösen Bastable² és bírálói, mint pl. Ansiaux,³ Knapp-ot⁴ és a hozzá csatlakozó irodalmat, mely az angol felfogásban a merev metallismust támadja, nem is említve. De ezek mind csak kiegészítések. Aki kérdésünk vizsgálatához akar nyulni, annak ma is azokból a tényekből kell kiindulnia, amelyeket először legszebben Goschen állapított meg.

A nemzetközi kereskedelem tudvalevőleg még inkább árucseré, mint az a kereskedelem, mely az ország határain belül bonyolódik le. Fizető eszközül pedig a váltók szolgálnak. Szabad aranyforgalom mellett a váltók ára, tudvalevőleg, bizonyos határok között mozog. Ha azonban az országnak nincs aranya és külföldön több a tartozása, mint a követelése — ami rendesen karöltve jár — akkor a külföldi váltók értékelkedésének sem fog az aranyküldés költsége határt szabhatni. Hanem ezeknek az ára teljesen a bennük mutatkozó kínálat és a reájuk irányuló kereslet szerint fog alakulni. Amint Goschen mondja: »A váltóárfolyamalakulás ebben az esetben kizárólag a kereslettől és a kínálattól függ. És ha a váltókra irányuló kereslet felülmúlja a kínálatot, elméletileg nincs határa a váltóárfolyam emelkedésének.«⁵ Így áll ismét helyre az az egyensúly, amely felé a nemzetközi mérleg mindig törekszik.

Persze mindez a régi angol felfogás szerint csak akkor van így, ha az országban az arany mint fizetőeszköz egyáltalán nem jön számba, hanem kényszerfolyammal ellátott, be nem váltható papírpénz, »ez a — mint Ricardo mondja — rendkívüli nagy verdíjjal terhelt pénz«, van forgalomban.⁶

¹ *Társadalmi Gazdaságtan*. I. kötet, 6. kiadás. Budapest, 1917. 134. és köv. lapok, majd *A nemzetközi kereskedelem elméletéhez*. Budapest, 1915. 39. l.

² *The Theory of International Trade with some of its Applications to Economic Policy*. 4-th ed. London, 1903.

³ *Principes de la Politique Régulatrice des Changes*. Bruxelles, 1910.

⁴ *Staatliche Theorie des Geldes*. Leipzig, 1905.

⁵ Id. m. 75. l.

⁶ Az angol klasszikus közgazdaságtan külkereskedelmi elméletét és a fizető eszközök szerepére vonatkozó magyarázatát a magyar olvasó különösen szépen báró Lang Lajos: *A közgazdaság elmélete*, Budapest, 1883. című könyvében olvashatja. 144—166. lapok.

Az újabb elmélet azonban szépen rámutat e tünemény sokkal általánosabb természetére. M i s e s szerint két különböző valutájú ország fizetési mérlegének mindig egyensúlyban kell lennie pénzküldemények által kiegyenlítendő egyenleg nélkül is.¹ Az ezüstvalutás ország lakosai például mindig annyi ezüstöt kell, hogy adjanak az aranyvalutás ország lakosainak, amennyinek a csereértéke egyenlő az ez utóbbiaktól kapott aranyéval. Ha már most az arány, amelyben az ezüst az arannyal kicserélődik, megváltozik, akkor az értékében csökkent pénzü ország lakosai már kevésbbé vásárolhatnak a másiktól. A behozatal onnan tehát csökkenni fog, de az odairányuló kiviteli emelkedni fog, mert erre éppen a pénzértékcsökkenése következtében új lehetőségek nyíltak meg. Ennek pedig az lesz az eredménye, hogy az egyik pénzérték növekedése és a másiknak a csökkenése egy bizonyos ponton megállapodik. Amivel a két pénznem új, természetes kicserélődési aránya megint helyreáll.² B a s t a b l e ugyanezt a gondolatot, mint alapelvet, így fejezi ki: »Ahol az árak kiegyenlítődése pénznek átáramlásával nem mehet végbe, ott a kiegyenlítődés csak a szóbanforgó valuták addig fennállott értékarányának megváltozása útján következhetik be.«³

Ezek az igazságok az angol klasszikus gazdaságtannak abból a tanításából folynak,⁴ melyet ez a merkantilizmussal szemben hangsúlyozott, t. i. hogy a külkereskedelemben az áruforgalom éppen a pénzforgalomtól függ és nem megfordítva. Ebből a tételből folyik aztán a modern közgazdaságtannak is minden tanítása a fizetési mérleg, a váltóárfolyamok, a nemzetközi árak, stb. tekintetében.

Egy kissé hosszabb ideig időztem ennél a kérdésnél. De ezekkel a kiinduló pontokkal tisztába kell jönnünk, hogy a papirvaluta és a vele összefüggő agio hatását a külkereskedelemre és az árak alakulására helyesen ítéljük meg.

¹ Id. m. 209. l.

² Id. m. 210—211. lapok.

³ Id. m. 62. l.

⁴ Erre újabban jól rámutat M a k a i is: *Adalékok a fizetési mérleg elméletéhez.* Közgazdasági Szemle, 1917. 625. l.

3. §. *A papírpénz belföldi és külföldi értékének összefüggése.*

Ha valamely országnak, mely bizonyos cikkek tekintetében feltétlenül külföldről való behozatalra van utalva, papírvalutája van, ez az ország a kívülről behozott árukat csak saját belföldi termékeinek kivitelével fizetheti meg, miután arany nem áll rendelkezésére. Ha a kivitelre szánt áruk iránti kereslet a külföld részéről csekély, a papírvalutás ország kénytelen lesz ezeket az árukat a külföldi pénzben kifejezve olcsóbban adni, még pedig annyira olcsón, hogy még annyit tudjon belőlük elhelyezni, amennyivel tartozását kiegyenlítheti. Azelőtt kevesebb belföldi áruért lehetett egy bizonyos mennyiségű külföldi árut kapni, most többet kell érte a belföldi áruból adni. Ugyanez a jelenség pedig az árukkal szemben álló fizetőeszközök oldaláról nézve azt jelenti, hogy a megváltozott viszonyok következtében most több belföldi pénzt kell ugyanannyi külföldi pénzért adni, mint előbb. A belföldi pénz értéke tehát a külföldivel szemben csökken.

Eddig a belföldi pénz vásárlóképességét azalatt, míg mindez történik, a belföldön változatlanak tekintetem. Ha ez is esik, vagyis ha az áruk ára belföldön is drágul, ami rendesen kapcsolatos jelenség, akkor a külföldi pénznek még tovább kell értékében növekednie, illetve a belföldi pénz értékének a külföldivel szemben csökkennie, hogy az árukivitel, melyre az egyensúly helyreállítása szempontjából szükség van, még jövedelmező legyen. A belföldi áremelkedés tehát az agio növekedését vonja maga után.

A vázolt folyamat lényegén egyáltalán nem változtat, csak mennyiségi különbségeket okoz, ha — ami rendesen előfordul — a nemzetközi forgalomnak áruk ki- és beviteléből előálló követeléseikhez és tartozásaihoz még olyanok is járulnak, amelyek értékpapírforgalomból, kamatok fizetéséből és egyéb tőkeáramlásokkal kapcsolatos jelenségekből származnak. Ezek megfelelően javítván, illetve rontván a fizetési mérleget, megfelelő szerepet játszanak az agio alakulásánál.

A külföldi pénzzel szemben disagio-t felmutató papírvaluta tehát kedvez az árukivitelnek. Ez kíséző jelensége a papírpénz értéksökkenésének, »minthogy — amint *Lexis* kifejezi —

közös, fémből való kiegyenlítő eszközök híján az egyik fél fölös követeléseit csak a másik fél áruival lehet kiegyenlíteni és a papírpénz váltóárfolyamának úgy kell alakulnia, hogy ez lehetséges legyen.«¹

Mások mellett nálunk Földes, a külföldi irodalomban különösen Lexis magyarázzák így nagyértékű tanulmányaikban² a papírpénz szerepét és hatásait a nemzetközi forgalomban. Őket követem a továbbiakban is, mikor arra mutatok rá, hogy nem csak a külkereskedelmi áruforgalom, hanem egyéb olyan okok is létrehozhatják a pénz értékcsökkenését a külföldi pénzzel szemben, tehát az agio-t, amelyek először is közvetlenül a pénz belföldi vásárlóképességére hatnak ki. Mindaz, ami a bizalmat a belföldi papírpénz iránt megrendíti, növeli egyúttal a keresletet a külföldi ércpénz iránt. Így egyebek közt a belföldi papírpénz szaporításának is agio-emelő hatása van, már csak azért is, mert növeli a kereslet lehetőségét külföldi áruk iránt és ezzel azok behozatalát elősegíti.

Ha a belföld kivitelre alkalmas áruinak papírpénzben kifejezett ára emelkedik, más szóval tehát, ha a pénz értéke a belföldön romlik, azért a kivitt árukért a külföld nem fizet több aranyat. A papírpénz értéke tehát az árukon keresztül az arannyal szemben kifelé is csökkenik és a fizetési mérleg állapotától függ, hogy meddig. A pénz külföldi értéke itt nyomon követi a pénz belföldön való értékalakulását. Viszont ha a papírpénz értéke a belföldön emelkedik, tehát ha esnek az árak, könnyebb lesz a kivitel és ezzel a pénz kifelé való vásárlóképessége is növekedhetik. Szóval azt látjuk, hogy a pénz belföldi és külföldi értéke között szoros az összefüggés.

4. §. *A pénz belföldi és külföldi értékének egymáshoz való viszonya a háboruban.*

Ezek a megállapítások a papírpénz, az agio, a fizetési mérleg és a külkereskedelmi forgalom összefüggő kérdéseire nézve olyan

¹ *Papiergeld*. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 3-ik kiadás, VI kötet. 990. l.

² Földes Béla: *Papirvaluta és agio*. Budapest, 1883. Lexis id. m.

szabályok, amelyek a közgazdasági élet úgynevezett rendes eseteit, normális állapotát tartják szem előtt. Ennyiben azonban minden-
esetre általános érvényűek. Nagy értéküket épen az jelzi, hogy
könnyen merithető belőlük bizonyos, a normálisoktól eltérő esetek
megoldása is.

A monarchia a háborus körülmények következtében az ár-
alakulások, az agio, a külkereskedelmi forgalom tekintetében a
háboru alatt egészen rendkívüli viszonyok közé került. A háboru
azon a folyamaton, amelynek képét fentebb az agio keletkezéséről
vázoltam, igen sokat változtatott. Egyes okok gyanánt szereplő
tünemények hatékonyságát mód nélkül fokozta, másoknak az
érvényesülését megnehezítette, szinte lehetetlenné tette. Az első
csoportba tartoznak a fizetőeszközök rendkívüli szaporítása és a
külkereskedelmi forgalom azonnal való nagymérvű megcsappa-
nása. A másodikba az így megcsökkent külforgalomban a be-
hozatal és kivitel arányának jelentős eltolódása és a külforgalom
akadályozott volta, aminek eredménye a nagymérvű eltérés fizető-
eszközeink belföldi és külföldi vásárlóképessége között.

Nálunk a pénz belföldön mutatkozó nagy értékcsökkenése,
mint azt a fentiekből következtetve megállapíthatjuk, a rohamos
pénzszaporitással hozható összefüggésbe. De ezzel egyidejűleg rá
kell mutatni arra is, hogy a pénz értékcsökkenése, mint azt szintén
láthattuk, a háborus kereslet nagymérvű növekedésével és a ter-
melés azonnali csökkenése folytán a kínálatnak rohamos meg-
apadásával is magyarázható. Az árak természetes emelkedése és a
pénz értékcsökkenése itt karöltve jártak; de természetesen mind
a két tünemény a pénz vásárlóképességének megcsökkenésében
mutatkozott. A pénz értékének ez a belföldön bekövetkezett
csökkenése feltétlenül maga után vonta volna minden további
nélkül pénzünk külföldön való elértéktelenedését is, hogy ezt a
W a g n e r A d o l f-féle terminológiát használjam a kétféle ér-
ték megkülönböztetésére. Hiszen a belföldi árak emelkedése növeli
a behozatalt és csökkenti a kivitel lehetőségét, amivel együtt jár
a megfelelő eltolódás a külföldi váltók iránti keresletben, illetőleg
kínálatban mindaddig, míg a váltóárfolyam úgy nem alakul, hogy
a devizapiac megint egyensúlyba jut.

De erre a rendszeres folyamatra, melyről már fentebb (lásd 72. és köv. oldalak) is szóltam és amelynél az agio nyomon kíséri a drágulást, nem is volt szükség a háboru alatt pénzünk kifelé való elértéktelenedésének előidézésére.¹ Pénzünk értéke kifelé, mint ezt már szintén láttuk, fizetési mérlegünk hirtelen rosszabbodása következtében olyan okok folytán is romlott, amelyek közvetlenül hatottak a pénz külföldi értékére. Ezeket bőven ismertettem. Ezek mellett ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy voltak valutánk külföldi elértéktelenedésének olyan okai is, amelyek a pénz belföldi értékcsökkenésével a legközvetlenebb összefüggésben állanak. Ezekről is szóltam. Az összefüggés folyamatát ezen a téren pedig épen itt állapítottuk meg. Csak kiegészítésképpen jegyzem meg, hogy pénzünk külföldi elértéktelenedése alárendeltebb jelentőségű okok folyamán is hozható belföldi értékcsökkenésével okozati összefüggésbe. Megszaporodott pénzmennyiségünk közvetlenül fokozhatta külföldön, a mi pénzünk kínálatát és ezzel is előmozdította annak értékbeli hanyatlását.²

Igy áll elénk az összefüggés képe pénzünk háborus belföldi és külföldi értéke között.

De akármennyire szoros is ez az összefüggés a háboruban, még sem olyan szoros, mint békében. Most a háboru alatt pénzünk belföldi és külföldi értéke között meglehetősen nagy és ingadozó az eltérés. Ezt pénzünk vásárlóképességének a külföldi legjobb valutákkal szemben való és belföldön az árukkal szemben mutatókülönbség foka csökkenése eléggé mutatja. Kiegyenlítődés e két érték között nincs.

Normális körülmények között pénzünk belföldi és külföldi értéke között ez a nagy különbség elő nem állt volna, illetve mi-

¹ Schlesinger is csak ezt az okot említi. Közgazdasági Szemle, 1916. 181. lap.

² Ilyent említ Teleszky is. »Penzünk értékének a külföldi relációban való romlását, megengedem, hogy némileg, de nem nagy mértékben előmozdította bankjegyeink nagymértékű szaporodása is, ami egyrészt egyeseket külföldi valutáknak spekulatív célokból való vételére ösztönzött, másrészt koronaértékű bankjegyeknek külföldön való nagyobb kínálatára vezetett. Ez azonban nagyobb arányokat nem öltött.« Budapesti Hírlap, 1917. október 14. szám. — S o m a r y is emlékeztet erre, amikor megemlíti, hogy igen hosszú ideig tartott, míg egy aránylag kis összegű koronaértékű pénzt Németországban be tudott német pénzre váltani. Id. előadás 12. l.

hamar kiegyenlítődött volna. A fokozódó behozatal a belföldi árak természetes következményeként sietett volna pénzünk külföldi értékét a belföldinek színvonalára leszállítani. Ennek a háboruban utját állta egyfelől az, hogy az ellenséges külföldről a behozatal lehetetlenné vált, másfelől az, hogy a mi részünkről nálunk bekövetkezett az állami beavatkozás a behozatal korlátozására éppen szintén pénzünk külföldi értékének óvása érdekében. Mesterséges okok jórészt természetes következménye a belső árszínvonalunk. Természetes okok mesterséges következménye a pénzünk külföldi értéke. A kettő majd csak megint normálisabb viszonyok között fog egymás felé közeledhetni.¹

Anélkül, hogy a régi angol iskolának a váltóárfolyamok elméletére vonatkozó minden tanítását a mai tudomány vakon aláírná, azt hiszem, ma is áll a tétel, amelyet fentebb az agio keletkezéséről szóló magyarázatban is beigazoltunk láttunk, t. i. hogy a papírpénz belföldi és külföldi értéke igen szoros összefüggésben van egymással. Annál is inkább állhat, mert hiszen ezzel még nincs mondva az, hogy a kettőnek az életben okvetlenül mindig fednie is kell egymást. Ideálisan szabad, zavartalan, ugynevezett »természetes« viszonyok mellett ez bekövetkezhetik, sőt valószínűleg be is fog következni.² De hogy minden esetben nem kell annak bekövetkeznie, hogy az értékében csökkent pénz belföldi és külföldi értéke egyenlő legyen, arra az élet több jó példát nyújtott. Ezeknek csak egyike az indiai ezüst-rupia elértéktelenedése a múlt század 80-as éveiben, amely kétségtelenül az ezüst értékének nagymérvű csökkenésére volt visszavezetendő és amely

¹ Igen érdekesen és mélyrehatóan fejtegeti a pénz külföldi és belföldi értéke közti összefüggés kérdését Dr. Judik József: *Inflation und Wechselkurse* című tanulmányában. *Weltwirtschaftliches Archiv* 11. Band, Heft 4. Dezember, 1917. Kérdésünknek tulajdonképpen csak egy részletével foglalkozik, de az árszínvonal, a kereskedelmi mérleg és a váltóárfolyamok közötti összefüggést vizsgálva (l. különösen 472—3. oldal) a kérdés egészét is alaposan igyekszik megvilágítani.

² »A külföldi váltóárfolyamokat tehát teljes joggal tekinthetjük valutánk értékjelzőjének, amely nemcsak annak külföldi, hanem annak belföldi értékére is mérvadó. E tekintetben nem kell megkülönböztetnünk valutánk külföldi értékét annak belföldi értékétől, mert a kettő mindenkor csak azonos lehet. Ha valamikor különbség keletkezik közöttük, azt a nemzetközi forgalom mihamarább kiegyenliti a kereskedelem és áralakulás útján.« Jankovich: *Agio és áralakulás az osztrák-magyar monarchiában 1867—1897-ig, vonatkozással a világpiacon viszonyaira*. Közgazdasági Szemle, 1899. 583. l.

a rupia külföldi értékében jelentős csökkenésként mutatkozott, bár a belföldön a pénz érték hanyatlása ugyanakkor nem volt tapasztalható.¹

5. §. Az agio.

Monarchiánk a háboru után előreláthatólag megint hosszabb ideig tartó papirpénzgazdálkodásnak néz eléje. Érezni fogjuk megint azon kérdések nagy jelentőségét, hogy vajjon a papirpénz belföldi és külföldi értéke mennyire függnék össze és hogy a papirpénz, illetve a vele járó agio milyen hatással van a külkereskedelem alakulására.

A belföldi áralakulás és a váltóárfolyam összehasonlítása azt mutatja, hogy ma pénzünk vásárlóképessége jobban csökkent a belföldön, mint a külfölddel szemben. Ez mesterségesen fenntartott állapot.

Ha gazdasági életünk a háboru után minden hosszabb »átmenet« nélkül gyorsan volna visszavezethető a mindenféle korlátozástól lehetőleg mentes, békés gazdasági állapotokba, akkor pénzünk vásárlóképessége a belföldön valószínűleg mihamar jelentékenyen emelkednék, különösen ha a termelés gyorsan növekedhetnék és ha papirpénzünk mennyisége szintén akadálytalanul volna gyorsan csökkenthető. Ugyanekkor pedig egészen bizonyosan erősen romlanék pénzünk már is megromlott külföldi értéke. Sőt ha papirpénzgazdálkodásunk mellett a gazdasági élet »természetes erői« szabadon érvényesülhetnének és az országban bent a gazdasági viszonyok valamelyes javulása mutatkoznék, előállhatna az a szinte normális állapot, melynél a papirpénz értéke belföldön magasabb külföldi értékénél.

Ez a helyzet már lehetővé tenné a kivitelt, sőt annak némileg kedvezne is. Feltéve persze mindig, hogy a kivitel fejlődésének egyéb természetes feltételei magában az országban a termelési viszonyokban megvannak. Ezen a ponton lépne majd megint be a monarchia kereskedelmi és vámpolitikájába, ipari és esetleg mezőgazdasági politikájába is az agio kérdése.

¹ Az 1887. évi angol Gold and Silver-Commission sokat foglalkozott ezzel az esettel. Lásd *Reports and Evidence of the Gold and Silver Commission*. London, 1887—8. Parl. Papers Nos. C., 5099, 5248, 5512. Ezt az esetet M a k a i is fel-említi, id. m. 248—9. l.

Az agio növekedése kedvez a kiviteli lehetőségeknek. Mert az exporteur magasabb értékű valutában ad el a külföldön, mint aminőben a belföldön vásárolhat. De vásárlásai belföldön emelni fogják az árakat. Jankovich is azt tapasztalta, amikor az 1890-es éveket megelőző időben az agio és az áralakulás viszonyát vizsgálta a monarchiában, hogy a kiviteli cikkek ára nálunk akkor volt feltűnően magas, mikor az agio növekedett, tehát amikor az agionövekedés következtében serkentett kivitel a rendesnél magasabbra emelte a cikkek árát a belföldön.¹

A kivitel ebben az esetben addig tart, míg az exporteurnek az agio-növekedésből előálló haszna nagyobb marad, mint az a költség, mely a belföldi árak emelkedéséből ránézve előáll. Mert magas belföldi árak, tehát a pénz csekély belföldi vásárlóképessége mellett nagyon meg van nehezítve a kivitel. Földes ezt úgy fejezi ki, hogy az eladósodott vagy passzív fizetési mérleggel rendelkező országnak arra kell törekednie, hogy az árak belföldön csökkenjenek, hogy ennek hatása alatt a kivitel emelkedhessék.²

A kivitel fejlődése azonban nemcsak belföldön csökkenti a pénz vásárlóképességét, mikor az árakat drágítja, hanem növeli egyúttal a belföldi pénz iránti keresletet és így fokozza annak vásárlóképességét a külföldön is. Más szóval a kivitel javítja váltóárfolyamot, mert javította a kereskedelmi és ezzel a fizetési mérleget.³

Ne hagyjuk azonban figyelmen kívül, hogy az agio révén elért kivitel útján történő mérlegjavításnak megvan a maga ára. Minél nagyobb az agio, a rossz valutájú ország nemzeti termelésének annál nagyobb részét kénytelen a jobb valutájú ország termelésének egy bizonyos része ellenében cserébe átengedni a kül-

¹ Bankszakértők nyilatkozatairól felvett napló. Budapest, 1908. 54. l.

² A nemzetközi kereskedelem elméletéhez. Budapest, 1915. 47. l.

³ E kérdésben ellentétes álláspontot foglal el Jankovich Béla abban a tanulmány sorozatban, melyet az 1890-es évek során tett közzé az agio, az áralakulás és a külkereskedelem viszonyáról. Ő mindenekelőtt azt látja statisztikailag beigazoltnak, hogy nem áll meg az a felfogás, mintha a kivitel növekedésével az agio csökkennék, a behozatal emelkedésével pedig a váltók árfolyama rosszabbra fordulna. (*Külkereskedelem és váltóárfolyam*. Közgazdasági és Közigazgatási Szemle, 1894. 747–783. l.) A hatás szerinte inkább fordított irányú. Ő úgy látja, hogy nem a kereskedelmi mérleg van hatással a váltóárfolyamra a belföldi árképződés útján, hanem ellenkezőleg: a váltóárfolyam van hatással a belföldi áralakulásra, amennyiben a befolyást más gazdasági tényezők meg nem zavarják. A váltóárfolyam emeli az árakat akkor, midőn a valuta külföldi értéke

kereskedelemben. Saját termékeit olcsóbban kénytelen adni, mint ha nem volna agio. Azt a különbözetet pedig, amennyivel olcsóbban kénytelen ilyenkor saját termékeit áruba bocsájtani, mindig az illető ország maga fizeti meg, illetve végeredményben a saját fogyasztói a külföldről behozott áruk magasabb árában viselik. Ha egy ország tartozik valamely másik országnak, de ez utóbbiban nem valami nagy a kereslet az első ország termékei iránt, akkor az első ország csak úgy róhatja le tartozását, ha lehetőleg olcsón adja a maga termékeit. Más mód nincs. Az ilyen ország helyzete tehát kedvezőtlen. Ezt gyakran nem veszik figyelembe azok — mondja helyesen Mises —, akik különös előnyt látnak abban, hogy a váltóárfolyam alakulása elősegíti a kivitelt.¹

A monarchia valutája ma erős torzképet mutat befelé és kifelé különbözőképen csökkent értékével. Ebben az állapotban fogja találni a háboru utáni idők átmeneti gazdálkodása is. Ez a közgazdasági politika lesz hivatva a háborus valutát előbb először is ebből az állapotból a rendezett papirvaluta állapotába átvezetni, hogy — reméljük — nem nagy idő múlva azután valutánk végleg ismét szilárdabb alapokra is helyezkedhessék. Hogy ezt milyen eszközökkel érhetjük el, arról a következő fejezetben szólok.

alacsony, azaz mikor az agio magas, viszont csökkenti akkor, midőn az agio csekély. (*Agio és áralakulás az osztrák-magyar monarchiában 1867–97-ig, vonatkozóan a világgpiac viszonyaira.* Közgazdasági Szemle, 1899. 587. l.) Vizsgálatainak során arra a meggyőződésre jut, hogy monarchiánk kereskedelmi mérlege a vizsgálat tárgyát tett időszakban nem lehetett nagy hatással a monarchia fizetési mérlegére és a váltóárfolyamokra, mert az árkiegyenlítődés elve legtöbb esetben kizárja az ilyen hatás lehetőségét. (628. l.)

Jankovich igen nagy gonddal földolgozott statisztikai anyagot vizsgálva, állapítja meg következtetéseit. De mégis azt hiszem, figyelembe kell itt venni vele szemben Lexis-nek tárgyunkra vonatkozó következő megjegyzését: »Die Rückwirkung der selbständigen Änderungen des Aussenwertes (t. i. des Geldes) auf den Binnenwert ist im ganzen sehr langsam und schwach, und häufig wird man, wo sie scheinbar auftritt, bei genauerer Untersuchung eine selbständige Bewegung des Binnenwertes finden, die Ursache und nicht Wirkung des Aussenwertes war.« Id. cikk 993. l.

Hazai irodalmunkban a kérdés lényegét jobban világítja meg már Földes egy ifjúkori dolgozatában is, mikor így ír: »... Az agio mellett egyéb és annál erősebb tényezők gyakorolnak befolyást a kereskedelmi forgalomra. Nemcsak nem következik mindig az agio emelkedésére egy megfelelő változás a kereskedelmi forgalomban, hanem amennyiben történik is, a változás nagysága gyakran semmi arányban nem áll az agioban történt változással, miért is lehetetlen azt egyedül erre visszavezetni.« *Papirvaluta és agio.* Budapest, 1883. 119. l.

¹ Id. m. 212. l.

III. FEJEZET.

A valuta helyreállításának eszközei.

A) A KÖZVETETT ESZKÖZÖK.

1. §. *A háboru hatása a gazdasági életre.*

Nagyon hibásan ítélnék meg a mai helyzetet, ha valutánk helyreállításának kérdését csupán a szó szoros értelmében vett valutapolitikai feladatnak tekintenék. Ez ma már nem csupán valutaügyi, hanem általános jellegű közgazdasági és nem kevésbé társadalmi probléma. És ezeket a megjelöléseket is lehetőleg szélesen kell értelmezni. Valutánk mai állapota is már messze meghaladja azokat a kereteket, amelyekben belül valutakölcsönrel és más hasonló intézkedésekkel lehet a bajon alaposan segíteni. De a környező gazdasági helyzet sem olyan, hogy annak alapján ugynevezett valutapolitikai eszközökkel keresztülvitt gyors és alapos valutareformra, mint lehetőségre, számíthatnánk.

Valutánk betegsége azoknak a közgazdasági bajoknak a következménye, amelyeket a háboru vont maga után. A háboru közgazdasági mérlegét pontosan majd csak a háboru után lehet megvonni. De már ma is meg lehet állapítani, hogy ebben a mérlegben igen nagy passzív tételek fognak szerepelni. Annál nagyobbak, minél tovább tart a háboru. Közgazdasági szempontból háborus esztendőink könyörtelen jellemzője: a teljes improduktivitás. Gazdasági életünk pusztulásának jelei a termelés minden terén mutatkoznak. A mezőgazdaság tengődik az emberi és állati munkakerők és a legszükségesebb segédanyagok hiánya miatt. Ipari üzemek jó része szünetel. Igaz, nagy része — az, mely hadi iparrá lett — szédületes ütemben dolgozik és fényes jövődelmezőségre

tesz szert, de nem a munka, hanem a rombolás eszközeit állítja elő. Szintén improduktív céloknak szolgál. Nemzeti termelésünk produktív céljaitól elvonatott.

Ez minden háboruban így van. Azokért a nagy eredményekért, amelyeket valamely nemzet a háborúval akar elérni, igen nagy áldozatokat kell hoznia. A sok emberéleten kívül a legnagyobbakat gazdasági téren.

Rövid, néhány hónapig tartó háborúból, mint a hirtelen jött, gyorsan elmúlt betegségből hamar kigyógyul a közgazdasági élet szervezete. De minél hosszabb a háború, annál nehezebben épül fel a krónikus betegségből. A háború lassankint belefészkel magát a gazdasági életbe. A háború kezd olyan intézményes gazdasági tényezővé lenni, amellyel a közgazdasági élet rendes menetének számolnia kell. A hosszú háború saját magából élő közgazdasági intézménnyé lesz, miközben tovább pusztítja a gazdasági életet. A háború céljainak szolgáló termelésből előállt jövedelem a hadikölcsönök útján szükségképen egyik fő elemévé lesz azoknak az újabb anyagi eszközöknek, amelyek a háború folytatásához szükségesek. Gyenge vigaszunk, hogy ekként, amit a háborúra költünk, »bent marad az országban«.

A háború társadalmi állapotainkat is fenekestől felforgatta. Egészségtelen társadalmi helyzeteket teremtett. A társadalom régi, hosszú időn keresztül kiegyensúlyozott állapotát, melyet a különböző társadalmi osztályok szakadatlan, békés társadalmi küzdelme tartott fenn, megbontotta. Ebben a társadalomban többé-kevésbbé mindenki produktív munkája alapján, illetve ennek jövedelmezősége szerint tudott megfelelően elhelyezkedni. A háború alatt emberek milliói lettek szükségképen az állam eltartottjaivá. Itt nemcsak a hadakozókra gondolok, akiket békés munkájuk mellől vont el a háború, hanem a hadbavonultak hozzátartozóira is. Ezeket is közvetlenül az állam látja el. Igaz, végtelenül kevés az, amit nekik juttatni tud. De így is igen nagy összegek kerülnek minden produktív munka nélkül, mint addig nem ismert jövedelmek a társadalom egyes rétegeinek kezére. A háború a vele járó nagy emberáldozatok és nem kisebb anyagfeláldozások révén is, de meg mivel a régi termelőalkalmak kihasználását a legtöbb

esetben lehetetlenné tette, a társadalmilag is, gazdaságilag is számottevő exisztenciák százezreit pusztította el. Ezek helyett a háboru saját külön közgazdasági élete, mely a hadsereg szükségleteinek ellátása körül tevékenykedőknek sokszor igen jelentős jövedelmet biztosít, új gazdasági exisztenciákat teremtett. De ezeknek értéke fölött, afölött, hogy mit érnek a társadalom egésze szempontjából, majd még csak a jövő fog ítélni. Középosztályunk, mely mindig szerfelett gyenge volt és amely kicsiny számával ugyis alig tudta teljesíteni azt a magas hivatását, hogy mint a társadalom gerince szerepeljen, vesztett legtöbbet a háboruban. A középosztályban is a hivatalnoki elem és az, mely kisebb járadékokból él, sujtódott a háborus gazdasági viszonyok között legjobban.

Jellemzi a fonák helyzetet, hogy a háboru alatt mintegy észrevétlenül új vagyonok bujtak ki a föld alól. Nem a hadsereg-szállítókra gondolok itt, hanem azokra a középsorsu föld-, ház- és tőketulajdonosokra, akiknek ma nagyon össze kell magukat huzniok, ha tőkájuk megterhelése nélkül akarnak élni. Pedig ezek, azt se tudják hogyan, egyszerre csak jóval nagyobb vagyonok uraivá lettek, holott anyagi erejük szemlátomást nagyon megcsappant a háboru előtti állapothoz képest. Nagy urak lettek egyszerre, miközben alaposan elszegényedtek.

Ez a furcsa helyzet pénzünk elértéktelenedése folytán állt elő. Helyesebben pénzünk állapota miatt látszik ilyennek a helyzet. A pénz tükrképében mutatkozik így gazdasági állapotunk. A pénz elértéktelenedése itt nem ok, hanem csak tünet. Inkább maga is okozat. Eredménye a háboru következtében beállott gazdasági leromlásunknak.

Éppen ezért a valutánk helyreállítására irányuló törekvés ma nem állhat meg a szűkebb körü valutapolitika szokott eszközeinél. Ha helyre akarjuk állítani valutánkat, a háboru következtében megbomlott közgazdasági és társadalmi viszonyainkat alapján regeneráló, igen mélyre ható közgazdasági politikára van szükségünk.

2. §. Kiinduló pontok.

A valuta helyreállítására irányuló politikában azonnal radikális eszközökhöz nyulni sok oknál fogva nem kívánatos. Ha pedig nagyon is az elején kezdjük a dolgot és azokat a közgazdasági bajokat kezdjük lassankint rendszeres egymásutánban orvosolni, melyeknek eredményeként romlott meg valutánk a háboru alatt, megtörténhetik, hogy azoknak a gazdasági bajoknak a súlya alatt, amelyeket előbb inkább tünetek gyanánt ismertünk meg, elsenyved a beteg közgazdasági szervezet.

Mit tegyünk tehát?

Mint sok egyébben, úgy itt is az arany középut látszik olyan-
nak, mely legbiztosabban vezet a célhoz. Mindjárt a háboru után kezdődjék meg a helyes irányu közgazdasági politika bizonyos foku közvetlen valutapolitikával együtt. Kell is, hogy e kettő együtt járjon, hiszen a kettő mindig összehat és hatásaik kölcsönösek. Az orvos is sokszor nemcsak a bajt magát kénytelen gyógyítani, de a tüneteket, a fájdalmat, a lázt is enyhíteni, hogy az utóbbiak hatása alatt össze ne roskadjon a beteg. Így vagyunk itt is. A valutapolitikai tünetgyógyítás jó hatással lesz a közgazdasági alapos gyógyítószer alkalmazása mellett is a közgazdasági élet beteg szervezetére. De más körülmény is ajánlatossá teszi, hogy a kétféle eljárást egyszerre alkalmazzuk. Az tudniillik, hogy főszközünk mindakét eljárásnál közös. Ez az adópolitika. Hogy nagy reményekkel vagyunk iránta, annak nem utolsó oka az, hogy amikor majd a háboru után a nagy általános közgazdasági törekvéseknek és ezen az alapon a különösebb valutapolitikai céloknak a szolgálatába fogjuk bevonni, egyuttal társadalompolitikai feladatainkat is legjobban ezzel az adóztatással fogjuk megoldhatni.

Hogy ebben az értelemben és irányban a valuta helyreállítása minő közelebbi intézkedéseket kíván tőlünk, azzal szándékszom a következőkben foglalkozni.

De előbb egy megjegyzést kell tennem.

A háboruval összefüggő, különösen a háboru utáni időkre vonatkozó megállapítások bizonyos fokig mindig a levegőben lógnak. Ha az ember ezekkel a háboruval összefüggő dolgokkal fog-

lalkozik, mindig valami mai adott helyzetből, vagy elképzelt és valószínűnek tartott bekövetkezendő helyzet feltételezéséből indul ki. De ebben a nagy háboruban úgy hozzászoktunk már a legváratlanabb fordulatokhoz a hadi és a politikai események terén, hogy tulajdonképpen a »legvalószínűbb« feltételezésekben sem találhat magának komoly alapot a gondolkozás.

A háboru utáni valutapolitikára vonatkozó, ma kelt, leglelkiismeretesebb megállapítások jó részét is halomra döntheti holnap egy váratlan hadi vagy politikai fordulat. Ennek a tudatában írok. De azért nem meddő munka ma sem behatóan foglalkozni ezekkel a kérdésekkel. Napról-napra jobban érezzük, hogy mennyire igaz az, hogy már a háboruban kell a békére készülnünk. Ennek a szolgálatában íródnak a következő sorok is.

Én a továbbiakban abból a feltevésből indulok ki, hogy a háboruskodó országok gazdasági erőnyomatékainak sulyaránya bizonyos, már látható politikai átalakulások dacára sem fog a háboru után lényegesen eltolódni. Ha e feltételezett »valószínűség« közel járna a valamikor bekövetkezendő igazsághoz, az e fejtegetések gyakorlati értékét csak növelné.

3. §. A fogyasztás korlátozása.

a) A fogyasztás korlátozásának határa. A háboru után a közgazdasági politika teljesen felzavart gazdasági állapotokat fog maga előtt találni. A gazdasági élet megromlott szervezete akkor is, csak úgy mint ma, a fogyasztás és a termelés szükségszerű összhangjának, egyensúlyának megbomlása miatt fog betegnek látszani. Tényleg a baj akkor is a termelés és fogyasztás egyensúlyának hiánya lesz. Hogy minő okok idézték ezt elő, mi okozta a termelés nagymérvű megcsökkenését és ezzel szemben a fogyasztás nagymérvű növekedését, azt már fentebb részletesen taglaltam. Itt azt kell hangsúlyoznunk, hogy ez az egyensúlybontás a betegség maga és azt kell kutatnunk, hogy valutánkat helyreállítandó, milyen eszközökkel lehet e baj, a megbomlott egyensúly, orvoslásához kezdeni.

A követendő, helyes közgazdasági politika szempontjából

alapvető fontosságu, hogy helyesen ismerjük fel annak a viszony-
nak a lényegét, amelyben a termelés a fogyasztáshoz áll. A gazda-
sági élet célja a fogyasztás. Azért gazdálkodunk, hogy fogyasztá-
sunkat biztosíthassuk. Ez megdönthetetlen tény, amelyet köze-
lebről fejtegetni, indokolni nem kell. A háboru a gazdasági élet-
nek ebben a természetes céltűzésében is változást hozott létre.
A háborus szükségletek ellátását állította fő cél gyanánt előtérbe.
Ezzel a hadi céloknak szolgáló termelést is eléje tette a rendes
fogyasztás biztosításának. A háboru után ez megint nem így lesz.
Ma a gazdasági élet célja a háborus termelés. Emellett minden más
alárendelt szerepet játszik a gazdasági élet terén. A háboru után
majd megint a békés fogyasztás lesz a cél.

A valuta helyreállítását célzó, mélyen megalapozott köz-
gazdasági politikának is abból a meggyőződésből kell kiindulnia,
hogy a háboru után legfőbb törekvésünk legyen a szükséges fo-
gyasztást a társadalom részére mielőbb megint biztosíthatni.

Ha a megcsökkent termelés és a megnövekedett fogyasztás
között a felbillent egyensúlyt helyre akarom állítani, de a termelést
hirtelenében nem fokozhatom, akkor ugyebár a fogyasztás korlá-
tozásához kell folyamodni, mint az egyetlen lehetséges megoldás-
hoz? Ez a megoldás logikailag kétségtelenül helyesnek látszik és
közgazdaságilag minden esetre igen kényelmes. De jobban szem-
ügyre véve, azonnal kitűnik, hogy a megoldás nem logikus. Logi-
kája legalább is könnyen abszurdumra vezet. Közgazdaságilag
pedig helytelen. Ennek az elvnek értelmében nem szabad ennem,
hogy legyen miből élnem. Ennek az elvnek alapján a gyárban le-
 kellene szállítani a béreket, ha a gyár jövedelmezősége csökkenik,
tekintet nélkül a munkások okvetlenül kielégítendő életigényeire.
Ennek az elvnek értelmében azt kell tanácsolnom a szegény ember-
nek, ha nincs elegendője, miből megéljen, hogy haljon éhen. És
így tovább. Az a felfogás, mely a fogyasztást akarja az egyensúly
helyreállítása érdekében visszaszorítani, mielőtt még megkísérelte
volna minden rendelkezésre álló eszközzel a termelés mértékét
fokozni, szem elől téveszti, hogy egész gazdálkodásunk célja a
fogyasztás, hogy a fogyasztás mértékétől függ a társadalom egész
gazdasági és kulturális fejlettségi állapota, hogy a fogyasztás

emelkedésével lélektani okoknál fogva nő a társadalom termelő-képessége, feledi, hogy Lassalle is az »átkozott igénytelensé-güket« vetette a fejlődni nem tudó munkásság szemére. Ez a fel-fogás a bevétel és kiadás rovatainak költségvetési szempontjait viszi át a közgazdasági élet mérlegébe és figyelmen kívül hagyja az ott érvényesülő emberi szempontokat. Az abszolút takarékos-sági elv ez, mely a közháztartási költségvetésekben sem mindig feltétlenül helyén való.

A közgazdaság célja tehát a fogyasztás biztosítása. Minden-etre a szükséges fogyasztásé. De mi a szükséges fogyasztás? A társadalom életének lehetőleg magas standardja minden társa-dalmi osztályon belül. Minél magasabb ez az életszínvonal, annál termelőképesebb lehet a társadalom. Amikor ezt vallom, nem helyezkedem azért arra a téves álláspontra, hogy pl. a fényűzés éppen azért, mert a fogyasztást fokozza, már okvetlenül egészséges irányban is növeli a társadalom termelését. Ennek a gondolatnak félszegségét nem kell magyarázni. De meg vagyok róla győződve, hogy a puritanizmus, melyet fogyasztásunkban ránk kényszerít a háboru, sem lehet a békés idők közgazdasági életének a vezető szempontja. Általános emberi okoknál fogva van ez így. És ezért nem félek attól, amivel S o m a r y ijesztget minket, t. i. hogy nem leszünk képesek a háboru után annyira nélkülözni, mint a fegyelmezettebb németek.¹ Meg vagyok róla győződve, hogy a háboru után a német közgazdasági politikának sem lesz vezérlő alapelve a fogyasztás korlátozása minden vonalon.²

b) A fölösleges fogyasztás. A fogyasztás és ter-melés szükséges egyensúlyát biztosítandó a valuta helyreállítását célzó, háboru utáni közgazdasági politikának első feladata lesz a teljesen haszontalan, a fölösleges, az improduktív fogyasztást ki-küszöbölni, hogy már ezzel is jobban biztosíthassa a szükséges fogyasztás kielégítését.

¹ Id. előadás 15. l.

² A valuta helyreállításának kérdésével foglalkozó irodalmunkban a szö-vegben bírált álláspontnak Teleszky János, volt pénzügyminiszterünk, a leghatározottabb képviselője. Az ő tekintélye annál inkább szükségessé teszi, hogy álláspontjának helytelenségére rámutassunk. Tanulmánya, melyben ez az álláspontja is kidomborodik, magyarul a Budapesti Hírlap 1917. 14. és 16-iki számaiban jelent meg: *Valutánkról* címmel. Németül a Neue Freie Presse közölte.

Amikor fölösleges, haszontalan fogyasztásról hallunk, önkéntelenül mindjárt a tehetősebb társadalmi osztályok fényűző fogyasztása jut eszünkbe. Itt nem merülhetünk bele annak a nagyon nehéz kérdésnek a tárgyalásába, hogy ez a fogyasztás a társadalmi gazdálkodás egésze szempontjából miként ítélendő meg. De erre nincs is szükség. Tárgyunk szempontjából e nélkül is megállapítható, hogy a fentebb tárgyalt tekintet e fogyasztás jó részének visszaszorítását megengedné. Az a része a jó módra valló fogyasztásnak, amely egyáltalán sem közvetlenül, sem közvetve, sem anyagilag, sem szellemileg nem táplálja a társadalom termelő erejét, mint igazán improduktív és minden körülmények között haszontalan, sőt káros, nemcsak a mai komolyabb időkben, de mindenkor joggal volna kiküszöbölhető a társadalomból.

Valutapolitikai szempontból mégis azoktól a rendelkezésektől, amelyek ennek a fogyasztásnak a korlátozását céloznák különösen a behozatal megnehezítése, az itteni használhatóság korlátozása, stb. által, nem sokat várnék. Hasonló okoknál fogva nem, amiért a fényűzési adók sem szoktak nagyon eredményesek lenni sem pénzügyi, sem társadalompolitikai szempontokból.

a) A hadsereg fogyasztása és a leszerelés. A fényűző fogyasztásnál sokkal jobban érdekel itt minket az az improduktív fogyasztás, amely éppen a háborúval kapcsolatban lépett fel és amely roppant nagy tömegénél fogva igen nagy mértékben szerepel azon okok között, amelyek itt tárgyalt közgazdasági bajainkat előidézték. Értem a hadsereg fogyasztását, még pedig a lehető legtágabban értelmezve ezt a megjelölést. Mindent beleérttek, ami vele összefügg. Tehát a háboruszkodó nagy hadsereg fenntartásával együtt járó, folytonos személyi, dologi és igazgatási kiadásokat, a háboru okozta károkat, stb. Minél hamarább tudjuk ezeket a szoros közgazdasági szempontból teljesen improduktív kiadásokat társadalmunk költségei közül kiküszöbölni, annál jobb. Tehát siessünk... majd azt mondtam, a békével... a béke után a leszereléssel, amennyire csak ezt a katonai és közgazdasági tekintetek megengedik, ha javítani akarjuk valutánkat.

A katonai szemponttal persze majd megint, mint egy tőlünk teljesen független, adott mennyiséggel kell számolnunk. De a

közgazdasági szempontot megvilágíthatom. Itt az legyen a vezető gondolatunk, hogy a katonaság által ma lekötött roppant munkástömegeket úgy vezessük vissza a rendes közgazdasági életbe, hogy itt zökkenő ne álljon elő, hogy megakadályozzuk a munkástorlódásokat. Mezőgazdasági országnak az ilyentől kevésbé kell félni, mint az ipariaknak. A polgári életben mezőgazdasággal foglalkozó katonáink — és Magyarországon ilyen a legtöbb — minden veszedelem nélkül azonnal visszatérhetnek polgári foglalkozásukhoz. Az ipari munkásságnál kényesebb a kérdés. De itt is siettetni kell a dolgot már csak azért is, hogy a termelésnek olyannyira szükséges fokozhatását, amiről majd még szólok, erről az oldalról is mielőbb biztosítva lássuk.

De nagy gondot kell fordítani az anyagiak leszerelésére is. A hadsereg a leszereléskor kétségtelenül igen jelentős anyagkészleteknek és nem kevésbé jelentős, használt, de még jó karban lévő, használható eszközöknek lesz a birtokában. Hogy mindezt a polgári közgazdasági életbe éppen a fokozottabb termelés biztosítása és a háborútól különösen sokat szenvedett vidékek közgazdaságának mielőbbi helyreállítása céljából miként vezessük vissza, arról e helyütt nem feladatom szólni. De figyelembe veszem a kérdés pénzügyi oldalát. Ohajtandó, hogy mindaz, amit a hadsereg majd a leszereléskor értékesít, jó áron találjon gazdát. A tapasztalás jó tanítómester. Nem fogjuk elkótyavetyélni a használható dolgokat. És így nem fog megismétlődni az, amit a háboru elején bizony fájva tapasztaltunk, hogy akkor, érthető okoknál fogva, gyakran Csáky-szalmája volt a hadsereg kezén az ujonnan készült bankó. Ahogy akkor rontotta a hadsereg anyagbeszerzése valutánkat, anyagleszerelése úgy javítsa most.¹

A fogyasztás korlátozása terén a leszerelés akkor tenné valutánk helyreállításának a legnagyobb szolgálatot, ha a leszerelés hadseregünk eddigi rendes békelétszámának és egyéb felszereléseinek is jelentős leszállításával, illetve korlátozásával járna karöltve. Bármennyire követelje is ennek a valóra válását a közgazdasági és pénzügyi érdek, mégis ezt a tételt számításunkba

¹ *A leszerelés gazdasági hatásáról* nagyon tanulságosan ír Matlekovits Sándor a Budapesti Szemle 1917 júliusi számában.

már ma mint javunkra szolgáló mennyiséget beállítani még nem lehet. Itt még igazán csak mint forró óhajtasról lehet róla szó. De hallgatással mellőzni semmiesetre sem lehet, mert éppen a tárgyunkra vonatkozó kérdések tárgyalásánál tűnik ki, hogy milyen nagy jelentősége volna közgazdasági szempontból a fegyverkezés korlátozásának. Olyan közgazdák különben, akiknek a szava sullyal esik latba, ujabban nálunk is nyíltan rámutattak ennek nemcsak közgazdasági szempontból való célszerűségére, de közgazdasági és pénzügyi szempontokból való feltétlen szükségességére is.¹

Különben, ha valóra válik, hogy a világháborúnak a küzdő felek kölcsönös pénzügyi és katonai teljes kimerülése fog csak véget vetni, akkor nő a valószínűsége annak, hogy legalább a háborút közvetlenül követő időkben nem fog azonnal a nagymérvű fegyverkezés megint megindulni.

4. §. A termelés fokozása.

a) Ennek akadályai és eszközei. Ha a fogyasztás és termelés megbontott egyensúlyát helyre akarom állítani és a fogyasztást egy bizonyos, okvetlenül szükséges mértéken túl nem szoríthatom vissza, akkor a termelést kell fokoznom. Így feltétlenül áll a tétel. De ebből viszont az következik, hogy háboru utáni közgazdasági politikánknek éppen a valuta helyreállítása érdekében mindent el kell követnie a termelés lehető fokozása érdekében.

Igaz, hogy a háboru után ezen a téren rendkívül nagy nehézségekkel fogunk szembenállani. Helyesen mutatnak rá arra, hogy a háboru alatt a rendelkezésünkre álló munkaerőmennyiség, és pedig nemcsak az emberek számbeli pusztulása, de a megmaradt emberanyag nagy részének erőbeli megfogyatkozása következtében is, jelentékenyen megcsökkent, tőkekészleteink pedig rendkívüli mértékben megfogytak. Mindez kétségtelen akadálya annak, hogy a háboru után termelésünket hamarosan nagyobb mértékben fokozzuk.

¹ Lásd pl. Leth: *Die Notwendigkeit der allgemeinen Abrüstung nach dem Kriege*. Neue Freie Presse, 1917. október 23. szám.

De azért azt még sem merném állítani, hogy a »hosszan tartó háboru a vele járó nagy izgalmakkal és az összes emberi energiáknak a végletekig való megfeszítésével a jelenlegi élő nemzedék munkabírását annyira kimerítette«¹ volna, hogy emiatt a háboru után a gazdasági élet természetes fellendülésére nem számíthatnánk. Hiszen ennek a tapasztalni szokott fellendülésnek rendesen az a főoka, hogy a háboru szenvedéseibe belefáradt ember lelki-világa rendes foglalkozásában mintegy megváltást lát és ezért kedvvel veti magát a régi munkára. Ha nem oszthatom is azt a véleményt, hogy »egy rövid évtized múlva nyoma sem lesz a háboru gazdasági pusztításainak,«² mégis tulságosan pesszimisztikusnak tartom azt a felfogást, mely a háboru után a termelésnek még némi fellendülésében sem akar hinni. A megfogyatkozott, de ujult erőre kapó munkakedv és a felébredő vállalkozói hajlam számbavehető tényezői termelésünk háboru után várható növekedésének. Ezek majd ki fogják maguknak — igaz, hogy nem csekély erőfeszítések árán — kényszeríteni a szükséges tőkét is.

Gazdasági életünk háboru utáni gyors rekonstruálódásának legveszedelmesebb ellensége a tőkehiány. Ezen a bajon segíteni lesz a legnehezebb, de a legfontosabb feladata a közgazdaságunk helyreállítását célzó gazdasági és pénzügyi politikának, mert csak így fogjuk termelésünket fokozhatni.

Tőkeszegény országban, mint a miénk is, a tőkeszükséglet kielégítésének természetes forrása a tőkében gazdagabb külföld tőkesegítése. A mi tekintetünk is a háboru után a külföld felé fog tőkéért fordulni. De a háboru után a külföld maga is roppant tőkekeresletet fog támasztani. Ebben a tőke utáni nagy nemzetközi versenyben mi nehezen fogunk érvényesülni. Pedig mégis kell a külföldről tőkét szerezni. Hogy ez miként sikerülhetne, arról is akarok a következőkben szólni.

b) A mezőgazdasági termelés fokozása. Magyarország termelésének súlypontja mezőgazdaságán nyugszik. Ennek fő termelő tényezőjét a háboru sokkal kevésbé érintette

¹ Teleszky: *Valutánkról*. Budapesti Hirlap, 1917. október 16. szám.

² Schlesinger: *A pénzügyi háborus változása*. Közgazdasági Szemle, 1916. 178. l.

hátrányosan, mint egyéb termelő ágak vezető tényezőit. El pedig egyáltalán nem pusztította. Azonkívül a mezőgazdaságba sokkal hamarabb is vezethető vissza a munkások tömege, mint az iparba. Ez a két körülmény, még ha figyelmen kívül hagyjuk is azt, hogy ipari életünk fejleszthetésének jóval közelebb fekszenek a korlátai, mint ezt soká hittük és hirdetni szerettük,¹ a háboru utáni, termelést fokozó közgazdasági politikánkat szükségképpen arra kényszeríti, hogy hazánk boldogulásának és ezzel valutapolitikánknak is mély közgazdasági alapjait azon a téren keressük, mely az ország természetes fő termelő ága, t. i. a mezőgazdaság terén.

Azokat a hátrányokat, amelyek gazdasági életünkre valutánk elértéktelenedéséből állanak elő, így első sorban az agio következményeit is, a kivitelre képes mezőgazdaság, mely nyersanyag tekintetében nincs a külföldre utalva, sokkal könnyebben viseli el, mint az ipar, mely munkabéreit nem fizetheti természetben és így magas pénzbéreket kénytelen fizetni és amely nyersanyag tekintetében sok esetben egészen a külföldről való behozatalra szorul.²

Az az egészséges mezőgazdasági birtokpolitika, melyet Hegedüs Loránt hirdet,³ jól lehetne a mezőgazdasági termelést fokozó törekvéseink kiinduló pontjává. Mert a mezőgazdasági termelők számát fokozná. Nekünk a mezőgazdaság terén kiváló elméleti és gyakorlati szakembereink vannak. Mezőgazdasági érdekképviselőink munkája elsőrangú. Szervezőiknek, vezetőiknek szaktudása és ügyessége szinte egyedül álló. A magyar földnek és ilyen munkaerőknek birtokában közgazdasági politikánk

¹ Lásd különösen Offergeld: *Grundlagen und Ursachen der industriellen Entwicklung Ungarns*. Jena, 1914.

² Az agio hatását a mezőgazdaságra igen szépen fejtegeti Fellner Frigyes: *Die Herstellung der Währung*. Stenographischer Bericht über die Verhandlungen des Ungarisch-Deutschen Wirtschaftsverbandes, usw. am 23. und 24. Juni 1917 in Budapest, betr. das gemeinsame Vorgehen in Fragen der Übergangswirtschaft. Budapest, 1917. 80. 1.

³ *A magyarság jövője a háboru után*. Budapest, 1916. 94. és köv. lapok. De emellett lehetetlen figyelmen kívül hagyni Darányi nagyjelentőségű törvényjavaslatát a telepítésről, az ingatlanfeldarabolásról és egyéb birtokpolitikai intézkedésekről, 1909., valamint Prohászka nemeslelkű birtokreform-javaslatát, mely utóbbi a Magyar Gazdaszövetség 1916. ápr. 13-iki közgyűlésének naplójaként megjelenő következő kiadmányban olvasható: *Agrártörekvések és birtokpolitika*. Budapest, 1916. Hegedüs ezeket különben maga is említi.

gazdasági helyzetünk javulását valutánk szempontjából is joggal várhatja a megsziporodott számu termelőkkel rendelkezendő és az eddiginél sokkal többet termelő magyar mezőgazdaságtól. De ennek viszont magától értetődő előfeltétele lesz, hogy általános közgazdasági és különösen pénzügyi politikánk is, felismerve mezőgazdaságunk fejlesztésének szükségét, a maga részéről is nyujtsa ennek a termelő ágnek mindazokat a tőle függő feltételeket, amelyek mezőgazdaságunk termelőképességének gyors fokozását biztosíthatnák.

A háboru alatt semmivel sem fokozhatjuk annyira a mezőgazdasági termelést, mint a terményáraknak jóeleve való előnyös megállapításával. A háboru után erről természetesen nem lehet szó. Az sem valószínű, hogy ehhez hasonló, ösztönző hatásu, de a békeidők forgalmi viszonyainak megfelelő berendezést alkalmazhassunk. De a háboru után előreláthatólag még sokáig fogja élvezni az európai mezőgazdaság terményeinek előnyösebb világpiaci áralakulásában azt a kedvező helyzetet, amelyet neki a világháboru az amerikai versennyel szemben közvetlenül a háboru utáni évekre minden esetre megalkotott. Amerika nem fogja azonnal a háboru után mint gabonaszállító elfoglalhatni régi helyét az óceánon innen fekvő piacokon. Amelyik európai mezőgazdaság legelőbb talpra áll, különösen ha kivitelre is termelhet, szép eredményeknek nézhet elébe. Ha pedig a technikai haladás bizonyos újabb eredményeit is sietve a hazai mezőgazdaság szolgálatába állítjuk a háboru után, akkor az eredmény, remélhetőleg még nagyobb lesz.¹

Nagyon messze elvezetne tárgyamtól, ha mezőgazdaságunk fejlesztésének feltételeivel és eszközeivel most itt közelebbről foglalkoznám. Ez nem lehet itt a feladatom. Hivatottabbak, ezt különben is majd jobban elvégzik helyettem. Csak rámutatok arra, amit már egy 1915. márciusában tartott háborus előadás során a háboru gazdasági következményeiről szólva, e kérdésről és külö-

¹ Lásd különösen: Menczer: *Die Elektrizität im Dienste der landwirtschaftlichen Mehrproduktion*. Pester Lloyd, 1917. szeptember 6. szám. Zipernovszky: *Zur Frage der Elektrizitätsversorgung unserer Landwirtschaft nach dem Kriege*. Pester Lloyd, 1917. október 11. szám. Czettler Jenő: *Villamosági szövetkezetek a mezőgazdaságban*. Budapest, 1917.

nösen annak állami pénzügyeinkkel való összefüggéséről mondtam: »Minekünk majd előreláthatólag igen súlyos körülmények között kell a gazdasági küzdelmet megkezdenünk a fegyveres küzdelem befejezte után. Iparunkra, mezőgazdaságunkra egyaránt nagy feladat és nagy hivatás vár ebben a munkában. Általános tapasztalat és könnyen érthető is, hogy háboru után a mezőgazdaság mindig hamarabb áll talpra, mint a kényesebb, félénkebb, drágább, nagyobb apparátussal dolgozó ipar. A magyar mezőgazdaság ma még nagyon extensiv. Ez még nagyon nagy mértékben fejleszthető. És fejlesztendő is lesz; mert a viselendő új, nagy pénzügyi terhek jó részét, a mainál sokkal többet termelő mezőgazdaságunk lesz hivatva a jövőre vállaira venni.«¹

c) Az ipari termelés fokozása. Hasonlóan csak éppen rá akarok mutatni ipari termelésünk háboru utáni fejlesztésének szükségességére és ennek körülményeire.

Magától értetődik, hogy az ipar sem nézheti ölbetett kezekkel azt a nagy munkát, melyet a háboru után a mezőgazdaságtól várunk. Az ipari termelést a háboru után mégis sokkal nagyobb mértékben fogja sujtani a tökehiány, mint a mezőgazdaságot. Ezért aránylag jóval kevesebb az, amit a termelésfokozás terén, különösen azonnal a háboru után, az ipartól várhatunk. A monarchia ipara háboru után a nyersanyagok roppant hiányát fogja érezni. A nagy vasipar, a gépipar és bizonyos fémeket feldolgozó iparágak e tekintetben még jobb helyzetben lesznek. De a szövőiparágak nagyon fognak szenvedni a külföldi nyersanyaghiány miatt. Éppen ezért a nyersanyaghiányt az iparos Ausztria közvetlenül súlyosabban fogja érezni, mint Magyarország.

Csakhogy ezért egyes iparágak és egyes üzemek nálunk is nem a fokozott és a kivített lehetőbbé tevő, de a normális mennyiségű termelés színvonalán is messze alul fognak maradni. A külföldi nyersanyag nemcsak az egyszerre mindenfelől meginduló nagy nyersanyagkereslet, de valutánk rosszasa miatt is rendkívül drága lesz. Nem fogjuk tudni megfizetni. Aztán az is kérdéses, hogy pl. Amerika a nagy kereslet idején majd gyapotot Angliával

¹ *Mi lesz a nagy háboru vége?* Háborus előadások a kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetemen. Kolozsvár, 1915. 174. l.

és Franciaországgal szemben nekünk lesz-e hajlandó inkább szállítani. Ez alig képzelhető. Nagyon valószínű, hogy iparunk kénytelen lesz sokáig és ameddig csak lehet — és ez a mi valutaügyi szempontunkból igen jelentős megállapítás — belföldi nyersanyagokkal, illetve a megszokott nyersanyagok belföldi surrogatumaival megelégedni. Oda jutunk tehát ezen a nyomon is, hogy belföldi nyersanyagtermelésünket kell fejleszteni. Ez pedig jórészt a mezőgazdaság és állattenyésztés termékeinek (pl. gyapju) fokozottabb mérvű előállítását jelenti.

d) A nyersanyagbiztosítás. Amint a szinte már közhellyé vált »többtermelés« a háboru utáni mezőgazdaság nagy problémája, úgy a »nyersanyagbiztosítás« ipari életünknek lesz az a háboru utáni kérdése, mely iparpolitikusainknak a legtöbb fejtörést fogja okozni. E fontos kérdés iparpolitikai és technikai vonatkozásaival itt nem foglalkozom. Ez szintén messze vezetne.¹ A kérdésnek külkereskedelmi és ennyiben valutánkat is egészen közlelről érdeklő vonatkozásairól azonban kell egyet-mást mondanom.

Nyersanyagot kívülről a háboru után nem tudunk behozni, mert egyéb fennforgó akadályoktól eltekintve, valutánkat még jobban rontanók e behozatallal, már pedig a valuta rosszasága máris egyik legfőbb akadálya a behozatalnak. De nyersanyagbehozatalra szükségünk van, másként nincs termelésünk és kivitelünk, mely utóbbival valutánkat is javíthatnók. Szóval, valutánk mai állapota, amikor egyfelől megkivánja, másfelől megakasztja a nyersanyagok és egyéb termelő eszközök külföldről való behozatalát. Ebből a circulus vitiosusból csak úgy tudunk szabadulni, ha vagy belföldről tudjuk a termelés feltételeit, tehát első sorban a nyersanyagot is a kellő mennyiségben megszerezni, vagy ha anélkül vagyunk képesek külföldről anyagot behozni, hogy ez által tartozási viszonyunk a külfölddel szemben és ezzel valutánk is megromlanék. Az előbbi lehetőséget itt kikapcsoljuk megfigyelésünk köréből. Az utóbbira nézve két megoldási módozat kínál-

¹ E tekintetben azonban Dr. Hertz Frigyes fejtegetéseire mutatok rá a már többször említett *Stenographischer Bericht usw.* Budapest, 1917. 52. és köv. lapjain. E rövid tanulmány igen jól világítja meg a kérdést iparpolitikai és ipartechnikai szempontokból.

kozik: A behozott árut vagy egy már fennálló külföldi követelésünkkel megfizetni, vagy az árubehozatal ellenében mindjárt megfelelő értékű kivitelt odaállítani, más szóval, árut adni áru ellenében cserébe.

aa) A külföldi értékpapírok. Olyan követelések gyanánt, amelyek háboru után a ma semleges, vagy ellenséges külfölddel szemben jól lesznek értékesíthetők, a monarchia birtokában lévő és a külföld tartozását képviselő külföldi értékpapírok jönnek számba. Fellner és Bartsch egybevágó számításai szerint ez az értékpapírmennyiség kb. 940 millió K értéket képvisel. Valutánk mai értéke szerint még jelentősen többet.¹

A háboru után, amikor ezen értékpapírok eladásának remélhetőleg nem lesz sem a ma velünk szövetséges, sem az ellenséges külföldön akadálya, e kötvények külföldön való tervszerű áruba bocsájtásával jelentős összegű külföldi fizető eszközt fogunk rendelkezésünkre állíthatni. Ez a külföldi pénzmennyiség valutánk további romlása nélkül lesz majd a behozandó, szükséges külföldi nyersanyagok egy részének kifizetésére fordítható.

Hogy a magánosok birtokában lévő ezek az értékpapírok a mondott célra felhasználhatók legyenek, az államnak azokat vétel, vagy kölcsön formájában magához kell váltania. Értékesítésükkel azonban minden esetre vele jár az, hogy a további kamatbevételek elmaradnak. Ez pedig a fizetési mérlegnek és így közvetve a valutának is egy állandó javító tényezőjétől foszt meg.

Anglia alkalmazta először a háboru folyamán a külföldi értékpapírok eladását, mint a valuta tartásának egyik igen hatékony eszközét, amikor az angol kezekben lévő amerikai értékpapírokat magához vonva kb. 7 milliárd márka értékűt juttatott kifizetésül Amerikába vissza. Franciaország és Németország is alkalmazta ezt a módszert.

Mi is összeirtuk a birtokunkban levő külföldi értékpapírokat. A háboru alatt persze nem igen használhatjuk fel őket. Az ellenséges külföldön levőkkel szemben ez ugysem volna lehetséges. Ujabban a Németországban lévők felhasználhatása is kérdésessé

¹ Fellner: *Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme*. Budapest, 1916. 114. és köv. lapok. Bartsch id. m. 33. lap.

vált.¹ Annál jobb szolgálatot fognak mindezek háboru után tehetni, amikor becses tartalékot fognak alkotni arra a célra, hogy fizető eszközök álljanak rendelkezésünkre a feltétlenül külföldről behozandó nyersanyagok, gépek és egyéb felszerelési cikkek megvásárlására.

bb) A közvetlen árucseré. Már a háboru alatt is megkezdjük az említett második eszköz alkalmazását, t. i. az áruk közvetlen kicserélését. Ennek is az a célja, hogy valutánk további romlása nélkül jussunk a külföld azon termékeihez, amelyekre a belföldi fogyasztásnak okvetlenül szüksége van. A háboru alatt ez az eszköz természetesen csak a semleges államokkal szemben alkalmazható. A háboru után az alkalmazás általánosabb lehet. Nálunk először Hollandiával indult meg az ilyen kompenzációs tárgyalás. Az érdekelt osztrák és magyar körök fát és bort ajánlottak fel, amivel szemben Hollandia kondenzált tejet, sajtot és élő állatot ígért szállítani.²

Ma a hadsereg roppant szükségletei okozzák elsősorban, hogy még olyan árukat sem vihetünk ki, amelyekben időnkint esetleg jelentősebb fölöslegünk van. A hadiérdek ilyenekben is a készletek itthontartását követelheti. Háboru után ez a szempont elesik és ez a kivitel, amelyet találóan neveznek kompenzációnak, nagyobb mérveket ölthetne.³

cc) A z é k s z e r e k. A háboru után termelő eszközökre lesz szükségünk, amelyeket külföldről kell majd megszerezni, még pedig lehetőleg vétel útján. Sok okunk lesz arra, hogy e vásárlások útján a külfölddel szemben még jobban el ne adósodjunk. E törekvéseink közben a figyelem önkéntelenül is azok felé a vagyon-tárgyaink felé irányul, amelyek már az országban vannak, de a külföldön értékesíthetők és ott is változatlanul nagy értéket képviselnek. Ezek külföldön értékesítve jelentős vásárlóerőt biztosítanak nekünk ugyanott.

¹ A ránk nézve nem kis fontosságú kérdés azóta az érdekek kölcsönös figyelembe vételével rendezés alatt áll. Lásd közelebbről: *Das Übereinkommen über die Devisensperre der Reichsbank*. Neue Freie Presse, 1917. jan. 4. Nr. 19170. 11. oldal.

² Lásd közelebbről Budapesti Hirlap, 1917. október 12. szám és Neue Freie Presse, 1917. október 22. szám.

³ Erről bővebben, lejjebb, az 5. §-ban (99. lap) is lesz szó.

A monarchia területén ma kétségtelenül igen jelentős mennyiségű ékszer (nemes fém, drágakő és nemes-gyöngy) van az egyesek birtokában. Arról később fogok szólni, hogy azt az arany-mennyiséget, amelyet ezek az ékszerek képviselnek, miként lehetne a valuta helyreállítása körül célszerűen felhasználni. Itt most csak a drágaköveket és a gyöngyöket veszem figyelembe.

A rendelkezésre álló drágakő- és gyöngykészletek nagyságát számszerűleg megbecsülni még csak megközelítőleg sem tudom. De e készletek mindenesetre igen jelentős értéket képviselnek. Ha ez az érték külföldi tartozások kiegyenlítésére volna fordítható, fizetési mérlegünk lényegesen javulna, illetve nem romlanék, ha ez az érték a szükséges nyersanyag- és egyéb termelőeszköz-behozatal megfizetésére fordíthatnák. Különösen a gyöngyök jöhetnének jól a külföldön való értékesítés céljából számba. A drágakövek értéke jobban alá van vetve a divatnak. Értékingadozásaik ezeket az éppen említett célra kevésbé teszik alkalmasakká. A gyémántnál a köszörülés módja is változik a divat szerint. Az európai mód szerint köszörült gyémántnak Amerikában, amely világrész pedig a szóban forgó külföldi értékesítéseknél első sorban jönne számba, mint piac, jóval kisebb az értéke.¹ Ezért a gyémántokra sem helyeznék különösebb súlyt. A gyöngyöket azonban megkísérelném felhasználni a valutajavítás céljaira.

A monarchia mindkét államának a monarchia területén lévő igazgyöngyöket szakszerű becslés alapján, méltányos áron, befizetés nélkül magához kellene váltania. A fizetés külön e célra kibocsájtandó kötelezvényekben történne. A gyöngyöket pedig az államok olyképpen igyekeznének külföldön áruba bocsájtani, hogy azzal áresést ne idézzenek elő.

E kényszerkisajátítás ma, mikor a háboruban annyira hozzászoktunk már ahhoz, hogy az egyéni szempontnak a közérdek előtt meg kell hajolnia, hihetőleg nem fog leküzdhetetlen megütözést keltetni. A művelet technikai keresztülvitele sem volna nehéz, mihelyt mindenféle gyöngy használata eltiltatnék és kilátásba helyeztetnék, hogy ez a tilalom nem fog egyhamar megszűnni.

¹ Lásd K a h n : *Unsere Valutasorgen. Ursachen, Wirkungen und Heilmittel.* Leipzig, 1917. 64. és köv. lapok.

Ezzel a rendszabállyal legalább a háboru alatt külföldön vásárolt és behozott, vagy ott letétbe helyezett gyöngyök is valószínűleg visszakerülnének megint idegen valuta ellenében a külföldre és jóvá tennék azt a hibájukat, amit valutánkon a háboru alatt rontottak.

Természetesen nagyon kérdésessé válnék e javaslat sikere, ha más államok is hasonlóképen járnának el. De ha egyikök talán alkalmazná is ezt a rendszabályt, azért Amerika és a háboru alatt meggazdagodott skandináv államok hihetőleg még akkor is jó piac gyanánt kínálkoznának a gyöngyök értékesítésére.¹

5. §. A kivitel fejlesztése.

A közvetlen, a kiviteli ellenszolgáltatással egybe nem kötött kivitel is azok között az eszközök között szerepel, amelyeknek alkalmazásától valutánk javítása tekintetében sokat várhatunk. Tulajdonképen pénzünk külföldi értékrelációjának helyreállítása szempontjából ennek kellene a fő eszköznek lennie. Amint a termelés és ennek folytán a kivitel fennakadása rontotta meg a háboru során ezt az értékviszonyt, úgy óhajtható volna, hogy a fokozott kivitel járuljon megint hozzá a viszony helyreállításához. Erre azonban csak nagyon korlátolt mértékben számíthatunk. Nemcsak azért, mivel mint fentebb láttuk, termelésünk fokozása sem fog azonnal könnyen sikerülni, hanem és főleg azért, mivel termelé-

¹ Ma nagyon sokan gondolnak már nálunk is arra, hogy az országban magánosok kezén felhalmozva lévő nemesérc- és ékszerkészleteket a háboru utáni valutapolitika céljaira igénybe kellene venni. A fenti gondolatnak sem arrogálok épen ezért eredetiséget. Annál is kevésbé tehetném ezt, mert már pl. *E b e r A n t a l* is említ ilyest *A valutakérdés* című dolgozatában, mely a Nyugat 1917. szeptember 15-iki számában jelent meg. De ő egy kalap alá foglalja az aranyat és a drágaköveket, ill. gyöngyöket. Én az aranyat némileg másként értékesíteném. (Lásd alább B. I. §. e) *Az aranykészletek igénybevétele* 115. lap.)

Felmerülhetne azonban a kérdés, hogy vajjon az országban található ezüstöt nem lehetne-e a gyöngyökhöz hasonlóan felhasználni. Akkor gondoltam erre, amikor az ezüst ára oly rohamosan nőtt, hogy 1917. szeptember közepe táján Londonban már 46 d volt az unciája. De az ezüst ára azóta már megint esett. Azonkívül mind nyilvánvalóbbá válik, hogy csak közvetlenül a háboruval összefüggő körülmények okozták az ezüst drágulását. (Lásd *L a s u s: Die Steigerung des Silberpreises*. Neue Freie Presse, 1917. szeptember 15. szám.) A tömeges ezüsteladás külföldön a háboru után valószínűleg olyan árdepressziót okozna, hogy az ezüst értékesítése komoly akadályokba ütköznék.

sünk kénytelen lesz első sorban mégis csak belföldi fogyasztásunk szükségleteit ellátni.

Az a felfogás, mely a fogyasztás háboru után való, lehető visszaszorításában látja a valuta fő orvosságát, a háboru utáni kivitelről is többet várhat, mint jömagunk. Ha erőteljes állami beavatkozással a termelést azoknak a cikkeknek az előállításától, melyek első sorban belföldi szükségletnek szolgálnak, elvonnók és inkább kiviteli cikkek előállítására szorítanak, tényleg lehetne a kivitel mennyiségét gyorsabban fokozni. De kérdés, hogy a termelésnek ezzel a további békóba szorításával nem megy-e veszendőbe az az eleven ereje a gazdasági életnek, amelytől a háboru után a termelés legjobban fokozását várhatni.

A nélkül, hogy manchesterismust akarnék hirdetni, mégis azt hiszem, hogy a háboru után oly gyorsan, mint csak lehet, szakítanunk kell a gazdasági életnek azzal a hihetetlen mérvű megkötésével, amelyet a háboru kényszerített ránk. Adjuk vissza mielőbb a gazdasági életet saját magának, gazdálkodását az országnak. Igaz, hogy e gazdálkodás szempontjából végtelenül sok függ a valuta külföldi relációjától; de mégis csak nem a valutától egyedül függ a gazdasági élet állapota, hanem inkább a gazdálkodás mikéntjétől a valuta helyzete. A tulságos állami beavatkozás a kivitel erőltetése terén is csak a gazdasági élet egészséges irányu fejlődésén boszulná meg magát.

Fejlesszük és fokozzuk csak mindjárt a háboru után a termelést életképes termelő ágainkban, különösen azokban az őstermelő ágakban, amelyek kivitelképes cikket termelnek, akkor a belföldi fogyasztás erőszakos korlátozása nélkül is megindul majd kivitelünk, különösen, ha annak egyébként kereskedelempolitikailag utjai nyílnak. A háboru utáni kivitelfejlesztés nem annyira a belföldi fogyasztásmegszorítás, mint inkább a Németországgal való gazdasági megállapodásunk kérdése.

A háboru alatt is azt igyekszünk valutajavítás céljából kivenni külföldre, amiben fölöslegünk van. Így tennők a fával¹ és

¹ Lásd közelebbről a faérdekeltség idevágó érdekes nyilatkozatait a Pester Lloyd 1917. szeptember 22. és 23. számaiban: *Verbesserung der Valuta durch den Holzexport.*

így óhajtottuk tenni az 1917 évi bő szüret után a borral. Vállalkozásunk sikere persze sok körülménytől, első sorban a belföldi és a külföldi árak különbözetétől függ. Mesterségesen leszorítani belföldön a termék árát, vagy egyoldalulag megállapított áron kisorsítani a terméket, hogy kivihető legyen, nem volna célszerű. Ez hamar elrettentené a termelőt a további termeléstől, de mindenestre megakadályozná a termelés fokozását, kiterjesztését. És így éppen ellenkező célt érne el.

Maradjunk tehát a háboru után inkább csak a mellett, hogy a kivitelre érett áru megtalálja a külföldre a maga útját államilag szervezett kivitel nélkül is, ha megvannak a kivitel természetes feltételei és ha a kivitel útját vámpolitikailag könnyen járhatóvá tettük. Ezeket a természetes feltételeket mesterségesen megteremteti, vajmi bajos.

És ne hagyjuk figyelmen kívül azt sem, hogy bizonyos fokig minden kivitel támadás ama külföldi ország valutája ellen, mely felé a kivitel irányul. De kétszeresen az a mai és a háboru utáni valutaügyi viszonyok mellett. A maga természetes útján haladó, apránként jelentkező kivitel ilyen körülmények között hamarabb érhet célt, mint a sokkal feltűnőbb, »szervezett« kivitel. Szervezzük csak mi egy bizonyos cikkben a kivitelünket Németország felé, egészen bizonyos, hogy még mielőtt mi az árunkkal odaérnénk, Németország már meg fogja csinálni a kivitelünk elleni védekezés szervezetét, mely árainkat majd jól le fogja nyomni. Mihelyt szervezzük a kivitelt, megvan az ellenszervezkedés veszedelme.

A budapesti kereskedelmi és iparkamara kivitelünk háboru utáni fejlesztéséről szólva azt mondja, hogy »a kiviteli kereskedelemnek az állam égisze alatt való koncentrálása — ami a háboru folyamán a szervezés alatt értendő volt — a háboru után önmagától esik el.«¹ Azt hiszem, ez nem olyan egészen magától értetődő. Mihelyt külkereskedelmünk egyik oldala, t. i. a behozatal, az állam kezében központosítva marad, éppen a már fentebb említett, nem is oly rossz »kompenzációs« eljárás következtében nem szabadulhat teljesen ez alól annak másik oldala, a kivitel sem. Már pedig behozatalunk éppen valutapolitikai szempontokból egészen

¹ Emlékirat kivitelünk háboru utáni megszervezéséről. Budapest, 1917. 10. lap.

bizonyosan a háboru után is jó ideig el kell majd még, hogy szenvedje nemcsak az állami felügyeletet, hanem egyenesen az állami irányítást is. Ebben az esetben pedig az okvetlenül szükségesnek felismert behozatal állami szervezése, mert karöltve járhat a behozatal okos szétosztásával, inkább csak javítani, semmintrontani fog a helyzeten.

Kivitelünk háboru utáni fejlesztésével kapcsolatban meg kell emlékezni arról, hogy értékes és szükséges nyersanyagaink kivitelét valutajavítás céljából nem szabad fokoznunk. Már a háboru előtti években sok szó esett nálunk vasérckivitelünkről és arról, hogy nyersanyagkészleteinkkel, amelyek nem kimerithetetlenek, takarékoskodnunk kell. Magyarország 1913-ban 5,468.580 q vasércet exportált. Ebből 4,676.252 q-t Ausztriába, 792.328 q-t Németországba. Ugyanebben az évben a mi vasércbehozatalunk 860.558 q volt. (A legtöbb, 761.750 q, Bosznia-Hercegovinából.) Ez azt mutatja, hogy vasérceink jó részét Ausztria dolgozza fel. Ez hazánk közgazdasága szempontjából nem óhajtható állapot.¹ Azoknak az álláspontját osztom, akik rövidlátó és a jövő érdekeivel nem törődő közgazdasági politikának tartják, ha nem állittatik korlát olyan értékes nyersanyagaink kivitele elé, amelyeknek feldolgozására képesek volnánk. Magától értetődik, hogy ilyen anyagok kivitelének előmozdításával valutánk javítására még vám- külföldre szóló kivitel esetén sem gondolhatunk.

6. §. A behozatal korlátozása.

Hogy valutánk elértéktelenedését külföldön lehetőleg feltartóztassuk, az állam már a háboru alatt bele nyul a külkereskedelmi forgalom szabályozásába, mikor a behozatalt ellenőrzi és korlátozza.

Ebből a célból a külföldi fizető eszközöket kényszerítőleg magához vonja. Csak az ő engedelmével lehet külföldre fizetni. Olyan intézkedés ez, mint a háborus gazdálkodás sok más szülötte. A háboru előtt a legszárnyalóbb fantázia sem tartotta volna keresztül-

¹ De persze nem szabad felednünk, hogy a vasérc feldolgozásához szükséges anyagot (kokszt) kohóink ma részben Ausztriából kapják.

vihetőnek. A legprotekciónistább állam is tartózkodott volna attól, hogy a külföldi váltók forgalmába belenyúlva azoknak az örökké igaz törvényeknek az érvényesülését irányítsa, amelyeket még a klasszikus angol közgazdaságtan formulázott meg. De a háboru mindent felfordított. Itt is odahatott, hogy hozzányuljanak ahhoz, amit a közgazdasági politikában eddig a szabadkereskedelmi gondolat utolsó menedékeként ne-nyulj-hozzámnak tartottunk.

Szeretném azonban nyomatékosan hangsúlyozni, hogy a váltóárfolyam ilyen erőszakos szabályozásával tulajdonképpen a váltóárfolyam megjavítva nincs. Igaz, hogy a behozatal korlátozásának eredményeként valamivel növekszik pénzünk vásárlóereje a külföldön. De többé-kevésbbé szükséges dolgokról kellett e miatt lemondanunk, amelyek most hiányzanak. A javulás mérve pedig az első elkerülhetetlen behozatalnál ismét kiegyenlítődhetik. A leggyakorlatibb oldalról nézve sem lehet a behozatal korlátozásában mást látni, mint a váltóárfolyam további romlásának bizonyos foku és bizonyos ideig tartó megakadályozását. Inkább afféle tünetgyógyítás tehát csak ez. Így jár el az orvos is, amikor csak lázcsillapító szert ad a betegnek a helyett, hogy a baj gyökeres orvoslásához nyulna. Persze az ilyen eljárásra adott körülmények között gyógyítás közben szükség lehet.

A mai közgazdasági helyzet tényleg sokban hasonlít az azonnal nem operálható beteg állapotához. Éppen ezért a devizaközpontok működését a mai körülmények között mindenki természetesnek fogja találni. De célszerű rámutatni a mesterséges váltóárfolyam-szabályozás valódi természetére. Így kerül kellő világításba az intézmény közgazdasági értéke.

Bármennyire óhajtsuk is a gazdasági életnek lehetőleg gyorsan a háboru után visszaadni a rég nélkülözött szabadságot, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy éppen a valuta érdekében a behozatal állami ellenőrzését a háboru után is valószínűleg jó ideig fenn kell tartani. És ezt akkor is a külföldi fizető-eszközök központi kezelése, az u. n. devizaközpontosítás útján fogjuk legsikeresebben intézhetni. Az azonban az e fejezet során is többször hangoztatott álláspontból következik, hogy a külföldi fizetőeszközöket akkor, amennyire csak a valuta érdeke megengedi, ne nyujtsuk

szűkmarkuan azoknak a termelő ágaknak, amelyek különösen a termelés eszközeit óhajtják behozni.

Akiknek szakértő tanácsa e tekintetben majd mérvadó lesz, azok fognak dönteni iparunk háboru utáni regenerálódásának iránya felett.

B) KÖZVETLEN ESZKÖZÖK.

1. §. *A pénzmennyiség apasztása.*

A nagymérvű háborus drágulás okairól szólva kifejtettem az összefüggést az elszaporodott papirpénzmennyiség és a magas árak között. Ugyanott rámutattam arra is, hogy joggal kereshetjük a mi szertelen háborus drágulásunk egyik fő okát is a nagymérvű papirpénzkibocsájtásban. Ezért azok között a gazdaságpolitikai eszközök között, amelyekkel a háboru után közvetlenül hathatunk pénzünk vásárlóképességének emelkedésére a belföldön és ennek folytán külföldi valutarelációink javulására is, első helyen áll a háboru alatt nagyon megszorodott bankjegymennyiségünk apasztása. Alig van még egy intézkedés, amellyel az állami beavatkozás ennyire mélyen nyulhatna az orvoslandó baj gyökeréhez.

A háboru alatt nagy mennyiségben kibocsájtott papirpénz az állam legkönnyebben vállalható, de hatásaiban legkellemetlenebb adóssága. A papirvaluta magában véve még nem teremt olyan állapotokat, amelyek a közgazdaságra nézve türhetetlenek volnának. Másokkal együtt jómagam is azt hiszem, hogy a papirpénz igen messze áll attól, hogy mint ideális pénzről beszélhessünk róla. De éppen a mi valutánk története bizonyítja, hogy okosan vezetett papirvalutával, különösen ha annak az értéke ingadozások nélkül tartható, meg lehet élni. Azonban, ha az állam mint hiteleszköz-höz kénytelen a papirpénzhez nyulni, akkor kisebb-nagyobb mértékben feltétlenül előállanak az inflatio következményei, amelyek között nem legsúlyosabb az árak nagymérvű emelkedése. Az ilyen állapoton csak megfelelő restrictio segíthet.

Nézzük, hogy ez milyen eszközök segítségével történhetik a mi

háboru utáni viszonyaink között és hogy ezek az eszközök is milyen módon volnának alkalmazandók.

a) A h a d i k ö l c s ö n ö k. Legtermészetesebb eszköze a tulszaporodott pénzmennyiség csökkentésének, ha a papírpénz formájában fennálló államadósság alakját változtatjuk meg és a papírpénz által képviselt függő adósságot többé-kevésbé állandósított adóssággá alakítjuk át. A háboru alatt mi is hozzányultunk már önkéntelenül ehhez az eljáráshoz, ha nem is éppen a papírpénzmennyiség apasztásának célzatával. Hadikölcsöneink mindig jelentős papírpénzmennyiséget szívtak fel, ha sohasem is annyit, mint amennyi az egyes kölcsönkibocsájtások összege volt. Hiszen már a lombardirozás útján jegyzett kölcsönök is papírpénzszaporítást vontak maguk után.

Hadi helyzetünk a háboru első hónapjaiban nem engedte meg mindjárt a hadikölcsönök kibocsájtását. Egyéb okoknál fogva is azonnal igénybe kellett venni a jegybankkal kötött megállapodás alapján a papírpénzzé vált bankjegyeknek a szükséglet mérvéhez képest való folytonos szaporítását. Az első kölcsön tehát már jelentős mértékben megszaporodott papírpénzmennyiséget talált magával szemben. Amikor ennek bizonyos mérvű apasztására hatott, a változatlanul fennmaradt, illetve inkább még növekvő háborus szükséglet újabb jegymennyiség forgalomba hozatalát tette szükségessé.

A hadiszükséglet kielégítésének két fő eszközét, a papírpénz- és a kölcsönkibocsájtást egymás mellett vettük igénybe. Magától értetődik, hogy ekként a hadikölcsönök ha fel is szívtak magukba papírpénzt, annak mennyiségét a háboru alatt eredményesen nem csökkenthették; még ha lehetővé volt is téve, nagyon helyesen, az előrefizetés a majd csak nyitandó hadikölcsönre. Ezt csak egy olyan jelentős összegű hadikölcsön tehetné meg, amellyel nem halad többé párhuzamosan a bankjegyek formájában szereplő papírpénz szaporítása. A háboru utáni, u. n. »béke-kölcsön«-nek éppen ez volna a főhivatása.

Az eddigi hadikölcsönök eredményei nálunk és Ausztriában a következők:

Magyar	hadikölcsönök	Osztárak
I.	1,175.337.000 K	2,200,746.900 K
II.	1,132,534.000 K	2,688,321.800 K
III.	1,970,000.000 K	4,202,600.200 K
IV.	1,930.000.000 K	4,520,292.000 K
V.	2,440,000.000 K	4,467,940.000 K
VI.	2,490,000.000 K	5,189,066.000 K
VII.	3,600,000.000 K	6,044,182.800 K
Összesen	14,737,871.000 K	29,313,149.700 K

A két kölcsön összege együtt 44,051,020.700 K. A folyton emelkedő számok helyes értékelésénél figyelembe kell venni először is a kölcsönöket kapó államok szempontjából a pénz vásárlóképességének folytonos csökkenését, másodszor a kölcsönöket nyújtó közgazdaság szempontjából a forgalomba kerülő fizető eszközök mennyiségének folytonos emelkedését. Ez utóbbi szempontból valamely hadikölcsön tulajdonképpen csak akkor eredményesebb az előbbinél, ha a két kölcsön közti időszakban a kibocsájtott bankjegyek mennyisége kisebb arányban nőtt, mint aminő a két hadikölcsön végösszegének egymáshoz való viszonya.

b) A kincstári jegyek. Németország és Anglia a háboru elejétől kezdve igen nagy mértékben vették igénybe a kincstári jegyeket hadi költségeiknek kölcsön útján való fedezésénél.

Németország már a békében is használta a kincstári utalványok rendszerét. A kereskedelembe és iparban felgyülemlett, nem állandó, hanem csak egy bizonyos időpontig elhelyezést kereső fölös pénzek kedvelt elhelyezésmódja volt a három hónapi lejáratu 4½ %-os német kincstári utalvány. A háboru alatt Németországban az ilyen pénzek mennyisége rendkívül megnőtt. Ennek megfelelően nőtt a kincstári utalványoknak mint állami hiteleszköznek jelentősége is. Különösen azzal vonta be Németország igen sikeresen a kincstári jegyeket a háborus közhitel szolgálatába, hogy azoknak a kincstári jegyeknek, amelyek lejáratkor hadikölcsönkötvényekre konvertáltattak, kedvezőbb kamatozást biztosított.

Anglia még sokkal nagyobb mértékben vette igénybe a kincs-

tári utalványokat hadi költségei biztosításánál. A három, hat, kilenc és tizenkét hónapos lejáratu kincstári váltók, melyeknek kamatozása időnkint igen jelentős volt, tették Angliában jó ideig a hadi költségek megszerzésének fő eszközét. Átmenetileg ezeknek az összege az $1\frac{1}{4}$ milliárd fontot is elérte.

Ausztriában a postatakarékpénztár veszi át a bankok fölös pénzeit $4\frac{1}{2}$, majd $4\frac{1}{4}\%$ kamatozás mellett. Az állam ezeket a pénzeket a későbbi hadikölcsönökre nyújtott előleg gyanánt kezeli. Igen célszerű eljárás, melynek csak az a hátránya a német és az angol rendszerrel szemben, hogy az iparban felgyült fölös pénzeket vagy egyáltalán nem, vagy csak közvetett uton vonja magához.

A nagyon megsaporodott bankjegyforgalom okozta kellemtelen érzés hatása alatt Ausztriában is igen nyomatékosan nyilvánult meg az óhaj, hogy a pénzügyi kormányzat a hadi költségek további fedezésének lehetőleg oly módozatait válassza, amelyekkel nem jár karöltve a forgalomban lévő bankjegyek szaporítása. Az osztrák képviselőház költségvetési bizottságának 1917 december 13-án tartott ülésén ez az óhajítás különösen erős kifejezést nyert. A bizottság előadója, K r a f t képviselő rövid lejáratu kincstári jegyek kiadását ajánlotta. De a pénzügyminiszter meglehetősen mereven ragaszkodott ahhoz az állásponthoz, hogy a jegybank igénybevételének minimumra redukálásához legjobb eszközök ezentul is az adók, a hadikölcsönök és a bankoktól felvett folyószámlahitelek.¹ Az osztrák urakházában is az állampénzügyi élet nem egy kiválósága, így különösen P l e n e r, mint előadó, tette szóvá a jegyforgalom további növekedésének megakadályozása céljából a kincstári jegyek fokozottabb igénybevételét.²

A mi államháztartásunk, csak úgy mint az osztrák, régtől fogva ismeri és alkalmazza a kincstári jegyek intézményét hitel-igényeinek kielégítésénél. Éppen ezért sajnálatos, hogy már a háboru elejétől kezdve a mi pénzügyi kormányunknak sem állt módjában, csak úgy, mint az osztráknak, ezt a hitelkielégítő módozatot a háborus költségek fedezésére nagyobb mértékben

¹ Lásd Neue Freie Presse, 1917 december 14-iki szám. Nr. 19150, 8—9, lapok.

² Lásd Neue Freie Presse, 1917 december 16-iki szám. Nr. 19152, 6. lap. Tudósítás az urakházának 24-iki üléséről.

igénybe venni. Kormánynyilatkozatokból következtetve, a jövőben sem szándékszik azt tenni.

W e k e r l e S á n d o r, jelenlegi miniszterelnökünk, a Neue Freie Presse 1917. évi pünkösd-i számában bizonyos tartózkodással, de szintén a pénztári jegyeket ajánlja bankjegyforgalmunk apasztásának egyik módjául.¹ De kormányra kerülve ő is elődjének kölcsönpolitikáját folytatja. Sőt mint pénzügyminiszter nyomatékosan érvel azon előnyök mellett, amelyek hadikölcsönügyünk olyan rendezésével kapcsolatosak, mely a kibocsájtott állami kötelezvények sokféleségét lehetőleg nem ismeri.²

Alig hihető, hogy a monarchia gazdasági életének strukturája annyira különböző volna Németországtól, hogy a kincstári jegyek aránylagos elhelyezése nálunk leküzdhetetlen nehézségekbe ütköznék. Azt pedig határozottan merem állítani, hogy minél többféle, a különböző fajta igényeknek minél inkább megfelelő címletekkel igyekszik az állam a tőketulajdonosok fölös pénzeihez közeledni, annál többet tud a pénzekből magához szívni. A kétségtelenül felmerülő technikai nehézségek talán leküzdhetők volnának az olyan nagy cél érdekében, minő a bankjegyforgalom apasztása.

Egyébként kincstári jegyek kibocsájtásával mérsékelni bankjegyforgalmunk szaporodását olyan javaslat mint a többi eszme, mely a bankjegyek számának apasztását célozza: Ma a levegőben van. Mindenki beszél róla. Sőt a többi gondolat fölött még az az előnye is van, hogy alkalmazását megkísérelni nem kerülne nagy nehézségbe.

Mindenesetre, ha a kincstári jegyek, mint pl. az a háboru legelején felvett első ilyen államkölcsönnél történt, csak a jegybanknál

¹ Lásd Neue Freie Presse, 1917 május 27. szám. Nr. 18952, 17. oldal: *Die Zukunft der Valuta in der Monarchie*. A tanulmány később *Pénzünk értékének helyreállítása* címmel a Pénzügyi Szemle 1917. évi augusztusi számában magyarul is megjelent.

² Lásd W e k e r l e S á n d o r miniszterelnök válaszát Gaal Jenő kérdéseire a főrendiház 1917 december 15-én tartott CV. ülésén: »Nagyon ajánlom, hogy ne térjünk át más pénzforgalmi eszközök életbeléptetésére. Mert így egy eszközünk van, amellyel számolnunk kell, de ha áttérünk a pénzforgalmi eszközök legkülönbözőbb módjainak behozatalára, akkor ezzel csak az egyöntetű rendezést nehezítjük meg. Ezért járultam hozzá inkább ehhez, nehogy kincstári utalványok kibocsájtásával szaporítsuk a pénzforgalmi eszközöket.« *Országgyűlési Értesítő*, a »Budapesti Közlöny« 1917. évi december 16-iki 290. számának melléklete, 12. oldal.

való lombardirozás útján találunk gazdára, akkor egyáltalán nem hatnak apasztólag a jegyforgalomra. Célszerű alkalmazásuk előfeltétele, hogy a gazdasági életnek, különösen az iparnak és a kereskedelemnek rövid időre szóló elhelyezést kereső pénzek kellő mennyiségben álljanak rendelkezésére.¹

c) Az értékpapírbefektetések. Az értékpapírbefektetések rendes körülmények között nem levezetői az árat emelő, duzzadó papírpénzforgalomnak. Ha a megszáporodott papírpénzmennyiség egy részének tulajdonosa ezen a pénzen pl. egy ipari vállalat részvényeit vásárolja meg, ezzel a szóban forgó pénz olyan tőkealakot ölt, amely tevékenyen részt vesz a termelésben, vagy helyesebben szólva a szóban forgó pénz lehetővé teszi, hogy a termeléshez szükséges termelő tényezők termelő vállalattá alakuljanak. Ezzel a pénzmennyiség említett része átmenetileg esetleg igen produktív célok szolgálatába állítatott, de azért nem lépett ki a forgalomból. A pénz csak más kezekbe kerül. A földtulajdonos kezébe, aki az új gyártelep számára telkét átengedi, a vállalkozóéba, aki a gyárat felépíti, a gépgyároséba, aki a gépeket szállítja, a munkásokéba, akik a gyártelep létesítésénél dolgoznak, stb.

Csak az olyan befektetés apasztja a forgalomban lévő pénz mennyiségét, amellyel végeredményben vagy a jegybanknál lévő adósság törlesztődik, vagy az államnak tartósabb jellegű hitelt nyújtunk. Ha a paraszt a nála összegyűlt papírpénzmennyiségen egy nagybirtokostól parcellázott földet vásárol és ez a vételárral adósságot törleszt, úgy, hogy az így lefizetett összeg végeredményben valamely a jegybanknál fennálló adósság törlesztésére fordítatik, akkor a törlesztett adósság összegének erejéig apad a forgalomban lévő jegyek mennyisége. Éppen így apadhat az államnak a jegybanknál lévő eladósodottsága következtében akkor is a jegyforgalom, ha pl. az eladott földért kapott pénzt az eladó állami

¹ Az osztrák postatakarékpénztár vezérigazgatójának elnöklete alatt legújabbán, 1918. január elején folytak is tanácskozások abban az irányban, hogy miként lehetne a bankjegyforgalmat rövidlejáratú kincstárjegyek vagy kincstári váltók kiadásával apasztani. A tanácskozások azonban eredményre nem vezettek. Lásd Pester Lloyd, 1918. január 5. sz. *Die Einschränkung des Notenumlaufes*. 11. oldal. Valamivel később a jegybank által kibocsájtandó pénztárjegyek vétettek tervbe.

kötvények vásárlására fordítja. Alighanem erre gondol W e k e r l e, amikor pénzünk értékének helyreállításáról írva egyebek közt ezeket mondja: »Magyarországon a rég vajudó birtokpolitika acuttá vált, Ausztria sok részében sem maradhat nyugvó ponton. Nem tartozom ugyan azok közé, kik a birtokok szertelen feldarabolásában boldogító panaceát látnak, sőt azt hiszem, hogy ily természetes alapon nyugvó siettető törekvések könnyen úgy gazdasági, mint socialis tekintetben ellenkező eredményeket váltanak ki, ha nem hivatottak kezébe juttatják a földbirtokot, de annyi kétségtelen, hogy népünkben ma megvan az a tőkeerő, mely legitim korlátaik között s az okszerűség határain belül érvényre juttathatja ezeket a törekvéseket... Ne gondolja senki, hogy a közgazdasági iránynak ez a propagálása a pénzforgalmi eszközök apasztása tekintetében közömbös, mert azok egyszerűen gazdát cserélnek s megmaradnak pénznek. Nem, mert az a gazdát cserélt tőke, mely további gazdasági elhelyezést nem nyer, ez az a tőke, mely értékpapirokban helyezkedik el s idézi ezáltal elő fölös pénzforgalmi eszközeink consolidálódását.«¹

Messzemenő gondolat pendül itt meg. Az a birtokpolitika, amelyet különösen H e g e d ü s L o r á n t hirdet ujabban is nagy hévvel² és amelyről fentebb magam is azt mondtam, hogy mezőgazdasági többtermelésünknek és ezzel gazdasági életünk háboru utáni megerősödésének egyik legjobb alapja lehet, tehát amelynek ott jelentős közvetett hatását vártuk pénzünk értékének mielőbbi helyreállítására, ezt látjuk itt bekapcsolva a közvetlen valuta-politika szolgálatába.

d) A v a g y o n i a d ó. De ha a hadikölcsönök és egyéb állami értékek vásárlására fordított pénz apaszthatja is a forgalomban lévő papírpénz mennyiségét és ezzel jótékonyan hat is ki az árak alakulására, azért az állam terhei szempontjából ez mégis csak alakváltozás. Ha egy nagy kölcsönrel, mely a forgalomban lévő fölös számu jegyeket mind magához vonná, egyszerre kifizetné az állam a jegybanknál fennálló azon tartozását, melynek alapján

¹ *Pénzünk értékének helyreállítása.* Pénzügyi Szemle. 1917. aug. szám. 4—5 l.

² Id. m. 92. és köv. lapok.

a jegyek forgalomba kerültek, szóval ha az állam visszaadná a jegyeket a banknak, mégis csak a hitelezési formában állana be változás. A banknak az állammal és a jegyek tulajdonosainak a bankkal szemben fennálló, nem érvényesíthető követelése helyett előállana a kötvénytulajdonosok követelése az állammal szemben, mely az államot kamatok és esetleg törlesztés fizetésére is kötelezi.

A hadikölcsönök révén tehát évről-évre megújuló igen jelentős kamatterher terheli az állam háztartását. Pontos számadat arra nézve, hogy ez a teher nálunk mekkora lesz a háboru után, ma nem állhat rendelkezésünkre, hiszen nem ismerjük a háboru végét. De a hét első hadikölcsön Magyarországnak kb. 15 milliárd K rendkívüli háborus bevételt szerzett, ami máris évenként kb. 900 millió K kamatterhernek felel meg. Ebből joggal következtethetünk arra, hogy az e címen számításba veendő összeg a háboru után igen nagy lesz.

Érthető tehát, hogy az állam a háboru után a rendkívül nagy bankjegymennyiségtől úgy igyekszik majd szabadulni, hogy azzal máris fennálló nagy adósságát és ennek kamatterheit még jobban ne növelje. A kényszerű szükség is e felé a megoldás felé fog vezetni. Ha az egyes hadikölcsöneink összegét nézzük és ezeket az összegeket összehasonlítjuk a ma forgalomban lévő bankjegymennyiséggel, illetőleg azzal az összeggel, mely ebből Magyarországot terheli a jegybankkal szemben fennálló tartozás gyanánt, akkor könnyű belátni, hogy a »békekölcsön« ennek az összegnek nálunk is, Ausztriában is csak egy részét fedezheti.¹ A többit majd nem kölcsönből fogunk igyekezni megszerezni, hanem akként, hogy azzal az állam kamattartozása ne növekedjék.

A németek Wehrbeitrag-já, mellyel a háboru előtt igyekeztek

¹ Magyarország és Ausztria hét-hét hadikölcsönének összege együtt kb. 44 milliárd K. A bankjegyforgalom ma kb. 18·3 milliárd K. A háboru előtt 2·1 milliárd K volt. A többlet tehát kb. 16·1 milliárd K. Tegyük fel, hogy a békekötéskor a forgalomban lévő jegyek mennyisége 20 milliárd K lesz (pedig ezt a számot valószínűleg jelentősen túl fogjuk haladni) és vegyük a forgalomban hagyandó jegyek mennyiségét kétszer akkórának, mint amekkora a háboru előtti jegyforgalom volt. Ebben az esetben is kb. 15·8 milliárd lenne törlesztendő. Amiből megint a 36·4%-os arány szerint 5·75 milliárd esnék mint fizetendő teher Magyarországra.

hadseregük fejlesztésének költségeit fedezni,¹ útját egyengeti annak a gondolatnak, hogy ezt a rendkívüli szükségletünket mi is egy, különösen a nagyobb vagyonokat sújtó egyszeri, de esetleg több részletben viselhető vagyoni adóval fedezzük.

Nehéz volna megállapítani, hogy a monarchiában ki pendítette meg először a hadiköltségek egy részének fedezése céljából a súlyosabb vagyonadó eszméjét.² Tény, hogy ma már mint határozottan kialakult gondolattal állunk vele szemben.

Ez a vagyoni adó mindenesetre inkább az államháztartás egyensúlyának szolgálatában állana és így csak közvetve szolgálná a valuta helyreállítását. Meglehetősen magas kulcsu egyszeri teher gyanánt számottevő, tényleges vagyoni adónak képzelem, mely azonban, ha befizetése éveken keresztül engedtetnék meg, inkább egy magas jövedelmi adóvá válnék és mint vagyonadó ennek már csak a névleges formáját tartaná meg.

Közismert, hogy az ilyen célokat szolgáló vagyoni adó ellen is igen nagy elvi aggályok szólnak. Ellene szólnak először is mindazok az érvek, amelyek már általában véve is nem ok nélkül kerülendő, igen rossz adónak mondják a tényleges vagyoni adót. De ellene szól az a szempont is, mely szerint igazságos és méltányos a háborus költségek terheivel az utókort is megterhelni, mert a háboru szenvedéseit a jelen nemzedék az utódok érdekében is viselte. Szóval két kifogás is emelhető joggal a vagyoni adó ellen. Először is az, hogy adó, másodszor, hogy rossz adó. A tudománynak ezek a megállapításai azonban, amelyek nincsenek egy sok évig tartó világháboru méreteihez szabva, kénytelenek lesznek a pénzügyi szükség érvei előtt meghajolni. Ezek a megállapítások legfeljebb azt fogják tőlünk követelni, hogy a vagyonadó berendezésénél ne vétsünk ok és szükség nélkül bizonyos olyan komoly adóztatási szabályok ellen, amelyeknek figyelmen kívül hagyása könnyen megboszulhatná magát. Ha lehetővé tennők, hogy a

¹ Az 1913. július 3-iki birodalmi törvény. Lásd közelebbről M. Erzberger: *Der Wehrbeitrag 1913*. Stuttgart, 1913. és Dr. R. van der Borgh: *Wehrbeitrag und Deckungsgesetze vom 3. Juli 1913*. Stuttgart, 1913. Az előbbi a Schanz-Wolf-féle: *Finanzwissenschaftliche Zeitfragen* 2, az utóbbi ugyanennek a gyűjteménynek 6. füzeté.

² Osztrák pénzügyminiszterek, Spitzmüller, Wimmer, már hivatalosan is nyilatkoztak róla. Nálunk is gróf Tisza, Teleszky.

ténylegesnek kivetett vagyoni adó a beszédénél névlegessé alakuljon át, azt hiszem, ezeknek a jogos kívánságoknak elég volna téve.

Mint a háboruval kapcsolatos, fontos közgazdasági és pénzügy-politikai kérdések majdnem mindegyikénél, úgy a vagyoni adó kérdésénél is közelről érdekel minket Németország állásfoglalása. Németország már a háboru előtti kísérletével, mikor az említett Wehrsteuer-t megalkotta, kezdeményező lépést tett a vagyoni adó gondolatának megvalósítása terén. E Wehrsteuer kapcsán, de aztán különösen a háboru óta a német tudomány elméletileg is igen sokat foglalkozott a vagyonadó kérdésével. Eldöntöttek a kérdés azonban a német tudományos irodalomban sem tekinthető. Mombert,¹ Friedberg,² Dietzel,³ Eulenburg⁴ és mások inkább a vagyoni adó ellen, Diehl,⁵ Goldscheid,⁶ Jaffé,⁷ Jastrow, Bernhard,⁸ Steinberg⁹ és mások mellette nyilatkoztak. Nálunk a közel jövő feladatai között foglal helyet a vagyonadó kérdésének alapos megvitatása.¹⁰

Hogy különben mértékét tekintve ma miként volna ez a vagyonadó közelebből berendezendő, arról ma szintén korai be-

¹ *Gedanken über die Deckung und Aufbringung der Kriegskosten*. Archiv für Sozialw. und Sozialpolitik, Bd. 43, Heft 3. — *Der Finanzbedarf des Reiches und seine Deckung nach dem Kriege*. Karlsruhe, 1916. — *Zur Frage von Kapitalbildung und Kapitalbedarf in Deutschland*. Festschrift für Lujo Brentano. München, 1916.

² *Die Abbürdung der Kriegsschulden*. Deutsche Stimme. 29. Jahrg. Nr. 2. 1917 jan. 25.

³ *Abbürdung der Kriegsschuld*. A Verein für Sozialpolitik: *Die Neuordnung der deutschen Finanzwirtschaft*. München und Leipzig, 1918. c. kötetében.

⁴ *Zur Frage der Vermögensabgabe in Deutschland*. Neue Freie Presse, 1917 november 27-iki szám. Nr. 19134. 2—3. oldalak.

⁵ *Die einmalige Vermögensabgabe*. A Verein für Sozialpolitik már idézett kiadványában.

⁶ *Staatssozialismus und Staatskapitalismus*. Wien—Leipzig, 1917.

⁷ *Kriegskostendeckung und Reichsfinanzreform*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 43. Bd., 3. Heft.

⁸ *Kriegsentschädigung*. Plutus. 1917 január 3-iki füzet.

⁹ *Deutschlands Kriegslasten und seine wirtschaftlichen Kraftquellen*. Deutsche Kriegsschriften, 22. füzet.

¹⁰ Prager Gyula a magasabb kamatozású hadikölcsönkötvényeknek alacsonyabb kamatozású kötvényekre való kicserélésével akarja a vagyoni adó kérdését megoldani. Lásd: *Vermögensabgabe und Kriegsanleihe*. Pester Lloyd, 1917 november 27. — E javaslat a kérdésnek csak egy részét igyekszik megoldani és az állami pénzügyek szempontjából alighanem azt sem eléggé bőségesen.

szélni. Ma egyáltalában nem ismerjük még a teher nagyságát, amelyet az adóval fedezni fog kellene. De azt sem tudhatjuk ma még, hogy a megadóztatás céljából mekkora vagyoni erő fog rendelkezésünkre állani a háboru után társadalmunkban. *Fellner* vagyonebecslő számításai¹ a háboru előtti időkből valók, és mint-hogy az objektív módszer alapján állítottak össze, adópolitikai szempontból ugyis kevésbé volnának használhatók. A háboru okozta nagymérvű névleges vagyonszaporodást a háboru utáni vagyoni adónak természetesen figyelembe kell vennie. Az új tényleges és az átalakult névleges vagyoni viszonyokra jó fényt fog majd deríteni a háboru alatt behozott vagyoni adónk.² Ennek az eredményei jó kiinduló pontul szolgálhatnak majd a szóban forgó adó megalkotásánál.³

Egy szempont mindenesetre szólna amellet, hogy ezt a vagyoni adót mint ténylegest, tehát mint olyant rendezzük be, mely a jövedelemből nem viselhető. Ez a szempont érvényesülne akkor, ha az állam a pénzügyi és valutapolitikai célokon túlmenve, messzebbmenő, társadalompolitikai, pl. birtokpolitikai célokat is el akarna a vagyoni adóval érni. Mihelyt azt akarjuk, hogy a nagyobb földbirtokosok vagyoni adója révén telepítésre alkalmas birtoktestek kerüljenek az állam kezére,⁴ akkor már szó sem lehet arról, hogy a földbirtokos a maga vagyoni adóját több évre felosztva viselhesse. Sőt ebben az esetben még a pénzben való fizetést sem lehetne megengedni, hanem határozottan a földbirtok egy részének átengedését kellene követelni.

Ez nagyon messzetekintő gondolat. Olyan termelésfokozó és népesedési politikát jelez, aminőnél szebbet a háboru utáni időkre alig kívánhatunk. De a javaslat életképességében mégsem bizom.

¹ *Das Volksvermögen Österreichs und Ungarns*. Institut International de Statistique. XIV. session. Septembre 1913. Rapports, No. 34.

² 1916. évi XXXII. t.-c.

³ Az osztrák kormány már készít elő egy ilyen, az eszméket tisztázó és a gondolatokat kialakító vitát. Az ankét kérdőpontjait lásd a *Neue Freie Presse* 1918 január 7-iki számában. Lásd *Hegedüs Loránt* tanulmányát is: *Die Zukunft der Vermögenssteuer*. *Neue Freie Presse*, 1918 január 4-iki szám. Nr. 19170, 10–11. oldalak.

⁴ *Teleszky János* volt pénzügyminiszter beszéde a képviselőház 1917. október 23-án tartott ülésén.

Megpendítői, azt hiszem, nem számolnak eléggé azzal, hogy akié ma nálunk a föld, az legtöbbször még jobban ragaszkodik hozzá, mint amennyire vágyódik utána az, akinek nincs. Különben itt is sok függne a keresztülvitel módozataitól, különösen attól, hogy milyen nagyságu földbirtokokra terjesztetnék ki a földben való adózás kényszere.

A kisbirtokos-telepítés eszméjét nálunk mindenesetre a vagyoni adóval kapcsolatos föld-elvétel nélkül is lehetne eredményesen szolgálni. Ilyen természetesebb utjai a telepítésnek nálunk már eddig is kínálkoznak.¹

e) Az aranykészletek igénybevétele. Ha egy országban a forgalom arannyal van telítve, ez az aránymennyiség jó tartalékul szolgál arra, hogy a jegybank, illetve az állam szükség esetén a forgalomból aranyat vonhasson magához. Nálunk már a háboru előtt sem volt a forgalomban arany. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a monarchiának ne lettek volna és ma se volnának aranykészletei.

Egészen bizonyos, hogy a háboru kitörésekor nálunk is voltak a bankok aranykészletein kívül magánosok kezén a pénztári készletek között hátramaradt aranyérmék, de voltak szándékosan felhalmozott, nem jelentéktelen aranypénzkészletek is. Az előbbiek a háboru kitörése után a bankok közvetítésével többé-kevésbé az államhoz kerültek, az utóbbiak még a jelentősebb aranyagio előállása után is, amikor pedig már a hadi helyzet megszilárdult, a félelem elmúlt és a bizalom visszatért, valószínűleg csak igen kis mértékben jöttek elő rejtekeikből. Ezekkel tehát ma is, mint bár nehezen fellelhető, de létező készletekkel kell számolni; ha mennyiségük nehezen volna is becsülhető.

Jelentékeny aránymennyiség van ezenkívül, mint mindenütt, úgy nálunk is a műgyűjteményekben, kincstárakban, háztartásokban található aranyékszerekben és egyéb aranyból való használati tárgyakban felhalmozva. Ipari célokra szolgáló eszközök között is több az aranyból való, mint azt első pillanatra hinnők.

Azt az aránymennyiséget megállapítani, mely ma a kiver

¹ Darányi törvényjavaslata és Prohászka birtokreform-tervezete.

érméken kívül a monarchiában található, persze szintén nagyon bajos. A becslések közül legtöbb figyelmet érdemel egy kiváló osztrák szakemberé, L a s u s -é, aki egy érdekes újságcikkben foglalkozott ezzel a kérdéssel.¹ Megállapításainak lényege egyfelől az, hogy a monarchiában ma létező ezek az aranykészletek nem lehetnek régiebbek száz esztendősnél, mert a napoleoni háborúk következtében előállott pénzügyi helyzet hatása alatt az arany- és ezüstkészleteket most körülbelül száz év előtt az állam bevonta, másfelől az, hogy a fémjelző eljárás, mely különben is csak 1868 óta áll fenn kötelezőleg, nem ad támasztékot a monarchia területén lévő aranytárgyak mennyiségének megállapítására, mert ugyanaz az arany mennyiség újabb formában többször kerül fémjelzés alá. Ő ezeknek a körülményeknek figyelembe vételével, de minden közelebbi számítás nélkül 1915 végén körülbelül 400 millió koronára becsüli azt a mennyiséget, mely a monarchia mindkét államában valószínűleg található.² Persze ez a szám sem mond sokat, ha figyelembe vesszük, hogy ő e becslésnél azt a mennyiséget veszi számításba, mely elérhető (*die greifbaren Bestände*), és így közcélokra könnyen igénybe vehető volna. É b e r Magyarország aranyékszer- és drágakőállományát a mai depreciált koronaérték alapulvételével 600–700 millió koronára becsüli.³ Számításokat azonban ő sem közöl. Sőt azt sem mondja meg, hogy miből vél erre a becsült mennyiségre következtethetni. De adata kevésbé is érdekel minket, mert csak Magyarországra vonatkozik. L a s u s becslése, azt hiszem, használhatóbb volna. De ez is jelentős javításra szorul.

Nézetem szerint itt nemcsak a »könnyen hozzáférhető« arany mennyiségeket kell számba venni, hanem mindazt, amiről mint a monarchia területén létezőről tudomásunk van, vagy tudomást szerezhethünk és ami annak folytán, hogy nem bír valami egészen ritka műbecscsel, vagy nem szolgál pótolhatatlanul valami egészen

¹ *Die Goldvorräte in der Monarchie*. Neue Freie Presse, 1916. január 8. szám.

² A szövegezés nem pontos. L a s u s szó szerint az aranyból és ezüsből készült ékszerek és egyéb használati tárgyak mennyiségét becsüli ennyire. A cikk értelméből azonban arra lehet következtetni, hogy itt csak aranytárgyakról van szó.

³ Id. cikk 426. lap.

különleges célnak, fontos közcélra igénybe volna vehető. Más alapon kellene tehát a monarchiában lévő készleteket becsülni, mint azt L a s u s teszi. És ez a szélesebb alapon véghezvitt becslés mindenesetre jelentősen nagyobb eredményt adna az övéénél.

A becslés alapjait pedig így szélesíteném ki:

Alig hihető, hogy a napoleoni idők »aranyrekvirálása« minden aranykészletet magához vont volna. Tulajdonképeni aranyrekvirálás ugyanis akkor tudtunkkal nem történt. Az 1816. évi Metternich-Stadion-féle második devalvációval kapcsolatos az az intézkedés ugyanis, hogy a vámot, az állampénztárba befolyó igazságszolgáltatási, közigazgatási és kamarai díjakat jövőre pengő pénzben vagy a legközelebb kibocsájtandó bankjegyekben kellett leróni¹, ilyenek távolról sem tekinthető. De különben is legfeljebb csak az ezüstpénznek az államhoz való vonása tekintetében jöhet számba. Az országban lévő aranykészletek akkor nem kerültek az államhoz. Ennek jó bizonyossága, hogy nálunk családi ékszergyűjteményekben, az egyháziakról nem is szólva, igen sok, száz évesnél jóval idősebb aranytárgy található. Mű- és régiséggyűjtemények tárgyai sem tartoznak a »könnyen hozzáférhető« aranydolgokhoz. Pedig sok köztük az olyan, amelynek műbecse kevés vagy egyáltalán nincs. Kegyhelyeken is nagymennyiségben vannak aranytárgyak felhalmozva, és ezek sem tartoznak azok közé, amelyek igen fontos ok nélkül könnyen hozzáférhetőnek volnának mondhatók. A zsebórákat, ha aranyból vannak is, rendszeren nem szokták az ékszerek közé számítani. Pedig igen sok zsebóra van, amelynek tokja, különösen a kettős fedelűeké, jelentős aranyértéket képvisel.

Számszerűleg L a s u s becslését bajos volna kijavítani. Ehhez hiányoznak a szükséges statisztikai adatok. De, azt hiszem, az éppen mondottakból is következik, hogy a monarchiában található arany mennyiség, különösen a thesaurált arany mennyiséget is figyelembe véve, jóval nagyobb annál, mint amennyire L a s u s becsüli.²

¹ Ballagi Géza *A nemzeti államalkotás kora, 1815–1847*. Budapest, 1897. 43. lap

² Makai szerint az aranybeszerzés eszközei közül a belső aranyforrás a kontinentális országokban már alig jöhet figyelembe, mert ez a háború folyamán

A háboru után jegybankunknak első sorban nem azért lesz aranyra szüksége, hogy azzal pincéiben őrzött jegyfedezetét növelje, hanem hogy azzal külföldre fizethessünk. De akár az egyik akár a másik célra használjuk is fel azt az aranyat, mely a háboru után rendelkezésünkre fog állni, valutánk javításához kétségtelenül hozzájárulna, ha az országban található és más fontosabb céloknak nem szolgáló arany mennyiség az államhoz és ettől közvetve a jegybankhoz kerülne, amivel az állam tartozása csökkennék.

Ma már annyira hozzászoktunk háborus érdekekből a mélyreható állami beavatkozáshoz, hogy a magántulajdonban lévő arany kényszerkiszajátítás útján való elvétele valószínűleg kevésbé fájna, mint sok más, a tulajdonba erősen belevágó háborus rendelkezés. Elvégre éppen az ékszerű használt, vagy nem is használt, csak ritkaság, családi emlék gyanánt, vagy egyébként őrzött arany az, aminek hiányát legkevésbé éreznék az emberek. A legkomolyabb ellenvetést talán az egyházak tulajdonában lévő és a kegyhelyeken őrzött aranytárgyak tekintetében lehetne az ellen a javaslat ellen felhozni, mely az államnak aranyrekvirálását ezekre is kiterjesztené. De amióta a harangok is a háboruba mentek, azóta megfelelő módon véve igénybe a megszentelt egyházi aranytárgyakat, ezeknek állami használatba vétele ellen sem fog kifogás emelkedni. Ugyanannak a magasztos célnak szolgálnának ezek is.

Nagyon régi gondolat háborus célra igénybe venni az ország aranyát. Gondoltak erre már nálunk különböző időkben többször. Apáink is a haza oltárára vitték aranyukat-ezüstjüket a szabadság-

már majdnem teljesen kimerült. Id. m. 96—97. l. Itt M a k a i hihetőleg csak az aranypénzkészletekre gondol, de az egyéb készleteket figyelmen kívül hagyja.

A háboru elején »Aranyat-vasért« jelszóval megindult társadalmi mozgalom nálunk is, Ausztriában is bizonyos arany mennyiséget már elvont a társadalomtól az államhoz. De hogy mennyit, nem tudom. Mindenesetre nem sokat. W e k e r l e pénzügyminiszternek és miniszterelnöknek 1917 december 12-én a képviselőházban tett nyilatkozata szerint önkéntes alkalmazással az aranygyűjtés megkísérélhető. Ez iránt még most is vannak tárgyalások folyamatban. De hogy nagyobb eredményre fog-e vezetni, mint másutt vezetett, azt igen kétségesnek tartja. Lásd : 760-ik országos ülés. *Országgyűlési Értesítő*, a Budapesti Közlöny 1917 december 14-iki 288. számának melléklete, 15. l. Németországban most is gyűjtik az aranyat és az ékszereket: »Der Ankauf von Goldsachen durch die Reichsbank und der Verkauf von Juwelen ins neutrale Ausland durch die Diamantenregie . . .« A mozgalom jelszava : »Gold gab ich zur Wehr, Eisen nahm ich zur Ehr.«

harc alatt. A modern idők közgazdasága némileg másként rendezi a háboru pénzügyi életét. A sokkal fejlettebb és a háboruban is konszolidáltabb közgazdasági viszonyok ma lehetővé teszik a hadikölcsönök tökéletesebb igénybevételét és ma a pénzsajtó is kevesebb veszedelemmel működhetik. De azért lényegileg a mai háboru pénzügyi élete sem térhet el a régi elvtől, hogy a háboruhoz pénz kell, még pedig jó pénz. Ha nem lehet azonnal szerezni, utóbb kell, hogy kerüljön, de nem nélkülözhető. Csak az időbeli eltolás van megengedve. Sőt néha ez szükséges is.

Igy egészen bizonyos, hogy az aranynek ezen szóbanforgó bevonása semmiesetre sem történhetnék a háboru alatt. Először is az ilyen »arany-rekvirálás« a világ előtt mindenestre az ultima ratio jellegével birna és ennyiben hitelünket bent az országban és szövetségeseink előtt, ellenségeink előtt pedig tekintélyünket rontaná.¹ Másodszor, és ez a fő ok, csak a háboru befejezte után állapíthatjuk meg pontosan fedezendő, összes költségeink nagyságát. Akkor mondhatjuk majd csak meg, hogy ezt a bizonyos tekintetben mindenestre ultima ratio-szerű eszközt egyfelől szükséges-e, másfelől érdemes-e alkalmazásba venni.

Az is amellett szól, hogy az állam a háboru után igyekezzék a nemesfémét, ha szüksége van rá, magához vonni, hogy akkor az emberek már könnyebben válnak meg az aranytól, mert ismét biztosabbnak érzik a közgazdasági élet talaját.

Az állami célra történő aranykiszájtítás technikai keresztülvitele ma, mikor már oly gyakorlatra tettünk szert a rekvirálásokban, különösebb nehézséget nem okozna. Hihetőleg meg lehetne oldani annak a fémvizsgálatnak a nehézségeit is, amelynek az

¹ Jól rámutatott erre a képviselőház 1917 december 12-én tartott vitájában Wekerle miniszterelnök is. A történelem is azt mutatja, hogy az ország aranyának, ezüstjének nagyobb mérvű igénybevételére eddig tényleg mindig csak meg lehetesen kétségbeejtő viszonyok között gondoltak. Közvetlenül a mohácsi vész előtt hozzányultak ehhez az eszközhöz, miután egy évvel előbb még elleneztek. (Lásd Fraknói Vilmos, *Magyarország a mohácsi vész előtt*. A pápai követek jelentései alapján. Budapest, 1884. 256—257. és köv. lapok.) A napoleoni háboruk után gr. Erdődy kancellár ajánlotta. A javaslat közel is állt az elfogadáshoz, de aztán O'Donnell pénzügyminiszter más tervet dolgozott ki. A devalváció következett be. (Lásd Horváth Mihály, *Magyarország története*. VIII. kötet 393. és köv. lapok.)

aranytárgyak átvételénél lehetőleg nagy pontossággal kellene megtörténnie.

A nehézség inkább annak a biztosításában áll, hogy a nem látható, vagy könnyen eltitkolható aranykészlet előjőjön rejtékéből. Ezt erőszakos intézkedéssel elérni alig lehetne. Egyedüli módja, jutalomban részesíteni az államhoz kerülő aranyat. Ez automatikusan hatna, legalább bizonyos készletekre. A háboru után mindenesetre többre, mint a háboru alatt. Minél nagyobb volna a jutalom, annál jobban előjönne az arany. A konkrét körülmények mutatnák meg, hogy ezt a prémiumot milyen magasságban kellene megállapítani. A legmagasabb határ az arany világpiaci ára volna, bár eddig a határig hihetőleg nem kellene elmenni. Még ilyen áron való beváltás mellett is — ami kötelezvényekben történnék —, hasznos volna a művelet. A belföldön elhelyezett, belföldi valutában kamatozó kölesön ellenében legteljesebb értékű, külföldi fizető eszközt kapnánk. Ezért még így is előnyösebb volna, mint a külföldről való aranybeszerzés.

De ez a beváltás ugyis inkább csak kisegítőképen jönne számba. Akik jelentősebb aranykészlet fölött rendelkeznek, azok ugyis alanyai lesznek a háboru utáni vagyoni adónak. Meg kellene kívánni, illetve meg kellene engedni, hogy ezek vagyoni adójuk fizetésére a megállapított értékarányban aranykészleteiket felhasználhassák. Ez a vagyoni adónak is természetesebb berendezése volna, mint az a kissé nehézkes módozat, hogy a vagyoni adó földbirtokreform-törekvésekkel kapcsolattassék össze. A valutapolitika szempontjából az aranybeváltással kapcsolatos megoldás eredményesebb is volna, mint a másik. Azonnal bocsájtana az államnak legjobb valutát rendelkezésre. Mig azokra a kétségtelenül nagy eredményekre, amelyeket a vagyonadónak földbirtokpolitikával összefüggő berendezése nyújthatna, feltétlenül sokáig kellene várni.

Akik a prémiumos beváltás mellett aranyban fizetnék vagyoni adójukat, bizonyos előnyben részesülnének másokkal szemben, akiknek nincs aranyuk. De ezt az előnyt azzal fizetnék meg, hogy aranytárgyaik alakértéke rájuk nézve veszendőbe menne.

Magától értetődik, hogy az aranybevonás akkor történnék,

amikor a külföldi fizető-eszközök forgalma még központosítva és korlátozva van.¹

f) A devalváció. Felmerül a kérdés, hogy nem volna-e célszerű a valuta betegségét a háboru után azonnal egy nagy pénzügyi műtétrel meggyógyítani.

Erősen megromlott valuta helyreállítására már régebben is ismertek ilyen gyökeres műtétet, különösen, ha a valuta rosszsgát főként az elszaporodott papírpénz okozta. A devalváció volt ez a drasztikus kúra. Ma még távol állunk attól, és remélhetőleg a háboru után sem fogunk ott tartani, hogy az inflatio káros következményeit annyira éreznők, hogy hirtelen, egyszerre csak a forgalomban lévő pénz egy részének a tulajdonosok kárára való erőszakos megsemmisítéséhez kellene nyulnunk. De itt van és régóta kellett már magát a devalváció modern pénzügypolitikai köntösbe öltöztetett késői utóda, a gyökeres, magas vagyonadó. Vajjon nem lehetne-e ezzel egy csapásra minden pénzügyi bajt vagy legalább is azok legnagyobb részét megszüntetni?

Devalváció és a súlyos, tényleges vagyoni adó nem igen állanak messze egymástól. Mind a kettő egy gondolat szülötte.

¹ A képviselőház 1917 december 12-én tartott ülésén Sándor Pál képviselő beszéde kapcsán egyebek közt az Osztrák-Magyar Bank aranypolitikája és az a kérdés is behatőbb megvitatás tárgyát tette, hogy megkíséreltessék-e az országban lévő aranykészleteknek az államhoz való vonása. A vita során megállapítást nyert, hogy a monarchiában jelentős aranyüzérkedés történt és vissza is éltek a sajnosan soká szabadjára engedett aranykereskedelemmel. Az aranyüzérkedés megrendszabályozásával egyidejűleg, amelyről a napilapok is megemlékeztek, az arany ára tényleg erősen csökkent. Az Osztrák-Magyar Bank vezértitkáranak jelentése szerint az arany ára 21 koronáról 18, majd 15 koronára esett. (Az aranyüzérkedés jelentősége szempontjából különben nagyon tanulságosak azok az adatok, melyeket Székely Ferenc közöl *Unsere Valuta und der industrielle Goldbedarf* címmel a Pester Lloyd 1917 november 24-iki számában, a Berliner Börsen-Courier *Die Goldwirtschaft in Österreich-Ungarn* c. cikke nyomán.)

Ugyanebben a vitában a jelenlegi kormány feje, de a volt kormány képviselői is ellene nyilatkoztak annak a gondolatnak, hogy az országban található aranykészleteknek az államhoz való vonása jelentős valutajavító hatással volna. Nem szükséges megemlítenem, hogy az, amit a szöveg az aranykészletek igénybevételéről mond, nem a Sándor Pál beszédének hatása alatt íródott. (E dolgozat 1917 november havában lényegileg teljesen készen nyújtott be az átmenetgazdasági magyar kir. minisztériumba.) De viszont a mondott beszédhez fűződő vita során elhangzottak sem indokolják azt nézetem szerint, hogy a szövegben foglalt gondolatától elforduljak. Ez az eszme különben két irányban tér el igen lényegesen az aranykészletekre vonatkozó eddigi gondolatoktól. Először az aranygyűjtést csak a háboru után tartja alkalmazhatónak, másodszor azt is a vagyoni adó gondolatával kapcsolja össze.

Mégis igen nagy a különbség köztük. Mind a kettő közvetlenül a polgároktól kér áldozatot a pénz megromlott értékének helyreállítására. De az első kétszeresen is igazságtalanul teszi ezt. Mindenkit sújt anyagi erejére való tekintet nélkül, és csak az illetőnek pénzben lévő, vagy abban várható birtoka után. Az utóbbi kevésbbé általános teher alanyait, de általánosabb tárgyát tekintve. Ez a kis vagyonokat adóztatlanul hagyhatja, erős progresszív kulcsot alkalmazhat, szóval érvényesítheti a modern adópolitika legszebb, legemberiesebb gondolatait. Viszont minden vagyontárgyra kiterjedhet. És a hitelező és adós közti viszony egyensúlyát sem zavarja meg vagy legalább is nem oly közvetlenül, mint a devalváció.

A régi osztrák pénzügyi politika a napoleoni háborúk terheit nem tudta elviselni devalváció nélkül. A monarchia mai pénzügyi politikája sem ok nélkül tekint már régibb idő óta a nagy, tényleges vagyoni adó felé. A mai világégés minket sújtó pénzügyi terhei is egészen napoleoni arányuak.

Célszerű és lehetséges volna-e rögtön a háború után egy nagymérvű tényleges vagyoni adót igénybe venni rögtön arra a célra, hogy valutánk megbillent mérlegét vele helyreállítsuk? Olyan vagyoni adót értek, mely a vagyon egy jelentős részét határozottan elvenné.

Alig hiszem. Teljesen figyelmen kívül hagyva most azokat az adópolitikai és adótechnikai nehézségeket, amelyek egy ilyen adóztatással karöltve járnak, fel kell vetni a kérdést, hogy megbírná-e a közgazdasági élet meggyöngyült szervezete az ilyen súlyos műtéti beavatkozást. Ugy vélem, hogy a közgazdasági életnek a háború után azonnal még egyensúlyba nem jutott szervezete nem biztosítaná feltétlenül az ilyen nagyon erős igénybevétel egyébként üdvös pénzügyi és valutapolitikai eredményét.¹

Nagyon erős igénybevételről szólok a kétségtelenül igen nagy

¹ Ilyen értelemben nyilatkozott pl. igen nyomatékosan a tényleges vagyoni adó ellen Sieghart, az osztrák urakháza, 1917 október 26-án tartott ülésén. »Es gibt jetzt viele Amateure der Steuerpolitik, und auch fiskalische Übermenschen, die Steuern von Überlebensgrösse suchen und das Ideal und Alleinheitlittel in einer einzigen Steuer finden wollen, der Vermögenssteuer...« Neue Freie Presse, 1917 október 27. száma.

teher fedezésére. Ez pontatlan beszéd. De ma nem beszélhetünk pontosabban, mert nem tudjuk, mekkora lesz a háboru után az országra sulyosodó teher és azt sem tudhatjuk ma, hogy ezzel akkor mekkora vagyoni erő fog az országban szemben állani. Pontos adatok birtokában az állásfoglalás is határozottabb lehetne azzal a vagyoni adóval szemben, melynek mérve oly magas volna, hogy hatása egy jelentékenyebb devalváció hatásával felérne. Így az állásfoglalás csak általánosságban mozoghat. De a megállapítás így is megállja a helyét.

Arról, hogy a nélkülözhetetlennek látszó vagyoni adó devalvációs hatások nélkül is miként és milyen mértékben volna megvalósítható, már szoltam.¹

g) A készpénzt kimélő fizető módok. Az árak emelkedését minden esetre igen nagy mértékben előmozdító papírpénzmennyiségünk hihetőleg valamivel kevésbbé nőtt volna, ha a monarchia mindkét állama a maga fizetéseinél nagyobb mértékben vette, illetve vehette volna igénybe a készpénzt kimélő fizető módozatokat.

A valuta helyreállításának problémája mint az átmeneti gazdálkodás egyik legfontosabb kérdése, tulajdonképen csak a háboru befejezte után állit minket olyan feladatok elé, amelyeknek megoldását kutatni e dolgozat tárgya. De azért az átmenetgazdasági politika nem egy téren szükségképen visszabocsájtja a maga gyökereit a háborus idők közgazdasági életébe és politikájába. Így van ez különösen a valutahelyreállítás terén. Forgalomba került pénzmennyiségünk apasztását nem kezdhethük elég jókor, illetve azokat az intézkedéseket, amelyekkel a pénzforgalom növekedését csökkenthetjük, nem alkalmazhatjuk eléggé korán.

Az állam, amennyire lehet, már a háboru alatt szorítsa feleit, kiknek nagyobb fizetéseket teljesit, az átiró forgalom lehetőleg nagymérvű igénybevétele.²

h) A hadsereg pénzsüksége. A hadsereg a

¹ Lásd ezen § d) pontját.

² Az átiró forgalom nagy jelentőségéről a háborus pénzmennyiség apasztása szempontjából igen érdekesen ír E. K a h n *Gegen den Bargeldverkehr*. Leipzig, 1916. Lásd még Dr. F. S c h m i d t *Der bargeldlose Zahlungsverkehr in Deutschland und seine Förderung*. Leipzig-Berlin, 1917.

háboru nagyfogyasztója. Az ő szükségletei miatt nőtt meg oly szertelenné jegyforgalmunk. A háboruskodó hadsereg roppant fizetőeszköztömeget kíván és tart állandóan lekötve. K a h n ezt az összeget Németországban, illetve a német hadseregre nézve 1·25 milliárd márkára becsüli.¹ Ebből a számból következtethetünk arra az összegre, mely nálunk, hasonló körülmények folytán jött forgalomba.

Már rámutattam arra, pénzünk értécsökkenésének okairól szólva, hogy a hadsereg, különösen a háboru elején, nem számolhatván előre a háboru igen hosszú időtartamával, csak kevésbé ismerte a takarékoság szabályát. Amennyiben fizetéseihez mindig készpénzt vett igénybe, vásárlásai útján nőtt a jegyforgalom. Ha a hadsereg, különösen a maga körén belül történő fizetéseinek teljesítésénél (különösen fizetések, zsoldok) nem ragaszkodott volna mereven a készpénzben való fizetésekhez, hanem ha pénzkezelési rendszerében az átiró forgalmat pl. a postatakarékpénztár útján legalább egy bizonyos fokig igénybe vette volna, hihetőleg kisebb mértékben nőtt volna a pénzforgalmunk.

A hosszantartó és nagyméretű háboru rákényszerítette a hadsereget, hogy a maga keretein belül olyan gazdasági intézményeket létesítsen, amelyekre a békében nem volt szükség s aminőkre egy rövidebb háboru alatt nem kellett volna gondolni. A készpénzt kimélő fizető módok alkalmazása a hadsereg körén belül szintén ilyen intézkedés volna, melynek jegyforgalmunk növekedésére lehetne apasztó hatása. Kétségtelenül volna ilyen hatása akkor, ha pl. a postatakarékpénztár által kezelt összegek további átirás tárgyát tennék, vagy anélkül, hogy készpénzzé válnának, az államhoz kerülnének (pl. hadikölcsönök formájában, stb.) vissza.²

A hadsereg egészségesebb formájú pénzkezelési rendszere már a háboru alatt éreztetné jótékony hatását a pénzforgalomra. Éppen így már a háboru alatt érvényesülne előnyösen valutánkra a hadsereg célszerűbb gazdasági és különösen valutapolitikája a meghódított területeken.

¹ Id. m. 8. lap.

² A hadsereg pénzkezelési rendszerének hiányairól megszívlelendő dolgokat mondott a *Pénzügyi Szemle* 1917 augusztusi száma szerint H a n t o s E l e m é r 1917 március 3-án tartott képviselőházi beszédében, 50—51. l.

Mi e tekintetben tudvalevőleg hibákat követtünk el. Sok érv szól ellene, de viszont mellette is, hogy a hódító az általa megszállva tartott területeken a saját pénzét hozza forgalomba. Mi az utóbbi eljárást követtük. A közelebbi valutapolitikai hibákról, amelyekkel nem tudjuk pénzünk értékét pl. a szerb dinárral szemben sem tartani, itt nem szólva, most csak arra mutatok rá, hogy a megszállva tartott területeken követett eljárásunkkal a forgalomba hozott jegyeink mennyisége minden esetre igen jelentékenyen növekedett. A Német Birodalmi Bank 1916. évi jelentése két milliárd márkánál jóval többre teszi azt a bankjegymennyiséget, amelyet a német csapatok által megszállva tartott területeknek fizetőeszközökkel való ellátására kellett fordítani. Ebből a számból némileg következtethetünk a mi megfelelő viszonyainkra.

Ez a sajnálatos körülmény elénk írja, hogy a jövő tekintetében két dolgot tartsunk szem előtt. Először is kárunkon okulva ellenséges államok újabb területrészeinek esetleges megszállásánál igyekezzünk úgy eljárni, mint a németek Romániában és ne úgy, mint mi Szerbiában. Helyesebben, igyekezzünk a németekkel együtt és úgy eljárni, hogy a valutaügyi szabályozásból sem közvetlenül valutánk értéke, sem jegyforgalmunk szaporodása tekintetében, minket kár ne érjen.¹ Másodszor igyekezzünk a békekötésnél lehetőleg módot találni arra, hogy attól a jegytömegüinktől, mely ma a megszállva tartott országokban és területeken bonyolítja le a forgalmat, az illető országok, illetve területek terhére lehetőleg kárunk nélkül megszabaduljunk.

Általánosságban pedig törekedjünk arra, hogy mindazokban a gazdasági természetű kormányzati és közigazgatási teendőkben, amelyeket úgy a megszállott területeken, mint esetleg egyebütt hadseregünknek tennie kell, a hadseregnek teljes szakértelemmel bíró olyan polgári elemek álljanak rendelkezésére, akiknek szavát meg is hallgatják.²

¹ Örömmel jegyezhető fel, hogy Olaszországban már így járunk el. Lásd Wekerle miniszterelnök nyilatkozatát a képviselőház 1917 december 12-én tartott ülésén.

² Újsághírek szerint a cs. és kir. hadügyminisztérium 1918 január 9-ikére szakértőkből álló értekezletet hívott össze, melynek feladata volt szerbiai valuta-viszonyaink javítását megvitatni. Az értekezlet tárgyalásairól azonban jelentés nem adatott ki.

2. §. Az adópolitika a háboru után.

A valutánk helyreállítására irányuló törekvés elválaszthatatlan attól az igyekezettől, mely államháztartásunk egyensúlyát iparkodik biztosítani. A valuta jósága és az államháztartás egyensulya közt az összefüggés mindig igen szoros. De különösen mi érezzük ezt most, mikor valutánk fő betegségét állami háztartásunk szerfeletti eladósodottsága is okozza. Minden lépés, mely az államháztartás bevételeit kiadásainak növelése nélkül fokozza, egyuttal lépés a valutajavítás irányában is. Minél hamarabb hozzuk az államot abba a helyzetbe, hogy a jegybanknál fennálló előleg-tartozásait törleszthesse, annál hamarabb szünik meg pénzünk elértéktelenedésének egyik főoka. Ezért azokra az intézkedésekre is vetek egy futó pillantást, amelyeket majd a háboru után állami bevételeink általános fokozása végett tennünk kell.

Közgazdasági életünk fejlődése érthető, természetes okok következtében már évtizedek óta azokon a nyomokon halad, amelyeknek jó részét a német birodalom közgazdasági politikája taposta ki előtte. Gazdasági életünk és államháztartásunk még soha sem került a német birodaloméival annyira hasonló körülmények hatása alá, mint most a háboruban. Azt hihetnők tehát, hogy háboru utáni pénzügyi politikánkban is jó irányítást fogunk kapni a németektől, akik sok minden jóban voltak már tanítómestereink gazdasági téren.

Pénzügyi életünk berendezése, adórendszerünk és különösen lakosságunk teherviselőképesége a nálunk lényegesen más jövedelemeloszlási kép következtében annyira különbözik p. a porosztól, hogy a németországi mintát pénzügyi téren a háboru után még akkor sem követhetnők mindenben, ha a német birodalom és Ausztria-Magyarország háboru utáni gazdasági közeledése a valószínűnél nagyobb mértékben válnék is valóra. Mi a monarchia másik államával karöltve a némettől meglehetősen független pénzügyi politikát leszünk kénytelenek háboru után követni, ha a német birodalom egyes adóügyi intézkedései (pl. a szén megadóztatása) már csak közgazdasági okoknál fogva is kell, hogy kiváltanak nálunk is hasonló irányu pénzügyi eljárásokat.¹

¹ De viszont éppen azok a következmények, amelyek nálunk a szén meg-

Háboru alatti adópolitikánk már is mutat föl alkotásokat a három háborus egyenes adóban és nagyjelentőségű kezdeményezéseket egyes fogyasztási adóink eddigi hozadékának emelésénél, részint új fogyasztási adótárgyak megállapításánál. Hogy a fogyasztási adókból eredő bevételek lehető fokozása a háboru utáni adópolitikának is egyik fő gondja lesz, az senki előtt sem kétséges. Az is előre veti ma már árnyékát, hogy a fogyasztás egy ujfajta, sokkal tágabb keretű megadóztatásának nézünk elébe a jövőben, mint amilyenhez eddig voltunk szokva. Bizonyos termelő ágaknak a háboru alatt központosított berendezése lehetővé fogja tenni, hogy az állam e központosításokat a háboru után is fenntartsa és esetleg maga szabván meg a termékek árát az illető termelés hozadékában nagy mértékben részesedjék. Szeszadónk átalakulása a háboru alatt jól mutatja a fejlődésnek ezt az irányát.

De egyenes adóinknak is majd igen nagyarányu fejlődésen kell átmenniök a háboru után, hogy a háborus terhek viselésében aránylagosan kivehessék a részüket. Az állam itt sokkal jobban szemben fogja magát találni az egyes termelő ágak közgazdasági, de a községi adóztatás pénzügyi érdekeivel is, mint a fogyasztási adók terén, melyeknél adóztató ereje burkoltabban érvényesül. Éppen ezért valószínűleg ezen adók szükséges reformja csak utána fog járni és nem fogja megelőzni a fogyasztási adók hozadékának emelését. Holott erre társadalompolitikai okoknál fogva nagy szükség volna.

A legnehezebb problémák közé tartozik, melyeknek megoldását a jövő elénk írja az, hogy egyenes adóink nagy mértékben emelendő terhet miként osszuk meg az egyes termelő ágak és ezzel a különböző társadalmi osztályok között.

Általánosan ismert tény, hogy a földbirtok adóterhében nálunk roppant aránytalanságok mutatkoznak. De ettől eltekintve is, azt hiszem, alig vitatható, hogy a földbirtok ma nálunk nem vesz annyira részt a közterhek viselésében, mint azt teherviselő-képessége, különösen megfelelő művelés mellett, lehetővé tenné.

adóztatásához fűződnek és amelyek nálunk ennek a kérdésnek más formában való megoldását teszik szükségessé, mutatják, hogy a német adópolitikai intézkedések nem ültethetők egyszerűen át hozzánk.

Nagyon megszívlelendő, amit e tekintetben Hegedüs Loránt mond.¹ Megállapításai egyszerü tények, minden színezés nélkül. Éppen ezért helyesnek is valloam a fölfogását, ha nem vonom is le belőlük azokat a következtetéseket, amelyek Éber földadó-javaslatában² és Teleszky vagyonadóreformjában³ lépnek elénk. De azt is figyelembe kell venni, hogy az ipar és kereskedelem teherviselőképesége eddig mindenütt jóval nagyobb arányban nőtt, mint a mezőgazdaságé.⁴ Lehetetlen az államok adópolitikájában ennek a ténynek a felismerését a hozzáfűződő adópolitikai következményekben észre nem venni. A mezőgazdaságot az adópolitika eddig kisebb mértékben használta ki. És alig hiszem, hogy ez a bizonyos foku kedvezés éppen annak folytán, hogy első sorban a mezőgazdaság hozadékképességét leszünk kénytelenek minden rendelkezésünkre álló eszközzel fokozni, a háboru után nálunk megszűnhetnék. Ezért azoknak az adóinknak, amelyek mezőgazdasági termelő ágainkra fognak majd a háboru után az eddiginél nagyobb sullyal nehezedeni, szintén ennek a ténynek megfelelően kell kiépülniök.

Hogy ugyis magas házadónk a háboru után nagyobb emelésre alkalmas volna, alig hiszem. A lakberek háboru utáni emelkedéséből az állam a házbéradó útján már megkapná a maga nagyobboldott részét. A magánvállalkozás helyzetét, mely az építkezés terén a háboru után ugyis nagyon nehéz lesz, adósulyosbitással még nehezíteni, éppen a lakásszükség lehető gyors megszüntetése céljából nem volna indokolt. Ha a lakásinség leküzdésére nagyobb mérvű állami tevékenységgel hathatnánk közre, ugy ez a körülmény minden esetre erősen éreztethetné hatását a házadó háboru utáni megfelelő alakulására is.

¹ Id. m. 99—100. l.

² Id. cikk 430. l.

³ Id. képviselőházi beszéd.

⁴ »Egy eltakart megkimélése a földbirtoknak az adópolitika újabb irányában található, mely szerint az állam növekedett terheivel szemben a földbirtok kimélésben részesül és különösen az iparból, tőkéből származó jövedelmek vétetnek igénybe. Ezt abból látni, hogy míg az egyenes adókból származó bevételnek 1868-ban 64.10%-a esett a földadóra, ez a kilenevenes években már csak 31—32%-kal szerepel nálunk és hasonló viszonyokat találunk a legtöbb középeurópai államban. Csak a községi adózás az, melynek fokozódó igényei ma is leginkább a földmívelésből elégítettnek ki, mi egyes esetekben a földbirtok tulmegterhelte-tését okozza». Földes: *Az államháztartástan*. Budapest, 1900. 272. lap.

Az örökösödési adó terén is van olyan tenni valónk, amivel az állami bevételeket növelhetjük. Átalakítása az újabb nyugati minták szerint régi tartozásunk.

Abból az álláspontból, mely gazdasági életünk háboru utáni regenerálásánál azt tartja szem előtt, hogy a célt nem annyira a társadalom fogyasztásának erőszakos visszaszorításával, mint inkább a termelés fokozásával igyekezzünk elérni, következik, hogy a háboru utáni adópolitikának azokhoz a lehetőségekhez kell alkalmazkodnia, amelyeket a közgazdasági élet egészséges fejlődése eléje tár. Az adózásnál mindig meglehetősen ellentétes közgazdasági és pénzügyi érdekek párhuzamos érvényre juttatása és kölcsönös figyelembevétele jobban fog sikerülni, ha az adóteher súlya és eloszlásának aránya olyan lesz, hogy a fölösleges fogyasztást megakadályozza, vagy legalább megnehezíti és a szükséges termelést lehetővé teszi, sőt előmozdítja. Háboru utáni adóztatásunkat ilyen módon megalkotni, lesz a jövő közgazdasági és pénzügyi politikájának legszebb föladata.

Ennél többet mondani ma, egyes adókat kidolgozott formában ajánlani, számszerűleg beszélni leendő adók hozadékáról, ma még nem lehet. Minthogy ma nemcsak a háboru utáni jövedelemeloszlás és ennek alapján a közgazdaság teherviselőképesége, de a háboru után előálló és adókkal fedezendő pénzügyi teher nagysága sem ismeretes.

3. §. *Jegybankunk teendői.*

A pénz értékének helyreállítására irányuló munkában nagy rész fog osztályul jutni jegybankunknak is.

A háboru óta a bank lelépett a közgazdasági élet eleven, mozgalmasszinteréről. Mig békében kamatpolitikájával mindenütt éreztette hatását, ahol a monarchia területén gazdálkodás folyt és mig devizapolitikájával váltóárfolyamunk alakulására igyekezett szüntelen hatni, addig a háboru a jegybank működését egészen más térre terelte. A jegybank főleg az állam hitelezőjévé lett. Más adósainak száma erősen megcsökkent. A kamatláb alakulását bár irányítja, mégis hosszú idő óta egyformán tartott 5%-os rátájá-

val csak úgy, mint a legtöbb háboruskodó ország központi jegybankja, az Osztrák-Magyar Bank is fölöttébb szenvedőlegesen viselkedik. Devizapolitikát pedig, de itt most egészen mást értve ez alatt, csak annyiban folytat, amennyiben 1916 óta a külföldi tartozások kiegyenlítésére szükséges fizető eszközök fölött irányítólal rendelkezik. A bank ebből a passzív, rezervált állásából — a háboru első hónapjait leszámítva — a háboru egész tartama alatt nem lépett ki.¹

És a jegybank nem is járhatott el másként. Ezt nem fölösleges hangsúlyozni, mert vannak, akik a banknak ebben az eljárásában mulasztást látnak és azt mondják, hogy a diskontpolitika teljes hiánya volt oka a pénz elértéktelenedésének a külföldön, de nem kevésbé oka a pénz belföldi nagy értécsökkenésének is.

A legélesebb elméjű és legnagyobb tanultságu theoretikusok egyike, Wicksell, akinek a kamatláb és az áralakulás közti összefüggésről nagyon értékes tanulmányokat köszön a tudomány,² támadta meg ezen az alapon a háboruskodó országok központi jegybankjainak és ezzel az Osztrák-Magyar Banknak is, a háboru alatti kamatpolitikáját.³ Szerinte a váltóárfolyam emelkedése első sorban a megromlott kereskedelmi mérleg következménye. De ez a körülmény adja meg egyuttal az eszközt a fizetési mérleg javítására. A külföldre nézve a belföldi értékpapírok megszerzése a belföldi pénz értécsökkenése következtében oly előnyös üzletté válik, hogy értékpapírok kivitelével a háboru alatt is helyre lehetett volna a fizetési mérleg egyensúlyát állítani. De még alkalmasabb eszköz gyanánt kínálkozott volna a diskontkamatláb jelentős fölemelése. Ez maga után vont volna, hogy a belföldi értékpapírok meghatározott kamatozásukkal erős áresést értek volna el, ami külföldre való özönlésüket (még talán az ellenséges külföldre is) lehetővé tette volna. A belföldi nagy drágulásnak egyetlen ellenszere lett volna szerinte a kamatláb erős emelése.

¹ A jegybank a kamatlábat 1914 július 31-én 6%-ra emelte, majd augusztus 2-án 8%-ra növelte. De az első hadikölcsön kibocsájtása előtt, október 29-én ezt már 5.5%-ra mérsékelte, hogy aztán 1915 április 11-én ezt is leszállítsa 5%-ra. A kamatláb azóta meg is maradt változatlanul ezen a fokon.

² *Geldzins und Güterpreise*. Jena, 1898.

³ *Hinauf mit den Bankraten!* Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 41. Band. 1916. 745. és köv. l.

Mert ez a drágulás annak az eredménye, hogy a háboru alatt a pénzkamat magassága és a természetes, tényleges kamat foka között igen nagy távolság gyanánt tátongó ür keletkezett, más szóval: mutatkozott a »jelenlegi« áru mai agioja a »jövőbeli« áruval szemben.

Ez ellen a fölfogás ellen nagyon sok kifogást lehet fölhozni, amelyek a gyakorlati életből következnek.¹ Ezeket nem említem. De arra szeretnék rámutatni, hogy a Wicksell okoskodásának két ága van. Az egyik a fizetési mérlegnek az értékpapírok kivitelével való javítása. Ez elméletileg kifogástalan, de gyakorlatilag már a háboru elején is kivihetetlen volt. Később, amint mindinkább kevesbedett a semleges külföld és mind jobban nőtt ellenségeink száma, mindinkább még lehetetlenebbé vált. A másik a kamatláb hatása a belföldi áralakulásra. Ez elméletileg is vitás álláspont. Wicksell maga is elismeri, hogy ez a pénzügyelmélet »igazán nehéz kérdéseinek egyike«.² E kérdésben azoknak a véleménye látszik előttem jobban megalapozottnak, ezekhez csatlakozik Plenge is,³ akik a kamatláb emelésétől a termelő-költségek növekedését és ezen a révén az árak emelkedését várják.⁴ De e kérdés fölött a vita a tudományban még nem tekinthető lezártnak. Gyakorlatilag nyomós érv a kamatpolitikának háboruban való alkalmazása ellen az államkölcsönök kelendőségének biztosítása. Az a körülmény is mond valamit, hogy a hadviselő államok mindegyike ebben a tekintetben egyformán járt el.

A háborut követő időkben, mikor gazdasági politikánk fő célja lesz a gazdasági élet helyreállítása és amikor az állam nem lesz már kénytelen a gazdasági politikától független pénzügypolitikát folytatni, majd a diszkontpolitika megint elfoglalja közgazdasági

¹ Lásd ezeket igen jól csoportosítva Federn Walter polemiájában *Hinauf mit den Bankraten! Eine Entgegnung*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 42. Band. 202. és köv. l.

² Id. értekezés 756. l.

³ Dr. Johann Plenge: *Von der Diskontpolitik zur Herrschaft über den Geldmarkt*. Berlin, 1913.

⁴ Jellemző a kérdés természetére Schumpeter megjegyzése, amelyet Schlesinger Károly: *Theorie der Geld- und Kreditwirtschaft* c. könyvének bírálatában mond: »Doch ist das ein Bedenken, das auf Differenzen in der Einschätzung konkreter Bedingungen praktischer Massregeln beruht...« stb. Archiv f. Sozialw. u. Sozialpol. Bd. 41. 1916. 242. l.

életünkben régi helyét. Hogy milyen irányban fog kellene ennek a diskontpolitikának folytatódnia, arra abból következtessünk, amit a pénz értékcsökkenésének okait vizsgálva a bank kamatlábpolitikájának kényszerű szüneteléséről mondtam. (44. és köv. l.)

4. §. A német segítség.

A valutánk helyreállítása céljából igénybe vehető eszközök és módok vizsgálata hiányos volna, ha nem emlékezném meg arról a segítségről, amely nálunk gazdaságilag is erősebb, fegyveres szövetségünk részéről juthatna e téren javunkra.

Természetesnek látszik, hogy a német birodalom a fegyveres szövetség eszméjét a gazdasági barátság terére is átvive, tőle telhetőleg segítségünkre jöjjön valutánk értékének javításában, illetve fenntartásában is. Hiszen valutánk javulása gazdasági erősödésünket is jelentené, valamint alapja volna gazdasági erőnk további gyarapodásának is. Már pedig az Németországnak is érdeke, hogy fegyveres szövetségese gazdaságilag is erős legyen, lévén a gazdasági erő a politikai és ezzel a katonai erőnek is legjobb alapja. De közvetlen gazdasági okokból is érdeke Németországnak valutánk jósága. Hiszen Németország egyik fő hitelezőnk és érdeke, hogy nála levő, koronaértékben kamatozó papirjaink után a teljes kamatjövedelmet megkapja.

Ilyen gondolatok hatása alatt egyidőben uton-utfélen élénk bukkant az a nézet, hogy Németország ezt a valutatámogató segítséget legegyszerűbben és a leghatásosabb formában azzal adhatná meg, ha a márka és a korona árfolyama közös meg egyezéssel megállapíttatnék és ez az arány mindkét részről fenntartatnék. Már H e g e d ü s L o r á n t beszédében, amelyet 1915. március 16-án tartott a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének közgyűlésén,¹ olvasom a márka és a korona fixrelációját. Magam is szóltam erről körülbelül ugyanekkor az egyetemi Háborus Előadások keretében.² K a t o n a B é l a javaslata az Osztrák-Magyar Bank és a Német Birodalmi Bank közötti

¹ *Jövők.* Különlenyomat a Magyar Gyáripar 1915. évi 10. számából 13. l.

² *Mi lesz a nagy háboru vége?* Háborus előadások. Kolozsvár, 1915. 181. l.

átutaló forgalom tárgyában, melyet 1915-iki Közgazdasági Évkönyvében említ,¹ tulajdonképpen ugyanezt az eszmét szolgálja. Mások is tárgyalták ezt a kérdést. Később Prager Gyula egy érdeemes ujságcikkben a reláció megállapításának és fenntartásának módozataira nézve is közöl egy tervezetet, amelyben a gondolat megvalósítását a devizaközpontok munkájával kapcsolja össze.² De később is fölvetették nálunk, még pedig Németországgal szemben meglehetősen követelőleg hangsúlyozva ezt a kérdést.³

Az eszme sorsa eddig nem volt valami nagyon szerencsés. A német, osztrák és magyar gazdasági egyesülések 1917. júniusában tartott tárgyalásán Fellner Frigyes mint a valuta-helyreállítás kérdésének szakelőadója, a fix-reláció megállapítása ellen nyilatkozott.⁴ Érvek gyanánt Németország részéről az ezzel elvállalandó tulságosan nagy teherre, részünkről pedig arra hivatkozott, hogy a fix-reláció fenntartása Németország türhetetlen mérvű beavatkozásával járna gazdasági dolgainkba. E tárgyalások további során elhangzott az az óhajtás is, hogy Németország részesítse már a háboru alatt is hathatósabb valutapolitikai segítségben monarchiánkat.⁵ Az egyesülés német elnöksége ezt az óhajt visszautasította és azokra a nagy terhekre hivatkozott, amelyekkel Németországra nézve a háboru alatt saját valutájának lehető fenntartása már ugyis jár.⁶

Ha Németországnak a háboru alatti valutapolitikai intézke-

¹ *Magyarország Közgazdasága*. Pénzügyi és közgazdasági évkönyv 1915 évről. Budapest, 1916. 156. l.

² *Die Regelung der Valuta*. Pester Lloyd, 1917 január 5. szám. Abban azonban, mint látnivaló, téved, mikor azt írja: »... eine bisher noch niemals und von niemand angeregte Frage...«

³ Így különösen Krausz: *Unsere Finanzen und Deutschland*. Pester Lloyd, 1917 augusztus 1. szám. De már ez a cikk sem bizik a fix-reláció sikerében. Mint a német valutasegység második módját a Németországgal szemben fennálló adósságaink hosszú időre való állandósítását ajánlja.

⁴ *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen des Ungarisch-Deutschen Wirtschaftsverbandes, des Deutsch-Österreichisch-Ungarischen Wirtschaftsverbandes und des Österreichisch-Deutschen Wirtschaftsverbandes am 23. und 24. Juni 1917 in Budapest, betr. das gemeinsame Vorgehen in Fragen der Übergangswirtschaft*. Budapest, 1917. 91–92. l.

⁵ Ugyanott 101–102. l.

⁶ Ugyanott 118. l.

déseit nézzük, amelyek részben a mi valutánk ellen is irányulnak, így a valutaügy rendezését a németek által megszállva tartott ellenséges területeken, különösen Romániában, vagy azt az intézkedést, amellyel ujabban Németország megkísérlette megakadályozni, hogy semleges piacokon fizető eszközül márkaköveteléseinket használjuk föl,¹ úgy könnyű arra következtetni, hogy Németországtól, legalább a háboru alatt, valutánk javítására irányuló közvetlen segítséget nem igen várhatunk.²

A háboru után némileg más lesz a helyzet. Ha akkor a német birodalom sulyt fog helyezni gazdasági szövetségünkre, ennek érdekében hihetőleg valutapolitikai téren is hajlandó lesz némi áldozatot hozni. A monarchiának minden esetre arra kellene törekednie, hogy e kérdésben mindkét oldalon elfogadtassék a következő álláspont helyessége, mely különben vitathatatlan is: A gazdasági közeledés kérdései csak egyenlő erejű valutákkal bíró országok között oldhatók meg jól. A valuta helyreállítása a Németországhoz való gazdasági közeledéssel szoros összefüggésben levő kérdés, melyet ezekkel együtt kell kezelni és megoldani.

Ha a háboru után Németországhoz egy bizonyos fokig gazdaságilag ugyis közeledünk, annak a beavatkozásnak is sikerülne majd talán valami elviselhető formáját találni, amelyet Németországnak ama segítségével kapcsolatban, hogy a korona értékét tartja, gazdasági, különösen külkereskedelmi politikánkra vonatkozólag meg kellene engednünk.

A kérdéssel mindkét országban, Németországban is, a monarchiában is fontos, általános gazdaságpolitikai, főleg külvonatkozásokban jelentős szempontok függnek össze. Miattuk éppen olyan kevésbé merek komolyan sikert jósolni annak a gondolatnak, mely a valutánk helyreállítására irányuló törekvések közben

¹ 1917 októberében.

² Lásd Glasenapp-nak a Német Birodalmi Bank alelnökének e kérdésre vonatkozó, igen kimerítő nyilatkozatát egy interview keretében. Budapesti Hírlap, 1917 október 28. szám. Ez is azt mutatja, hogy a háboru utáni német valutakölcson sem valószínű. A monarchia pénzügyminisztereinek 1918 január elején a német kölcsönök meghosszabbítása iránt Berlinben folytatott tárgyalásai e tekintetben még teljesen kétségben hagynak. Lásd: *Die Ergebnisse der wirtschaftlichen Konferenzen mit der deutschen Regierung*. Neue Freie Presse, 9. Januar 1918. Nr. 19175. 10. oldal. És: *Die deutschen Markdarlehen an Österreich-Ungarn*. Pester Lloyd, 10. Januar 1918. 7. oldal.

a korona és márka relációjának fixírozására irányul, mint a hogy nem bizom abban sem, hogy Németországtól közvetlenül a háboru után egy előnyös valutakölcsönt kaphatnánk. A fentemlitett szakelőadmány szerzője, F e l l n e r, egy ilyen kölcsön lehetőségét vitatja.¹ De fölhozott indokai nem teszik előttem valószínűvé, hogy Németország ilyen segítségére számíthassunk. Mindjárt a háboru után legalább semmi esetre sem. Akkor magának Németországnak is sokra lesz szüksége.²

C) AZ ÁRALAKULÁS A HÁBORU UTÁN.

1. §. A kereslet csökkenése.

Pénzünk elértéktelenedésének külkereskedelmi okok mellett nyomós belső okai is vannak. Ezért annak a politikának is, mely a valuta helyreállítására törekszik, ezeket a belső okokat is ki kell küszöbölnie a gazdasági életből.

A bizalmatlanság, a bizonytalanság érzete a háboruval együtt fog eltűnni gazdasági életünkben és pedig valószínűleg annál nagyobb mértékben, minél hamarább kapja ez vissza a háboru előtti megszokott szabadságát. Ha a fogyasztó könnyebben fog vásárolhatni, ez alatt persze nemcsak azt értve, hogy kevésbbé korlátok közé szorítva, de azt is, hogy mennyiség tekintetében

¹ Id. szakvélemény 92. l.

² A *hadisarcot* már 1915 március 6-án tartott, többször idézett előadásomban kirekesztettem azon eszközök közül, amelyekre valutánk helyreállításánál számíthatunk.

Hasonlóképen nem gondolhatunk komolyan valutánkjavításánál arra az esz-közre sem, mely abban állana, ha valutánk azonnal elszakadhatna Ausztriától. Teljesen figyelmen kívül hagyva, hogy erre a háboru alatt gondolni, politikai lehetetlenség, gazdaságilag sem tartom az eszmét egészségesnek. Olyféle okoskodás eredménye, mintha a gazdálkodónak módjában állana a rossz esztendőket gazdálkodásából kirekeszteni. A rossz éveket is el kell viselni, ha a jókat élvezni akarjuk. Aztán meg akik így gondolkoznak, a dolognak csak az egyik oldalát nézik. Az orvosság, azt mondhatnók, egy kissé nagyon is egyszerű ahhoz, hogy alkalmazni lehetne. Hihetőleg módunk lesz a háboru alatt is, de még inkább a háboru után a valuta elváltatása nélkül is odahatni, hogy Ausztria bizonyos, érette is vállalt egyoldalú gazdasági áldozataink ellenértékét nekünk nyújtsa. (Az itt bírált gondolatot B a l á s K á r o l y veti fel *Valutánk és a háborus közgazdaság* c., különben komoly cikkében. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1917 decem-beri szám.)

bármikor szabadabban, akkor úgy a fogyasztóknál, mint az üzérkedőknél tapasztalható titkos készletfőlhalmozásoknak egyik legerősebb rugója esik el és ezzel megszűnik az árak felszöktetésének egyik igen jelentős tényezője is. Ilyen szabadabb mozgást persze az állam a vásárlóknak majd teljesen csak akkor engedhet, ha a kínálat már jobban arányba is kerül a kereslettel. Ez a háború után nem fog azonnal bekövetkezni. De a leszerelés előhaladásával erre is van növekvő remény.

Ha a hadsereg, ez a roppant fogyasztó, kilép a vásárlók sorából, vagy legalább is kereslete nagyon lényegesen megcsökkenik, ezzel az élelmiszerek és bizonyos anyagok ára mindjárt jelentősen leszállhat. Hiszen a hadseregből kikerülők jó részét nálunk a mezőgazdaság veszi föl magába. Ezek aztán már nem a piacról fognak élelmeződni. És az a kínálatmennyiség, mely azért marad el a piacról, hogy ők otthon élelmezhetők legyenek, jóval kisebb lesz annál a mennyiségnél, amivel a kereslet a piacon az ő kilépésük miatt a hadseregből csökkenni fog. A hadsereg leszerelése kapcsán ez az előnyös hatás az élelmiszerek áralakulására várhatólag azonnal mutatkozni fog. Az első termelő időszak után pedig már a remélhetőleg megnövekvő termelés is fogja jótékony hatását az élelmiszerek árára éreztetni.

Még közvetlenebb lesz a hatása annak, hogy a hadsereg kilép a vásárlók sorából, az anyagok áralakulására. A leszereléssel készletek is fognak fölszabadulni. Ezek is éreztetni fogják, legalább egy bizonyos mértékig, árcsökkenő hatásukat. Nem lévén többé a lefoglalás veszélyének kitéve, a még rejtett készletek is utat fognak keresni a piac felé. A további árcsökkenés e téren persze az anyagok és pótanyagok tekintetében meginduló termelés eredményességétől és a behozatali lehetőségektől függ. Amit itt az anyagokra nézve mondtam, az áll a hadsereg által szükségelt segédeszközökre és egyéb fölszerelési dolgokra nézve is.

Számolnunk kell azonban azzal, hogy a most említett anyagok stb. és ekként természetesen a belőlük készült használati cikkek áralakulása is nem lesz olyan folyamatosan kedvező irányu, mint pl. a mezőgazdasági termékeké. Az, hogy a hadsereg, ez az eddigi szuverén fogyasztó, kilép a kereslet sorából, minden esetre

nagyon jelentékenyen fogja befolyásolni e cikkek áralakulását is. De az egyéb kereslet, mely sok elmaradt, ki nem elégitett szükségletével a háboru után sietve föl fog lépni, föl fogja hajtani az árakat. Azt pedig már tudjuk, hogy a kínálat fokozása a termelés fokozása útján a piacnak ezen a részén különösen mindjárt a háboru után szinte leküzdhetetlen nehézségekbe fog ütközni.

Hasonló áralakulást várhatunk háboru után, dacára annak, hogy akkor a hadsereg megszűnik a mai fogyasztó lenni, a mezőgazdaság azon termékeinél is, amelyek nem produkálhatók könnyen, vagy nem állithatók elő egy termelő időszak alatt. Állatállományunkkal a háboru nagymérvű rablógazdálkodást üz. Ezt és ennek szaporulatát egyszerre vagy gyorsan a háboru után a kereslet által megkívánt mennyiségre emelni nem lesz lehetséges. Az állatok és részben az állati termékek árában ez a háboru után is érezhető lesz.

Ha más szempontokat most kizárunk és a háboru utáni áralakulást csak különösen ama hatás tekintetéből vizsgáljuk, amellyel a hadsereg leszerelése lesz az árak alakulására, akkor körülbelül a következő kép tárul elénk: Az anyagoknál és az ipari termékeknél a várható árhanyatlást meglehetősen ellensúlyozni fogja a fokozott mértékben föllépendő egyéb kereslet és a kínálat fokozásának nehézsége. Ugyanez várható az állatoknál és az állati termékeknél is, különösen amennyiben ezek nem élelmiszerek. Egyéb mezőgazdasági termékeknél inkább várható árcsökkenés. Ez valószínűleg legnagyobb lesz a könnyen és hamar előállítható, de nehezen szállítható termékeknél; míg a gabona árának közvetlen háboru utáni alakulását igen erősen fogják befolyásolni a világpiaci körülmények.

Általánosságban ezek üdvös eredmények. A háboru folyton hajtja föl az árakat. A leszerelés ennek az egész vonalon véget vet; sőt határozott lefelé tartó ármozgalmat idéz elő. Joggal mutathatunk tehát rá arra, hogy a leszerelés gyors keresztülvitele pénzünk vásárlóképestségének alakulására a belföldön is, nemcsak a külföldi valutarelációk szempontjából — erre már fentebb rámutattam — igen jó hatással lesz. Ez a szempont is a leszerelés gyors keresztülvitele mellett szól.

2. §. Az új árszinvonal.

Mindazok az intézkedések, amelyek valutánk külföldi relációjának javítását célozzák, egyuttal a belső árszinvonal előnyösebb alakulására is kihatnak ama kölcsönhatásnál fogva, mely a pénz külföldi és belföldi értéke között fennáll. De az országbeli drágulást rendesen követi és nálunk is nyomon követte az agio. Ezért kétszeresen kell arra törekednünk, hogy a belföldi árszinvonalat minél előbb normalizáljuk.

Egészen magától értetődő, hogy ez nem történhetik közvetlen állami beavatkozással, pl. olyan hatósági ármegállapításokkal, minőkkel most a háboruban dolgozunk. Ezekről az ármegállapításokról, arról a szerepükről, amelyet mint áralakítók játszanak, fentebb már szintén szóltam. Abból, amit ezeknek a háboruban játszott szerepéről ott hallottunk, következtethetjük, hogy békeidőben egyáltalán nem válnának be.

De azért mégsem fölösleges ezt a magától értetődőnek látszó dolgot hangsúlyozni. Akik úgy látják, hogy közgazdaságunk a háboru után oly beteg lesz, hogy nem lesz képes saját magától rekonstruálódni, azok a háboru mesterséges közgazdasági életét nem egy vonatkozásban fenntartandónak fogják vélni háboru utánra is. Ez a fölfogás alkalmasint nem fogja a háboru utáni időknek a háboru idejéből fennmaradt rendkívüli állami beavatkozását egyedül a behozatal állami ellenőrzésére és irányítására korlátozni. Ármegállapítások gondolata akkor is kísérthet. Én azt hiszem, háboru után csak állampénzügyi célokat szolgáló ármegállapításokról lehet majd szó. Ezek meg ugyis áremelő. Persze ez különösen azokra az időkre szól, mikor a többé-kevésbé normális viszonyok már bekövetkeztek. De éppen a hatósági árbeavatkozások mielőbbi elejtésével kell siettetni a rendes állapotok bekövetkeztét.

Ha mégis mindennek dacára a háboru utáni időkben a belföldi árszinvonal normalizásáról beszélek, ezt azért teszem, mert a mai árszinvonal abszurd közgazdasági állapotok következménye. Az árak nemcsak ugrásszerűen emelkednek, nemcsak magasak, de sokszor aránytalanok is. Ezeket az árakat magának a

közgazdasági élet alakulásának kell normális színvonalra hoznia. »A háboru után az árakat alacsonyabb színvonalra kell visszavezetni« — mondja Földes — abban a beszédében, melyet ez Átmenetgazdasági Tanács megalakulásakor tartott.¹ De ő is úgy érti ezt, hogy a közgazdasági életet kell abba a helyzetbe hoznunk, hogy ez mielőbb bekövetkezhessék. Láttuk, hogy ma az árak különösen azért olyan magasak, mert a termelő költségek nagyok. Ezek nagyságát pedig különösen a munkabérek magassága okozza. De a munkabérek magassága a munkáshiánynak és az élelmiszerek drágaságának a következménye. A leszerelés után a munkáshiány egyszerre megengyhül és láttuk, hogy az élelmiszerek olcsóbbodására is van kilátás. Ez a két körülmény a mai magas árak egyik legerősebb tényezőjének a hatását a háboru után mindjárt csökkentené. Ha bizunk abban, hogy a háboru után lesz társadalmunkban elegendő munkaerő és munkakedv és nem félünk attól, hogy »a hosszantartó háboru a vele járó nagy izgalmakkal és az összes emberi energiáknak a végletekig való megfeszítésével a jelenlegi élő nemzedék munkabírását jelentékenyen kimerítette«,² akkor bizhatunk abban is, hogy a gazdasági élet, természetesen csak hosszabb fejlődés után és okos vezetés mellett, majd a drágaság másik nagy okán, az anyaghiányon is fog valamiképen segíteni tudni.

A gazdasági élet saját maga fogja majd az árakat normalizálni és nivellálni, ha fejlődésének egészséges feltételeit megint megkapta.

De akárhogy szabályozódjanak az árak a háboru után, nagyon valószínűnek látszik, hogy az eredeti, a háboru előtti színvonalra többé visszatérni nem fognak.

Az áralakuláshoz fűződik a gazdasági élet legtöbb érdeke. Így érdemes vizsgálni, hogy vajjon egyáltalán visszatérhetnek-e az árak a háboru előtti színvonalukra. Hogy erre megfelelhessünk, nézzük kissé részletesebben, hogy minő érdekek fűződnek a háboru utáni idők áralakulásához.

A háboru után is éppen úgy, mint mindig, szemben fognak

¹ Lásd Pester Lloyd, 1917 október 22. szám. Abendblatt.

² Teleszky: *Valutánkról*. Budapesti Hirlap, 1917 október 16. szám.

állani az áralakulás tekintetében a termelők és a fogyasztók érdekei. A termelő lehetőleg magas árakat akar kapni, a fogyasztó lehetőleg alacsonyakat akar fizetni. De mivel bizonyos tekintetben minden termelő fogyasztó is és megfordítva, minden fogyasztó termelő, ezek az érdekek nem egészen ellentétesek és nem áthidalhatatlanok. Mindenki igyekszik lehetőleg olcsón vásárolni és mindenki lehetőleg drágán igyekszik eladni a maga termékeit, szolgáltatait, munkáját. A gazdasági érvényesülésért folyó küzdelemnek társadalmunk mai közgazdasági berendezkedése mellett nem a fogyasztás, hanem a termelés a színtere. Ezért és mivel a termelés terén a szervezkedés több sikerrel biztat, mindenki lehetőleg arra törekszik, hogy a vásárlásnál, tehát mint fogyasztó elszenvedett, vagy elszenvedendő hátrányokért magát termékeinek eladásánál, tehát mint termelő kárpótolja. A terhek így folyton áthárulnak a termelőkről a fogyasztókra, akik viszont már előbb azokra igyekeztek e terheket áthárítani, akikkel szemben ők szerepelnek termelők gyanánt. Ez az áthárító folyamat igen nagy mértékben mozditja elő az árak folytonos emelkedését. Vázlatos, de hű képe ez a drágulás folyamatának. Fejlődő társadalomban, egészséges gazdasági viszonyok mellett, normális körülmények között általános olcsóbbodással nem fogunk találkozni.

A háboru alatt mértéktelen módon indult meg a II. fejezetben bővebben kifejtett okok következtében a drágulás. Az okok, természetüket tekintve, legnagyobbbrészt nem különböznek azoktól, melyek békeidőben is előidézhethetnek drágulást. Csak sokkal nagyobb mértékben érvényesültek. Így a hatásuk is erősebb volt. A háboru előtti évtizedben is már meglehetősen erős drágulást értünk meg. A háboru nagy drágulási hulláma szépen bele fog simulni a rendes időknek ebbe a szerényebb mérvű, de ugyanolyan irányu áralakulást mutató hullámába.

Ez a magyarázat is azt bizonyítja, hogy a háboru előtti árak egészükben soha többé vissza nem térhetnek. De ugyanezt fogjuk tapasztalni, ha közelebbről vizsgáljuk az áralakító tényezők valószínű viselkedését a háboru után. A termelők egyenkint is, szervezkedve is, arra fognak törekedni, hogy a rájuk nézve előnyös árak vagy egyáltalán ne, vagy csak kis mértékben csökkenjenek.

Védekezni fognak az árdepresszió, az árhanatlan ellen. Ebben a törekvésükben fontos közgazdasági érdekekre fognak hivatkozni. És mert többé-kevésbé mindenki termelő, vagy legalább is érdekelve van termelő folyamatokban, általános érdek is lesz a rohamos árhanatlan megakadályozni, ha ugyan ilyen bekövetkeznék. Az állami beavatkozás ebben a nem várt esetben mindenesetre segítségül hivatnék. A hirtelen restrictióktól éppen azért félnek, mert hirtelen áresést, hitelmegdrágulást és ezzel hosszantartó gazdasági pangást idézhetnek elő. A pénzmennyiség megfelelő módon való apasztása, mely automaticæ annyi forgalmi eszközt von csak el a gazdasági életből, amennyi fölösleges, ezt a káros hatást megakadályozhatja.

De azért sem valószínű, hogy az árak háboru előtti színvonalukat valaha megint elérjék, mivel a háborus drágaság immár sokkal hosszabb idő óta tart, semmint hogy bizonyos áralakulatok meg ne szilárdultak volna. Például az állam szolgáltatásainak a háboru alatt pénzügyi szempontból emelt árai (a dohány, a szesz, a vasuti szállítás árai, stb.) a háboru után is fenntartandók lesznek, bizonyos nyersanyagok ára a háboru után nem csökkenhetik (mire csökkenhetnék, már megint egy új drágulási hullám ragadja őket magával), a munkabérek csak nehezen csökkenthetők, a fix-fizetésű alkalmazottak járandóságai nagyon nehezen emelkednek, de ha egyszer megkapta a hivatalnok a drágasági pótlékot, azt tőle elvenni többé alig sikerül, és így tovább. Mindezek csak példák azon esetek közül, amelyekben a háborus árak többé-kevésbé megjegecesedve mennek át a békeidők gazdálkodásába. Az árak szövényes, egymással szervesen és igen bensőleg összefüggő természetéből pedig az következik, hogy ezek az áralakulások az összes árak egész nagy tömegén éreztetni fogják hatásukat.

A háboru után az árak leszállásának határa van és ez a határ jóval feljebb fekszik, mint a háboru előtti árszinvonal.

3. §. A pénz értékének állandósítása.

Mihelyt a háboru utáni árszabályozódás a mai képtelen árakat úgy szállítja le, hogy azok nagy aránytalanságait is kiegyenlíti,

szóval mihelyt a normalizálódással nivellálódás is jár együtt, a közgazdasági élet el fogja birni háboru után a háboru előttiéknél magasabb árakat is. A pénz értéke ezzel már szabályozódott és ennyiben a közgazdasági élet ehhez már hozzászabhatja a maga igényeit.

De ez még nem elegendő.

A közgazdasági életnek nemcsak normális színvonalon mozgó pénzértékre van szüksége, hanem lehetőleg állandóra is. A változó pénzérték sokkal nagyobb ellensége a gazdasági életnek, mint az alacsony. Káros hatásai az agio ingadozásaiban mutatkoznak. Külkereskedelmi relációinkba ezzel a háboru után a biztos számítás helyett egy kockázatos elem lép, mely a belső forgalomban is érezteti hatását. Az árak ingadozókká lesznek, illetve emelkedni fognak, hogy a külkereskedelem fedezhesse agio-veszteségeit. Mindaz, ami váltóárfolyamunk javítását célozza, mindaz, ami közgazdasági életünket olyan irányban fejleszti, hogy tartozási mérlegünk javulása következzen be, javítja ezt a bizonytalan helyzetet. Ezekről az eszközökről már fentebb szóltam. Ezeknek hatása alatt fog stabilizálódni pénzünk külföldi és belföldi értéke.

IV. FEJEZET.

A jövő pénze.

1. §. Az aranyvaluta és a drágaság.

A valuta helyreállítására irányuló törekvések, melyeknek eddig eszközeit vizsgáltam, támasztékot csak úgy kapnak, ha tudjuk, hogy milyen lehet az új valuta, hogy milyen az a cél, mely felé törekednünk kell és lehet.

A múlt század kilencvenes éveiben befejeződött valutareformok óta a valutakérdés világszerte eltűnt az előtérben álló gazdaságpolitikai kérdések sorából. A világháború a valuta tekintetében meglehetősen egészségesen kialakult állapotokat talált. Az aranyvaluta éppen a háborút megelőző évtizedekben emelkedett világszerte uralkodó szerepre. Az aranyvaluta jósága, célravezető volta minden más valuta mellett általános elismerésre talált. Ezt a valutát rontotta meg és szüntette meg, még pedig nemcsak a hadakozó országokban, a háború.

Ha tehát arra a kérdésre keresünk feleletet, hogy milyen legyen a háború után helyreállítandó valuta, egészen természetesen fordul a figyelem megint az arany felé, amelynek kizárólagos valutaanyagul való alkalmazása eddig még mindenütt a legkevesebb zavart látszott okozni az országok pénzügyrendszerében.

Azt azonban nem lehet állítani, hogy bizonyos aggodalmak már a háború előtti békés években is ne jelentkeztek volna az aranynak valutaanyagul való használata ellen.

Pénzünk romlásának okait fejtegetve már rá kellett mutatnom arra a drágulási folyamatra, mely a háborút megelőző évtizedben világszerte mutatkozott. A »The Economist« fő index-száma 1897 decemberében 1890, 1900-ban 2126, 1902-ben 2003, 1905-ben

2342, 1907-ben 2310, 1909-ben 2373, 1910 augusztusában 2407. Sauerbeck számai pedig az 1890—99. évi árakhoz viszonyítva az 1900-tól 1910-ig terjedő idő alatt 18¹/₂-os áremelkedést mutatnak.¹ Általános lévén világszerte a drágulás, ennek általános természetű jelenségekben kellett az okait keresni.

Igy fordult mindenkinek a figyelme, aki a drágaság kérdésével foglalkozott, elsősorban az arany felé, amelynek a növekvő termelés folytán szaporodó mennyiségében vélték esetleg megtalálhatni a drágaság kulcsát. Az a természetes gondolat vezette itt a kutatókat, hogy a fizetőeszközök mennyiségének szaporodása rendesen az áruk árának emelkedését okozza. A vizsgálatok azonban általában inkább nemleges eredménnyel jártak. A Magyar Közgazdasági Társaság drágasági ankétján két tanulmány is foglalkozik a drágaság és az arany összefüggésének kérdésével. Az egyik arra a következtetésre jut, hogy »mindezideig az aranytermelés növekedése nem lehetett az a faktor, amely a döntő befolyást gyakorolta az árak emelkedésére.«² A másik is azt mondja, hogy »az aranytermelésben beállott változás nem oka a drágulásnak.«³ Földes is egy rövid, de nagyon értékes tanulmányban,⁴ összehasonlítván az 1880-tól 1909-ig terjedő időre évről-évre a termelt arany mennyiségét az évi aranytermelés értékével, azt látja, hogy 1890-től 1897-ig az aranytermelés kétszeresre emelkedett, de ugyanígy kétszeresre emelkedett akkor az érték is. 1897-től 1907-ig a termelés ismét majdnem kétszeresre emelkedik, az érték pedig majdnem a kétszeressel, 92·7 %-kal nő. Ebből helyesen vonja le a következtetést, hogy »az a feltevés, mintha a napjainkban jóformán az egész kultúremberiséget sujtó drágaság főleg és tulnyomólag az aranytermelés óriási emelkedésére volna visszavezethető, nem helytálló.«⁵ Egy szemináriumomban készült, figyelemreméltó dol-

¹ Az Economist, a Sauerbeck-féle számok, valamint három amerikai szám adatait 1896-tól 1909-ig összeállítva közli Irving Fisher id. m. 199. lap. Mind ugyanazt a tényt mutatják.

² Tonelli Sándor: *A drágaság a világpiacón és nálunk*. 104. lap.

³ Varga Jenő: *A drágaság*. 218. lap.

⁴ *Aranytermelés és drágaság*. Közgazdasági értekezések. Új sorozat, II. kötet. Budapest, 1914. 215. és köv. lapok. Eredetileg a Neue Freie Presse 1912 március 30-iki számában jelent meg.

⁵ Id. m. 218. lap.

gozat is azt mondja, hogy az aranytermelés gyarapodása magában véve nem idézhette még elő az áremelkedést, mert az aranykinálattal mindig meglehetősen lépést tartott a fizetőeszközök iránt megnyilvánuló kereslet.¹

A háboru természetesen az aranytermelés rendes menetében is idézett zavarokat elő. Hogy mekkorákat, azt ma pontosan megállapítani nem tudom. A párisi »Administration des monnaies et médailles« adatai szerint a világ aranytermelésének értéke 1914-ben 2358 millió frank, 1915-ben pedig 2345 millió frank volt.² Az amerikai »Director of the Mint« adatai csak 1914-ig bezárólag állanak rendelkezésemre. Ezek az adatok a paritás alapján számítva nem fedik a franciákat, de azért szintén csökkenést mutatnak. Szerintök az aranytermelés mennyisége egészen 1913-ig bezárólag emelkedik. Ekkor a termelés 786.256 kg. 2193 millió márka értékben. Ezzel szemben a termelés 1914-ben már csak 755.202 kg. 2117 millió márka értékben.³ Az »Engineering and Mining Journal« 1915-re nézve a világ aranytermelésének növekedéséről szól, de a termelt mennyiség értékét ennek dacára csak 1916 millió márkára teszi.⁴

Mindezek alapján, bár az 1916. évi adatokra nem hivatkozhatom,⁵ azt hiszem, inkább arra következtethetünk, hogy a háboru óta az aranytermelés évi mennyisége csökkent. Valószínű ellenben az is, hogy az ipari célra feldolgozott arany relatív évi mennyisége is csökkent a háboru alatt. Ez tehát a pénztés céljaira rendelkezésre álló arany mennyiségét, nem ugyan nagy mértékben, de valamivel növelhetné. A látható aranykészletek persze megnövekedtek a háboru alatt. De ez magától értetődőleg nem az aranytermelés mennyiségének szaporodására, hanem arra vezetendő vissza, hogy az aranyat mindenütt erősen kivonták a forgalomból.

Nem valószínű, hogy a háboru előtti drágulást csak, vagy

¹ Dr. Judik József: *A fizetőeszközök mennyisége és a drágaság*. Kolozsvár, 1916. 64. lap.

² Ezeket az adatokat Makai közli, id. m. 71. lap.

³ Helfferich: *Geld und Banken. I. Das Geld*. 3. Aufl. Leipzig, 1916. 595. lap.

⁴ *Volkswirtschaftliche Chronik für das Jahr 1915*. Jena, 1915—16. 960. lap.

⁵ Londoni közlés szerint az 1916. év aranytermelése 94,088.000 font sterling az előző, 1915. év termelésével szemben, melynek értéke 95,710.000 font sterling volt. *Neue Freie Presse*, 1917 november 14. szám.

főleg az aranytermelés növekedése okozta volna. Az se valószínű, hogy a háboru óta az aranytermelés lényegesen növekedett volna. Ezért kétszeresen tévesnek tartom, ha ma valaki azon oknál fogva, hogy a háboru után az arany vásárlóerejének lényeges csökkenésétől fél, még tartózkodik arra a kérdésre határozottan igenlőleg felelni, hogy vajjon a háboru után is ismét az arany lesz-e a világ legcélszerűbb valutaanyaga.¹

Alapos és gondos kutatások nemcsak azt igazolták be, hogy a drágaság oka nem keresendő az aranyban, hanem rávilágítottak arra is, hogy a háboru előtt szinte mindenütt bekövetkezett általános áremelkedésnek mik voltak az okai, illetve mi volt a fő oka.² Ezek alapján tehát még nem volna okunk az aranytól, mint a háboru utáni időknek is legjobb valutaanyagától elfordulni.

2. §. Az új pénzelmélet.

De más oldalról is éri az újabb időkben támadás az aranyat, mint a valuta anyagát. Drága fényűzésnek mondják, mely azonkívül nem is alkalmas arra, hogy vele a közgazdaság nemzeti irányban erőteljesen fejleszthető legyen. Ez a felfogás elméletileg a pénz mivoltának egy sajátos magyarázatára támaszkodik, mely alig tiz évvel a háboru előtt lett közismertté, érveit a háboru valutaügyi jelenségeiből meríti, célja pedig a kontinentális államok, elsősorban Németország valutapolitikáját és ezzel egész közgazdasági életét is lehetőleg függetleníteni az aranyvalutás Angliától.

Az a gondolat, hogy az arany egyeduralkodó helyzetét a világ valutapolitikájában meg lehet és meg kell, még pedig az aranynál olcsóbb eszközzel törni, nem új. Azt hiszem, H e y n-nek *Papirwährung mit Goldreserve für den Auslandsverkehr. Ein Mittel zur Lösung der Währungsfrage* című, 1894-ben megjelent füzeté volt az

¹ Ezért egyáltalán nem osztom T e l e s z k y véleményét: »Tekintettel arra, hogy az arany vásárló ereje az aranytermelés nagymértékű fokozódása folytán már a háboru előtt is fokozatosan és lényegesen csökkent, s ezáltal okozója lett a háboru kitörése előtt is már jelentkező drágaságnak s tekintettel arra, hogy ez a folyamat a háboru alatt akcentuálódott, a legnagyobb valószínűség szerint az arany vásárló ereje a háboru után is lényegesen kisebb lesz, mint volt a háboru előtt.« Budapesti Hírlap, 1917 október 16. szám.

² S z e r z ő: *A drágaság okairól*. Pénzügyi Szemle, 1912 márciusi szám.

eszmé első életrekeltője, ha ez a munka még az aranyvalutától tulajdonképpen nem is akar eltérni. De K n a p p ragyogó fejtegetéseit kellett előbb olvashatnunk,¹ és a világháború sajátos intervalutárius viszonyainak kellett előállaniok, hogy — különösen a németeknél — egy olyan, nézetem szerint, elsősorban hazafias céloktól sugallt, tudományos és publicisztikai irodalom keletkezzék, amely az aranyat »le akarja a trónjáról taszítani«.²

A »hazafias« jelző tudományos munkáknál rendesen nem dicsérő epitheton. A most említett munkáknál azonban nem ilyen értelemben használom. Ezeknek jó része nagy tudományos készültséggel írt, komoly dolgozat. Mint ilyenekkel kívánok a bennük foglalt eszmékkal is foglalkozni.

Az aranyvaluta közismert hátránya, hogy drága. Több vonatkozásban. Az arany megszerzése már költségbe kerül. Nem kevesebbe kerül a megtartása. Ez utóbbi költségek pedig tudvalevőleg nem merülnek ki azokban a veszteségekben, amelyeket az arany tartálékolása és az arany elhasználása von maga után. Sajnálatos, de érthető tény, hogy ezek a költségek ott a legnagyobbak, hol a legkevésbé van arany és ott a legalacsonyabbak, a hol legbővebben van belőle, illetve ahol nem kell nagy fáradsággal sem a megszerzéséről, sem a megtartásáról gondoskodni. Szóval az arany nem oda megy, ahová hívják. Éppen ezért nem is az a főhátránya az aranyvalutának, hogy drága, hanem hogy nem egyformán drága minden országnak.

Anglia valutapolitikai erejének nem az oka, de mindenesetre magyarázata az a nagyon keskeny aranyalap, amelyen az angol aranyvaluta nyugszik. Angliáé a világ aranytermelésének jóval nagyobb fele. Dél-Afrika 1914-ben 304.008 kg., Ausztrália ugyanakkor 64.062 kg. aranyat termelt. Kanada szintén nem jelentéktelen aranytermelése hasonlóképpen Angliának jut javára. (Hogy a másik két legnagyobb aranytermelőt, az Egyesült-Államokat, mely 1914-ben 142.239 kg. és Oroszországot, mely ugyanakkor 42.607 kg. aranyat termelt, Anglia a világháborúban szintén a maga érdekkörébe vonta, azt hagyjuk most figyelmen kívül.) Anglia e fölött az

¹ *Staatliche Theorie des Geldes*. Leipzig, 1905.

² Dalberg: *Die Entthronung des Goldes*. Stuttgart, 1916.

arany mennyiség fölött könnyen rendelkezik, még pedig anélkül, hogy e mennyiség rendelkezésre tartása neki költségbe kerülne. De Anglia, legalább eddig, a világ többi aranytermeléséből is nagyon könnyen kielégíthette szükségletét ama központi helyzete segítségével, melyet a világgazdaságban elfoglalt. Angliának éppen ezért nem kellett nagy aranykészletet tartania, mint más, aranyat nem termelő országnak. »Anglia az arany termelése, szállítása, ármegállapítása, vegyelemzése, az érem-arany előállítása körül oly pozíciót biztosított magának, hogy az ő jeladására, mintegy hívására a szükséges arany azonnal megjelenik«.¹ A varázsszó, melyre ez történik, a leszámítolási kamatláb emelése, amit aztán az egész világ közgazdasági élete megérez. Azt a gazdasági közösséget, melyben az egész világ közgazdasága a háboru előtt egymással és Anglia közgazdaságával élt, éppen a valutafém közössége tette szorossá, mert a gazdasági érintkezést is ez tette köztünk könnyebbé.

Azt olvassuk, hogy »az aranyvaluta ma kényelmes eszköz Anglia kezében, hogy a világgazdaságot, az árak alakulását, a termelést függőségben tartsa még pedig anélkül, hogy maga tulajdonos sok aranyat tartana és az azzal járó költségeket magára venné«.² Ez igaz. De nem szabad elfelejteni, hogy Anglia nem az aranyvalutának köszöni kiváltságos közgazdasági helyzetét a világgazdaságban és hogy az aranyvaluta nemcsak neki szolgál eszköz gyanánt, hanem a többi aranyvalutás országnak is jó arra, hogy helyzetüket viszont ezek is lehetőleg előnyössé tegyék Angliával szemben, amellyel való állandó gazdasági érintkezésre a háboru előtt feltétlenül rá is voltak és valószínűleg a háboru után is rá lesznek utalva. Anglia kiváltságos világgazdasági helyzetét természeti fekvésének, gyarmatainak és tengerentuli birtokainak, világkereskedelmének és tengeri hatalmának köszönhette. Ezek tették a háboru előtt kényszerű szükségessé, hogy a többi ország a világgazdaságban kövesse Anglia vezető szavát és hogy valuta-

¹ Dr. Földes Béla: *A valuta jövője*. Pénzügyi Szemle, 1917 augusztusi szám, 8. lap. Lásd különben erre vonatkozólag bővebben Koch: *Der Londoner Goldverkehr*. Stuttgart u. Berlin, 1905.

² Ugyanott 8. lap.

politikájukban is Anglia után igazodjanak. A német valutareformról szólva, azt hiszem K n a p p mondja éppen, hogy Németország nem azért döntött az aranyvaluta mellett, »weil das Gold Gold, sondern weil England — England ist«.

Az a kérdés, hogy a világháboru ezen a helyzeten fog-e lényegesen változtatni. Alig hiszem. Anglia természeti fekvésében, tengerentuli birtokaiban rejlő nagy előnyeit a világháboru egészen bizonyosan nem fogja megváltoztatni. Hogy tengeri hatalmát egy más hatalom nem fogja-e kérdésessé tenni, azt ma nem tudhatjuk. De ez is valószínűleg csak osztozhatnék vele a hatalom egy részében. Meg azt alig semmisíthetné. A feltörekvő Németország pl. elvitathatta Anglia hosszú ideig élvezett ipari fölényét. De Anglia világkereskedelmi kedvezményes helyzetének kulcsa természeti körülményekben rejlik. Ezeket elvitatni tőle nem lehet. Vele, a vele való gazdasági összeköttetéssel és ezért valutapolitikájával is belátható időn belül még mindig minden országnak számolni kell.

Igaz, hogy a háboru alatt bizonyos fokig Anglia is eltért a tiszta aranyvalutától, amennyiben bankjegyei mellett papírpénzt is hozott forgalomba és Angliában is eltűntek a sovereign-ek a forgalomból. Lord Cunliffe egy nyilatkozata is jól magyarázható akként, hogy a régi valutaállapotok visszaállítására egyhamar Anglia nem gondol.¹ Mégis azt hiszem, egészen bizonyos, hogy Anglia nem fog a háboru után eltérni valutájának régi aranyalapjától.

M a k a i a jelek szerint valószínűnek tartja, hogy a háboru után két valutárius block fog kialakulni. Az egyik Anglia, a másik pedig Németország körül fog csoportosulni. Elvitathatatlanul szükséges tehát szerinte, hogy a központi hatalmak köré csoportosuló államok valutapolitikai tekintetben Németországnak engedjék át az irányítást.² Az utóbbi tekintetben teljesen egyetértek vele. Azt is valószínűnek tartom, hogy valutapolitikai szempontból is szemben fog állani egymással a hatalmak két csoportja. De azt már kevésbé tartom valószínűnek, hogy a két hatalmi csoport annyira különváljon, annyira harera keljen egymással, amint azt

¹ L o e w : *Internationale Inflation*. Pester Lloyd, 1917 június 22. szám.

² Id. m. 308. lap.

ő szeretné, »hogy a központi hatalmak gazdasági block-ja magát az angol valutapolitikai befolyás alól emancipálhassa, amely valutáris téren eddig lebéklyózta a világot«. ¹ Nem hiszem, mert ezt a főlényt Anglia nem valutapolitikájával, hanem valutapolitikai, kétségtelenül nagy előnyeit kereskedelmi politikai főlényével vivta ki.

Bendixen azt hiszi, hogy a háboru tanulságain okulva, az aranyvalutás országok majd mind felfüggesztik az arany szabad verését. Ha pedig majd csak Angliában marad fenn a tiszta aranyvaluta, akkor a világ összes felesleges arany mennyisége oda fog tódulni. Így Angliával is az fog megtörténni, ami az ezüstvalutás országok közül azokkal történt a múlt században, amelyek nem zárták el idejekorán pénzverőiket az ezüst elől. Ez pedig majd hátrányosan fog hatni az angol váltóárfolyamra. Anglia gazdasági leverésének legbiztosabb módja tehát odatörekedni, hogy az Anglián kívüli népek demonetizálják az aranyat. ²

Minden különösebb gazdaságpolitikai jóstehetség nélkül is meg lehet mondani, hogy ez nem fog bekövetkezni. Morus Tamás nagyon régen írta meg Utópiáját és még ma sem csináltatják sehol a foglyok láncait aranyból, hogy az arany iránti megvetést kifejezzék. Amíg a világ rá lesz utalva azokra a terményekre, amelyek Anglia tengerentuli birtokairól vagy az ő közvetítésével kerülnek más országokhoz, addig minden szép elméleti okoskodás dacára minden ország arra fog törekedni, hogy olyan fizetőeszköze legyen, amellyel szükség esetén legolcsóbban és legkönnyebben fizethet Angliának. Ez pedig minden esetre Anglia pénze lesz.

Azonkívül a Bendixen gondolatának még egy, nagy, sarkalatos hibája van. És ez a hibája közös minden valutapolitikai programmal, mely eddig a valutát az aranytól függetleníteni akarta. Nemzetközi megállapodásokat, vagy legalább is nemzetközi hallgatólagos megegyezést követel. Azt pedig, hogy nemzetközi megállapodásokkal mit lehet elérni egy gyengébb valuta fenntartása terén az aranyvalutával szemben, a kettős valuta fenntartására irányuló kísérletek eléggé megmutatták.

¹ Id. m. 306. lap.

² *Währungspolitik und Geldtheorie im Lichte des Weltkrieges.* Leipzig, 1916. 53. lap.

De az az irány, mely a valutát az aranyalaptól el akarja téríteni vagy legalább a pénz értékét és ezzel az árak alakulását is függetleníteni akarja az aranyáramlásoktól,¹ ami magában véve nagyon egészséges eszme, nem mozog mindig ilyen szélsőségekben. H e y n például nem akar eltérni az aranyalaptól.² A valuta alapja maradjon szerinte az arany aranyváltók képében. (Goldkernwährung.) Ez szerinte sokkal kevesebb költségbe kerül és a pénz értékingadozása ellen is jobban védhet a devizapolitika segítségével. Azonkívül az ország közgazdaságát a diskontpolitikából származó jelentős terhektől is megkíméli. Ezek az írók a mi háboru előtti valutánkra szeretnek hivatkozni, mely K n a p p óta a chartalista és nominalista pénzelmélet kedves példája a célszerű valutapolitikára. A hivatkozás hízogó ránk nézve. De éppen most a háboruban meglehetősen időszerűtlen. Valutagépezetünk tényleg kifogástalanul működött békeidőben; de a háboru mindjárt megmutatta, hogy mit érnek az aranyváltók, ha a külföldi aranyforrások eldugulnak.

Az új pénzelmélet és az aranyvalutától eltérni akaró valuta-politikai irány legrokonszenvesebb képviselője L i e f m a n n R ó b e r t. Aránylag fiatalon, abban a korban, amikor mások még csak kutatnak az igazság után és eközben, bizony, tudásuk sokszor még olyan mozaikszerű képet mutat, melyben sok az egymáshoz nem illő rész, már egy összefüggő elméleti rendszert alkotott.³ Ebben érvényesülő felfogása alapján vizsgálja a pénz és a háboru utáni valuta problémáját, amikor megalkotja a pénz metallista és nominalista elméleteivel szemben a maga elméletét, melyet »gazdasági«-nak mond és gondol.⁴ Általános, elméleti felfogásával, melyben sok az erőltetett szó- és gondolatcsavarás, itt nincs helyén foglalkozni.⁵ Pénzelméleténél sem kell soká időznünk.

¹ Dr. K o v á c s L i p ó t: *A belföldi hitel függetlenítese az aranyáramlásoktól.* Budapest, 1914.

² *Unser Geldwesen nach dem Kriege.* Stuttgart, 1916.

³ *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre.* Stuttgart u. Berlin, 1917.

⁴ *Geld und Gold.* Stuttgart u. Berlin, 1916.

⁵ A gazdálkodás mibenlétéről vallott pszologikus felfogása nem sok visszhangra talál. Ez érthető. Tényleg, ha az ember L i e f m a n n-t követni akarná, sok minden eddig el kellene dobni magától. És e helyett — én legalább úgy látom — nem igen kap tőle sok használhatót.

Ez széles gazdaságpszichológiai alapokon épít fel egy, a metalisztikussal szemben álló felfogást a pénz mibenlétéről. Minket csak ez érdekel belőle. De egyáltalán az ő gyakorlati következtetései szempontjából is csak ennek van jelentősége. Mihelyt egyszer valaki nem vallja magát a metallista felfogás hívének, tárgyunk szempontjából egészen mindegy, hogy minő alapon jut egy ezzel ellentétes felfogáshoz és hogy azt minek nevezi. Akkor már nyitva előtte az ut ahhoz, hogy az aranyat a nemzetközi forgalomban is fölöslegesnek tartsa.¹

L i e f m a n n-nak is ez az eszménye, amikor helyesli B e n d i x e n fentidézett gondolatát.² Ehhez az állásfoglaláshoz igazán nincs szükség arra a mély elméleti megalapozásra, nincs azokra a finom megkülönböztetésekre, hogy pl. az aranynak nincs értéke csak ára (ami különben veszedelmesen emlékeztet a szavakon való nyargalásra, amellyel L i e f m a n n rendszerében oly gyakran találkozunk) és nincs szükség pl. annak a bebizonyítására sem, amit ugyis tudunk, hogy az arany még a tiszta aranyvaluta esetén is bizonyos tekintetben csak éppen olyan áru, mint a többi. Azt is tudtuk, hogy az arany a legfölszegebb, a leghaszontalanabb jószág... megint csak bizonyos tekintetben... mert közvetlenül igazán nem sokra lehetne használni. De mindent meg lehet vele szerezni. Persze nem egy évekig tartó világháboruban, mely mindent felfordít, amikor bekövetkezik, hogy valamely országnak fölöslen sok is az aranya, amikor védekezni kell az aranybeözönlés ellen, de normális időkben.³

¹ Hogy bensőleg mennyire nem függ össze semmiféle mélyebb pénzelmélettel az »új pénzelmélet«, mely az arany ellen száll sikra, annak jó bizonyítéka ujabban E l s t e r cikke a *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 1917 szeptemberi számában, melyben *Zur Analyse des Geldproblems* címmel, Liefmann könyvét nagyon behatóan bírálva, a saját elméletét állítja fel. Cikke végén, anélkül, hogy ilyen következtetéseket vonhatna le fejtegetéseiből, vagy hogy szinte csak valamilyen átmenetet keresne is, fejtegetéseinek eredményeként kijelenti, hogy a háború utáni valutapolitikában az aranyellenes irányzat hiva.

² Id. m. 234. lap.

³ Az aranyvaluta ellenségei szeretnek arra hivatkozni, hogy a világháború kereskedelempolitikai eseményeinek hatása alatt egyes semleges államok jegybankjai igyekeztek elzárkózni a feljük tóduló aranyözön elől. Ezek között is első volt a svéd jegybank. De a svéd jegybank is azonnal változtatni kezdett merev elzárkózó politikáján, mihelyt bizvást lehetett arra számítani, hogy a központi hatalmak és Oroszország békülésének hatása alatt eddigi sajátságos külkereskedelmi helyzetében változás fog beállani. Amsterdami jelentések szerint

A valutapolitika jövő iránya tekintetében a megoldásokat békés idők és nem mesterséges társadalomgazdasági alakulások számára keressük. Egy teljesen elzárt államban, mely kifelé egyáltalán nem gazdálkodik, vagy több ország teljes és harmonikus nemzetközi összeműködése esetén, ezen országokban is fennállhat a papírvaluta és igen jól is funkcionálhat. Még a L i e f m a n n-féle áru-fedezetekre sincs szükség mint tartalékokra. De az élet nem az ilyen valószínűtlen helyzetek számára követel tőlünk valuta-politikát, hanem olyan egymástól különváltan gazdálkodó társadalmi csoportok számára, amelyek azért minden különváltságuk és ellentétességük dacára is egymással gazdaságilag szorosan érintkeznek. Ilyen körülmények között már régóta mindig legjobb valutaanyagnak az arany bizonyult, amely állami auktoritás és nemzetközi megállapodás nélkül is mindig ki tudta eddig még magának az emberek között gazdálkodásukban azt a szerepet vivni, amely szerep tulajdonképpen a pénz lényegét teszi. Minden valószínűség szerint ez a jövőben is így lesz.

Különben éppen a L i e f m a n n »egészen subjectiv« pszichológiai gazdasági elmélete nem azt bizonyítja be, hogy az arany nem pénz, vagy nem lehet jó pénz, hanem csak azt igyekszik kézzelfoghatóvá tenni, hogy amennyire az arany, annyira a papír is szolgálhat jól pénzül.

Egyébként pedig L i e f m a n n is számol a gyakorlati lehetőségekkel, mikor a háboru utáni idők valószínű valutájának az aranydevizavalutát tartja.¹ Ebben a felfogásában szívesen egyetérthetünk vele.

Azok a szempontok, melyeket az »új pénzelmélet« vetett fel, sem készítenek tehát minket arra, hogy ne az aranyban lássuk a háboru utáni idők valutájának legjobb anyagát.

már 1917 december első felében 5 millió forint aranyat volt hajlandó a németalföldi banktól átvenni. Leszámítolási kamatlábját is felemelte 6-ról 7%-ra. Ha ez utóbbi intézkedésnek nem is elsősorban az a célzata, hogy aranyat vonjon magához. Lásd közelebbről: *Die Goldpolitik der schwedischen Reichsbank*. Pester Lloyd, 1917 december 15-iki szám, 10. oldal.

¹ Id. m. 233. lap

3. §. Valutánk a háboru után.

A háboru utáni idők valutájának irányában kutatgatva tehát megint az arany felé fordul a figyelem. Több körülménytől függ azonban, hogy monarchiánk a háboru után az aranynak ezt a hívó szavát majd tényleg követheti-e. E körülmények közül kettő különösen fontos. Az egyik nemzetközi, a másik belső vonatkozású.

Monarchiánk először is kénytelen lesz valutáját abban az irányban helyreállítani, amelyben azt azok a nálánál gazdaságilag erősebb országok teszik, amelyekkel gazdaságilag állandóan érintkezésben lesz. Azt a valutát fogja legalább is választani, amit ezek, tehát első sorban Németország, választ. Az ok ebben az eljárásban ránk nézve ugyanaz, mint a mi miatt Németország 1873-ban az aranyvalutára tért át.

Monarchiánk másodszor kénytelen lesz olyan valutával megelégedni, amelynek a költségeit a háboru után elbirja. Itt némi vigasztalásául fog szolgálni, hogy a nálánál erősebb országokat, így Németországot is, befolyásolni fogja a költség szempontja háboru utáni valutapolitikájukban.

Valutapolitikai közelebbi és távolabbi céljaink kitűzésében tehát a háboru után Németország megfelelő valutapolitikai álláspontja lesz, érthető okoknál fogva, ránk nézve leginkább irányt adó. Egyáltalán nem valószínű, hogy Németország háboru utáni valutapolitikájában eltérjen az aranyalaptól. Bármiként végződjék is a háboru, egészen bizonyosra vehető, hogy Németország és egyáltalán a központi hatalmak a háboru után nem fognak arra törekedni, hogy gazdaságilag elzárják magukat az entente államaitól. Ha pedig ez nem lesz a céljuk, akkor hihetőleg az aranyvalutás entente-országokkal, elsősorban Angliával sem fognak igyekezni a valutapolitikai kapcsolatot megszakítani. Nem tette ezt Németország a háboruban sem,¹ még kevésbé fogja tenni a béke után.

¹ Liefmann: *Geld und Gold*. Stuttgart u. Berlin, 1916. Előszó: »Aber ich erhielt unter anderem die Antwort, man glaube nicht, dass eine Beseitigung der Goldwährung als Massregel des wirtschaftlichen Kampfes in Betracht komme.« 16. lap.

A mai tényleges papirvalutáról az aranyvalutára való átmenet azonban Németországban is sokkal nagyobb nehézségekkel van összekötve, semhogy arra Németország azonnal a háboru után mindjárt rátérhessen. Az erősen passzív kereskedelmi mérleg, az ország aranykészletének megfogyatkozása, (dacára annak, hogy az ország látható aranykészlete a jegybanknál a háboru alatt megnövekedett), de főleg a háboru utáni nagy és első sorban figyelembe veendő nyersanyagszükséglet, mely érthető aranykiözlést kell, hogy vonjon maga után, a fő akadályok. Németország is igen nagy pénzügyi terhekkel fog küzdeni a háboru után. Államháztartásának egyensúlyba hozatala és közgazdaságának fokozottabb mértékben, lehetőleg hamar termelőképes állapotba helyezése lesznek a háboru utáni legelső, halasztást nem tűrő feladatai. Az aranyvaluta teljes helyreállítása ezek után, illetve ezek mellett párhuzamosan, de csak másodsorban fog figyelembe jöhetni. A helyreállítás iránya tehát, bár említett okoknál fogva a tiszta aranyvaluta lesz, a helyreállítás menete mégis nem lesz gyors. A háboru utáni idők átmeneti valutapolitikája Németországban előreláthatólag a mi háboru előtti valutánkhoz hasonló aranydevizavalutában fogja azt a megoldást megtalálni, amellyel az óhajtott célt a rendelkezésre álló eszközökkel legmegfelelőbben lehet szolgálni.

Monarchiánkra nézve Németország valutapolitikai állásfoglalása irányító hatással lesz. Tekintsünk el most teljesen attól, hogy a háboru után valószínűleg formailag is szorosabb alakba öntött gazdasági kapcsolatban fogunk élni Németországgal. Tekintsük a gazdasági összeköttetést a monarchia és Németország között csak annyira szorosnak, mint a háboru előtt volt. Már ilyen körülmények között is minden a mellett szólna, hogy valutapolitikailag igyekezzünk magunkat Németországhoz kapcsolni. A háboru utáni, valószínűleg szorosabb gazdasági összeköttetés pedig egyenesen utat fog mutatni a monarchia valutapolitikájának, mely csak a Németországhoz való valutapolitikai felzárkózás lehet.

De ezen a téren nekünk majd jóval nagyobb nehézségekkel kell megküzdenünk, mint Németországnak. Azok a körülmények,

amelyek Németországban az aranyvalutára való azonnali visszatérést hátráltatják, nálunk fokozottabb mértékben állanak fenn. A mi pénzügyi terheink gazdasági erőforrásainkhoz képest még nagyobbak, mint Németországiéi. Aranykészletünk, mely a háboru után rendelkezésünkre fog állani, pedig jóval kisebb. A háboru utáni nyersanyaghiányban mi közgazdasági regenerálódásunknak még nagyobb és még nehezebben leküzdhető akadályát fogjuk látni, mint Németország. Már a háboru előtt és alatt is jóval gyengébbek voltunk gazdaságilag, mint ez a szomszédunk. E nagyobb gyengeség jól tükröződik vissza valutánk sokkal nagyobb fokú elértéktelenedésében. Tehát az orvoslandó baj foka is nagyobb.

Ennek folytán a legtöbb, amire mi az átmeneti idők valutapolitikájában törekedhetünk, az, hogy miként gazdasági életünk helyreállításában, úgy valutapolitikánkban is nyomon igyekezzünk követni Németországot, mely talán később valutakölcsön formájában is képes és talán hajlandó is lesz egy bizonyos fokig valutánk helyreállításában segítségünkre jönni. De nálunk valutaügyünk »átmeneti« állapotára valószínűleg nagyon sokáig fog tartani.¹

Azt igazán nem kell magyarázni, hogy a mi háboru utáni valutapolitikánknak, tehát mondjuk az átmeneti idők valutapolitikájának, nem lehet közvetlen célja a teljes aranyvaluta helyreállítása. Egyhamar valószínűleg a későbbinek sem lesz. De erre éppen nincs is szükségünk. Égető szükségünk van a pénz értékének stabilizálására. És erre jó eszköznek kínálkozik a valutának az az alakja is, mellyel a háboru előtt rendelkezünk. Meg kellett ezzel elégednünk a háboru előtt is, mikor pedig gazdaságilag sokkal erősebbek voltunk. Örülni fogunk, ha elérhetjük ezt megint háboru után, amikor gazdaságilag roppantul le leszünk gyengülve. Az aranydevizás valuta helyreállítására kell az átmeneti időben törekedni oly hamar, amint csak lehet. Más szempontból és más-ként megítélni háboru után követendő valutapolitikánkat lehetlenség.²

¹ Lásd Plener Ernő nagyon helyes megjegyzéseit az osztrák urakházában 1917 október 27-én mondott beszédében. Neue Freie Presse, 1917 október 28-iki szám.

² Földes is azt mondja: »Ma annyira átment a köztudatba a pénzforgalomi

Akárhogy alakuljanak azonban a viszonyok a háboru után, akár kelljen háboru előtti aranyalapos valutánkat végleges megoldásnak tekintenünk, akár lehessen a távolabbi jövőben a tiszta aranyvalutára törekednünk — azt hiszem, ez volna a szerencsésebb eset és a tökéletesebb eljárás — tény, hogy aranykészleteink lehető szaporítására, ha ez kárunk nélkül történhetik, a háboru utáni átmeneti időkben is már jó lesz gondolni.

Bár megértük azt a furcsa helyzetet, hogy az országok egy része a háboru alatt elzárkózott az arany beözönlése elől, mégis azt lehet mondani, hogy olyan nagy jelentősége az aranynek még soha sem volt, mint ma. Különösen azok érzik a nagy fontosságát, akik szükében vannak. A háboruhoz első sorban pénz kell és egyáltalán nem közömbös, hogy ez a pénz jó-e vagy rossz. De a háboru után valószínűleg még aktuálisabb lesz az a kérdés, mely különben sohasem vesztette el jelentőségét és amely először ebben a nagyon régi munkában tárgyaltatott: *Breve trattato delle cause che possono fare abbondare li regni d'oro et argento dove non sono miniere.*¹ A régi háboruskodó idők pénzügyi politikájából született merkantilizmusra majd egy kissé megint szükség lesz. Bár a közel jövő közgazdasági és valutapolitikája valamivel messzebbmenő célzattal fogja keresni az aranyat, mint a régi merkantilizmus.

Ha arról van szó, hogy a háboru utáni idők átmeneti gazdálkodásában aranykészleteinket szaporítsuk, a figyelem első sorban az arannyal telített semleges külföld felé fordul. Nagyon valószínű, hogy a háboru után onnan aranyat szerezni nem is járna különösebb nehézséggel.² Valószínű az is, hogy Anglia sem fogna a háboru után különösebb akadályokat gördíteni az aranybeszerzés elé.

konszolidáltságának, hogy ne mondjam szentségének dogmája, hogy nincs kormány, mely nem fog sietni mindent megtenni, hogy a valutarendszert erős alapokra fektesse. Nekünk e tekintetben aligha lesz a feladatunk, teljes aranyvalutát létesíteni, mely nálunk a háboru előtt sem létezett. Vajjon más államok megteszik-e, képesek lesznek-e, az közvetlenül nem érdekel. Mi megelégedhetünk nagyjában azzal a rendszerrel, mely a háboru előtt fennállott, sőt ezen rendszer-nél is szorítkozhatunk főleg azokra a követelményekre, melyeket különösen a nemzetközi forgalom támaszt, ami mindenestre a metallikus bázis bizonyos mértékben való fenntartását követeli. » *A valuta jövője.* Pénzügyi Szemle, 1917 augusztusi szám, 11. lap.

¹ . . . . . *con applicazione al regno di Napoli.* Antonio Serra, 1613.

² Lásd ugyanígy Teleszky: *Valutánkról.* Budapesti Hírlap, 1917 október 16. szám.

Anglia tiszta aranyvalutájának egyik legsajátosabb jellemzője, de egyuttal támasztéka is a szabad arany-piac. Normális időkben a dijszabás az arany behozatalára egy országban sem oly kedvezőtlen, mint Angliában, és e mellett a központi bank sehol sem oly kevésbé előzékeny az aranybehozattal szemben, mint ott. A Londonban megvásárolt arany tehát jórészt kivitelre van szánva, újra való eladásán és újra való kivitelén nyerni kell.¹ H e i l i g e n s t a d t e megállapítása, melyet 1894-ben irt le, előreláthatólag a háboru után is érvényben fog maradni. Az arany éppen akár mint áru, akár mint pénz magától mindig odaáramlik, ahol nincsen rá szükség és ahonnan el kell vezetni, hogy kellemetlenségeket ne okozzon.² Ha tehát a kérdés csak azon fordulna meg, hogy az aranytermelő, vagy az aranydus külföldről lehet-e aranyat szerezni, az aranybeszerzés különösebb nehézségbe nem ütköznék.

De aranykészleteink külföldről való kiegészítésére addig alig gondolhatunk, amíg életbe vágó fontosságu, egyéb közgazdasági szükségleteink kielégítése biztosítva nincs. Nyersanyagszükségletünket is jórészt külföldről kell fedezni, onnan kell beszerezni a szükséges gépek és egyéb felszerelések jó részét is. Ez a külfölddel szemben fennálló tartozásunkat, mely a háboru alatt is igen jelentősen emelkedett, még jobban növelné. Minden okunk meglesz tehát arra, hogy a háboru után a külfölddel szemben való eladósodottságunkat éppen valutánk helyreállítása érdekében a külföldről való aranybeszerzés költségeivel is ne fokozzuk. Ily értelemben teljesen igaza van T e l e s z k y n e k, mikor azt mondja, hogy »aranykészletünk esetleges kiegészítése csak másodszorban jövő feladat, amelyre gondolni csak akkor fog kelleni és lesz lehetséges, ha a háborunak pénzügyrendszerünkre gyakorolt összes egyéb következményeivel megbirkóztunk.«³

Az aranykészletek kiegészítésének azonban nemcsak a külföldről való aranybeszerzés az egyedüli módja. Háboru utáni

¹ *Die internationalen Goldbewegungen, ihre Ursachen, ihre Richtungen und die Stellung der Bankpolitik ihnen gegenüber.* Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. 18. Jahrgang, 1894. 469—470. lapok.

² Erre jól rámutat M a k a i is, id. m. 97. lap.

³ Id. cikk Budapesti Hírlap, 1917 október 16. szám.

vagyonadónkról szólva (110. és köv. lapok) rámutattam azokra az aranykészletekre, amelyek bent a monarchia területén találhatók. Ugyanott megemlékeztem arról is, hogy ezeket a készleteket miként vonhatná az állam legcélszerűbben magához. Felhasználásuk módjáról is szóltam. Ezek a készletek a valuta aranyalapjának helyreállítása és megerősítése szempontjából is, legalább egy bizonyos fokig, számba jöhetnek.

4. §. Nemzetközi megállapodások.

A pénz egyik legfontosabb szerepe, hogy értékmérő, illetve, hogy a mért érték kifejezője. E szerepének akkor felelhet meg legjobban, ha értéke lehetőleg állandó. Éppen a nagyobb értékállandóság tette az aranyat a legjobb pénzzé.

De azt azért távolról sem kell hinni, hogy az arany értékében állandó. Ha egy bizonyos mennyiségű aranyért kevesebb élelmiszert kapok, mint azelőtt — és ez akármikor előfordulhat —, az arany értéke csökkent és megfordítva. Teljesen figyelmen kívül hagyva most azt, hogy vajjon az ilyen drágulás, illetve olcsóbbodás az áruk, vagy az arany oldalán ható okok következménye-e, a tényben magában az arany értékének változása látszik. Az általános drágulás, tehát a pénz értékének csökkenése, a háboru előtti időkben általánosan mutatkozott. E tényből merült fel a panasz az arany mint pénz ellen, hogy értékében nem eléggé állandó, hogy ezért nem jó értékfejező, hogy elértéktelenedésével emeli az árakat és így létrehozza a társadalompolitikai okokból kerülendő drágaságot.

Az arany értékállandóságát csak névleg jelzi az angol bank régi ármegállapítása, amelyen az aranyat beváltja (unciánként 3 £ 17 sh 9 d). Mert mikor az angol bank a diskontkamatlábát emeli, tulajdonképen változtatja a pénz értékét és ezek a folytonos értékváltozások, amelyekhez pedig ragaszkodnia kell, hogy állandó aranybeváltási arányát fenntarthassa, igen kellemetlen lökések a gazdasági életben. Az aranyvalutával járó ez a másik baj, mely a háboru előtti időkben, mikor az arany tényleg világvaluta volt, Anglia valutapolitikai sakkhúzásai hatásának szabadon kitette

az egész világ gazdasági életét, okozza a másik kifogást az aranyvaluta ellen. A két támadás különböző irányokból jön, de mindakettő egy elvi alaphól indul ki. Mindakettő az értékállandóság hiánya miatt emel kifogást az arany, mint valutaanyag ellen. Az egyik kifogás inkább az emelkedő ártendenciát, a másik inkább az árhullámzásokat veti az arany szemére. Az utóbbi valószínűleg jogosabb kifogás, mint az első.

De akármennyire mutatkozott, vagy nem mutatkozott is hosszabb időn keresztül értékében állandónak az arany, tény, hogy ugyanolyan áru, mint a többi, amely már ezért is alá van áringadozásoknak vetve. Az ilyen pénz pedig mindig csak viszonylagosan lehet jó pénz. Eszményileg, tökéletesen jó pénz éppen az abszolút értékállandóság hiánya miatt nem lehet.

Ez az oka annak, hogy már régebben gondolkoztak olyan értékmérő és kifejező létesítésén, mely a nemesérc értékváltozásait nem érezné meg, vagy azokat eltüntetné.¹ A legnagyobb jelentőségre e kísérletek közül a J e v o n s táblázatos valutája (tabular standard) emelkedett.² A táblázatos valuta gondolatát kapcsolja ujabban össze I r v i n g F i s h e r az aranydevizavaluta eszméjével ismert javaslatában, melyet a pénz vásárló erejének változásáról szóló munkája ama fejezetében ad, amelyben a pénz vásárló erejének állandóbbá tételével foglalkozik.³ A javaslat lényege az aranydevizavaluta létesítése mindenütt nemzetközi megállapodás alapján.

I r v i n g F i s h e r előadásában e kérdést legutolszó, 1913. évi, bécsi ülésein a Nemzetközi Statisztikai Intézet is tárgyalta a drágulás problémájával kapcsolatban.⁴ Ujabban 1917 júliusá-

¹ Szépen ismerteti ezeket F ö l d e s, *Társadalmi Gazdaságtan*, I. kötet, 4. kiadás. 253—255. lapok.

² *Money and the Mechanism of Exchange*. London, első kiadás, 1875.

³ Id. m. 276—284. lapok.

⁴ F i s h e r különben eszméjét könyvének megjelenése után is sok folyóirat-cikkben és előadásban népszerűsítette. Így egyebek közt: *A Remedy for the Rising Cost of Living. Standardizing the Dollar*. Papers and Proceedings of the twenty-fifth Annual Meeting of the American Economic Association. December, 1912. The American Economic Review. Vol. III. No. 1. Supplement, 20—28. lapok. Ugyanott az előadáshoz fűződő vita 29—51. lapok. A Nemzetközi Statisztikai Intézetben tartott előadást pedig lásd: *What an International Conference on the*

ban a Société d'économie politique de Paris foglalkozott G a s t o n M o c h előadásában a nemzetközi valuta kérdésével.¹

A központi hatalmak háborus valutapolitikai irodalma is érinti a háboru utáni nemzetközi valutaügyi megállapodások kérdését. Különösen R u ž i c k a érvel erősen egy ilyen öt évre terjedő megállapodás mellett.² F ö l d e s is azt mondja a valuta jövőjéről irt tanulmányában, hogy üdvös volna, ha a fizetési rendszer tekintetében nemzetközi megállapodások (nemzetközi valuta, világvaluta, esetleg egy világbankként szereplő hitelintézet útján) jöhetnének létre.³

Azt hiszem, ilyen nemzetközi valutaszabályozások bekövetkezésében és sikerében nem igen bizhatunk. Pedig tény, hogy a pénz értékállandóságát csak ilyen eljárással lehetne feltétlenül biztosítani. De erre nem lévén kilátás, nem marad más hátra, mint ismét csak ahhoz a valutaanyaghoz nyulni, a valutapolitikában arra támaszkodni, ami eddig relative legalább értékében legállandóbbnak bizonyult.

De amikor azt mondom, hogy a nemzetközi valuta létrejöttében nem bizom, nem állítom, hogy a háboru után bizonyos valutaügyi megállapodások a most háboruskodó felek között létre nem jöhetnének. A pénz értékében bekövetkezett eltolódás a háboruskodó, de a semleges államokban is mindenütt rendkívül nagy. Közös érdeknek látszik a normális viszonyokra való átmenetelt kölcsönös segítséggel és közösen rendezni. Ma persze hihetetlennek látszik, hogy az ellenségeskedők legéletbevágóbb gazdasági érdekeik fölött egymással, mindenesetre az önérdék alapján, de rosszakaraton kívül tárgyaljanak. De talán a békekötés ezt is meghozza.

Az átmenetgazdasági politika feladata mindenesetre arra irányul, hogy a mennyiben ilyen lehetőségek nyílnának, azokat valutánk mielőbbi helyreállítása érdekében kellően kihasználjuk.

high Cost of Living could do. Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome XX. 2-e livraison. Vienne, 1915.

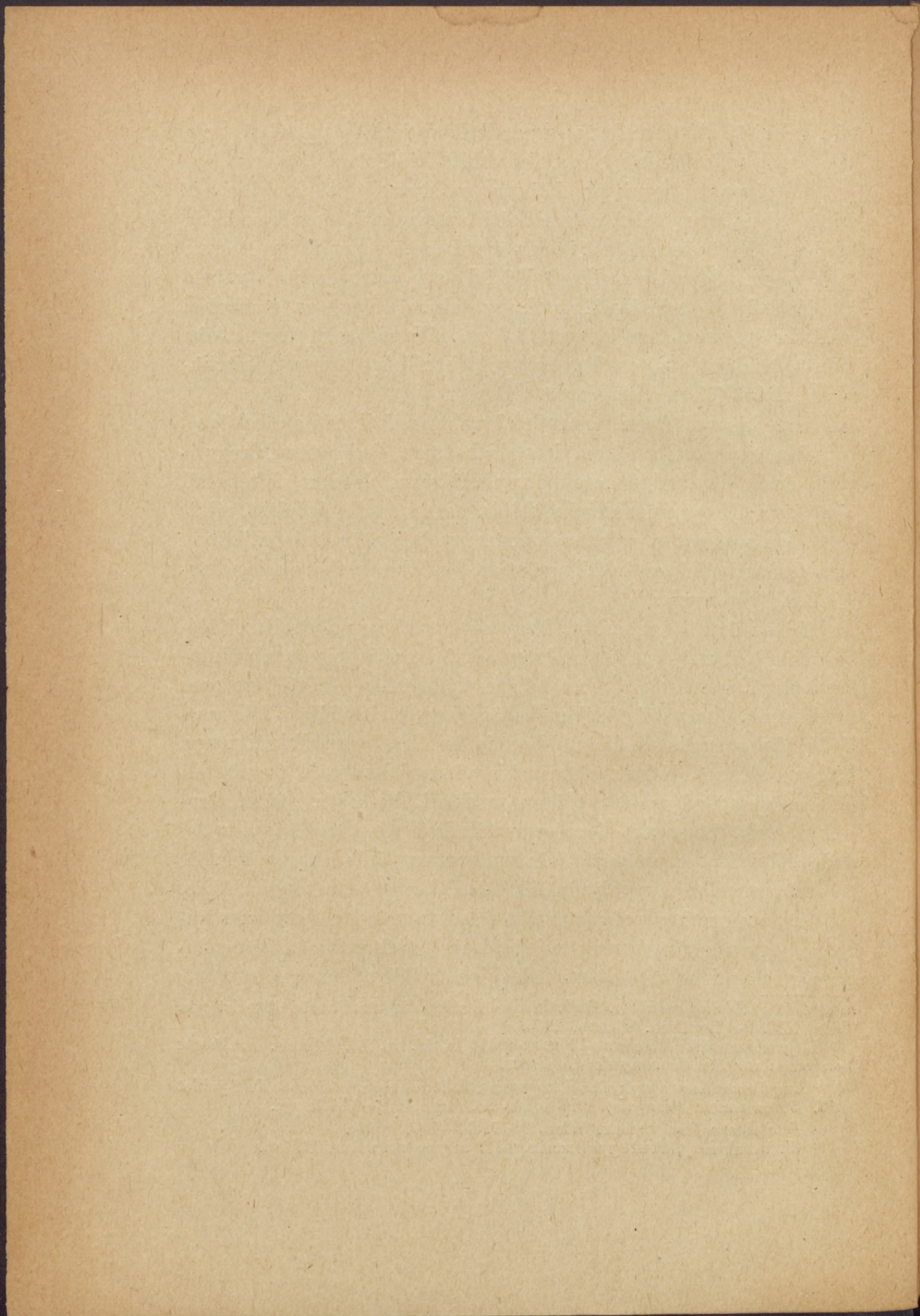
Megemlítem itt W i c k s e l l gondolatát is, id. m. 12. fejezet: *Praktische Vorschläge zur Stabilisierung des Geldwerts.*

¹ *Les discussions de la Société d'économie politique de Paris.* Séance du 5 juillet 1917. *L'Économiste Français*, 1917 július 28. szám, 112—114 lapok.

² *Das eherne Rentengesetz.* Wien, 1917. 94—107. lapok.

³ Id. tanulmány, Pénzügyi Szemle, 1917 augusztusi szám, 12. lap.

h
a
n
k
le
a
to

fi

n

n
a

—
k
m
e
v

FÜGGELEK.

Javaslatok valutánk helyreállítására.

E dolgozatból a következő gondolatok emlithetők a valuta helyreállítására irányuló javaslatok gyanánt:¹

A) *A háboru alatt.* A valutánk helyreállítására irányuló feladat tulajdonképen csak a háboru befejezte után áll elénk; de már a háboru alatt is törekednünk kell arra, hogy lehetőleg csökkentsük pénzünk romlását. Utóbbi tekintetben eszközeink meg lehetösen korlátoztak. Gyökeresebb eszközök alkalmazását éppen a háboru, a hadsereg szükséglete teszi lehetetlenné. Mégis itt említendők a következők:

1. Korlátozzuk a behozatalt a szükségesre a kifelé szolgáló fizető eszközök központi kezelése utján.

2. Igyekezzünk minden fölöslegünket, amire a hadseregnek nincs szüksége, kivinni külföldre.

3. Igyekezzünk a valutánkkal kárunkra történő üzérkedéseket megakadályozni.

4. Megszaporodott pénzmennyiségünket lehetőleg igyekezzünk apasztani, illetve a pénzmennyiség növekedését lehetőleg lassítani.

a) Vegyük erre a célra, ha a körülmények azt megengedni látszanak, nagyobb mértékben igénybe a kincstári jegyeket.

b) Alkalmazzuk lehetőleg a készpénzt kimélő fizető módokat. (Átirás.)

¹ E »javaslatok« azonban egyáltalán nem tekintendők a dolgozat tartalmi kivonatának. Azért arra kérem az olvasót, hogy ne e néhány pontozat után ítélje meg az egész dolgozat értékét.

Legalább a viszonylagos teljesség kedvéért itt olyan gondolatokat is megemlítek, amelyek már részint régebb idő óta meg vannak valósítva, részint megvalósítás alatt állanak.

c) Törekedjünk arra, hogy a hadsereg pénzkezelő rendszere úgy alakuljon, hogy az fölösleges pénzszaporitással ne járjon.

d) Rendezzük minél előbb szövetségeseinkkel egyetértve egészségesebben valutánk ügyét a megszállott területeken.

5. A hadsereg közgazdasági természetű intézkedéseit a monarchia legjobb szakértői irányítsák.

B) *A békekötés után.* Mindjárt az általános békekötés után szabadon fog érvényesülhetni a valuta helyreállítását szolgáló általános közgazdasági politika bizonyos foku közvetlen valuta-politikával együtt. Ennek az érdekében

1. a leszereléssel lehetőleg sietni kell.

2. A háboru alatt a hadiérdek mellett más szempontok nem jöhetnek figyelembe. A háboru után azonban olyan nemzetközi politikát leszünk kénytelenek folytatni, mely tudatában van annak, hogy a monarchia hadiköltségeit közgazdasági és pénzügyi okoknál fogva a multakhoz képest is jelentősen csökkenteni kell.

3. Legyünk tudatában annak, hogy fogyasztásunkat a háboru után még kevésbé lehet majd korlátozni, mint háboru előtt. Éppen ezért a behozatal korlátozása — bár ez a háboru után az átmeneti gazdálkodás tartama alatt is fenntartandó lesz — nem kezelhető tulszigoruan.

4. Termelésünk szükséges fokozásának legjobb általános eszközei a) mezőgazdasági téren az egészséges birtokpolitika, b) ipari téren a jó munkás- és a jó nyersanyagpolitika lesznek.

5. A háboru utáni kivitelfejlesztés jelentősége kisebb. Inkább csak abból álljon, hogy az akadályokat háritsa el a kivitel utjából.

6. Háboru utánra külföldi fizetőeszközeinket lehetőleg szaporítani kell. Erre a célra szolgáljanak: külföldi értékpapirjaink, bizonyos fontosabb kiviteli cikkeink (árucsere), a gyöngyészerek és aranykészleteink.

7. A háboru utáni vagyoni adó mérvéről majd csak a háboru után lehet beszélni. De ma is megállapitható már, hogy szükség lesz rá. Nagyon magasnak nem szabad lennie. Kapcsolatba hozandó az országban lévő aranykészleteknek az államhoz való vonásával.

8. Háboru utáni egyéb adóink rendszere is csak a háboru után dolgozható ki.

9. Igyekezzünk erősebb fegyveres szövetségesünket, aki a háboru után is politikai érdektársunk marad, a háboru után gazdasági téren is segítőtársunkká tenni. A segítség Németország részéről természetesen csak jóval a háboru után lehet nagyobbfokú. De mindjárt a háboru után nagyobb lehet, mint a mekkora most a háboru alatt. Valutakölcsön, esetleg valutakapcsolat lehet a segítségnek az a formája, amelyre törekednünk kell.

10. A háboru utáni valutapolitikának közvetlen célja a háboru előtti valuta helyreállítása lesz. Tehát nem az eltérés az aranyalaptól.

11. Igyekezzünk Németországgal együtt mostani ellenségeinkkel a békekötésnél nemzetközi valutaügyi megállapodást létesíteni az átmeneti gazdálkodás idejére.

